

**Utenfor fellesskapet -
*i ensomhetens smerte***

**En analyse av to litterære verker og deres fremstilling av
mellommenneskelige relasjoner.**

Olav Duuns *På tvert* og Carl Frode Tillers *Skråninga*

Aase Stabell

Masteroppgave i allmen litteraturvitenskap (ILOS)

Det humanistiske fakultet

Veileder: Hans H. Skei

UNIVERSITETET I OSLO

Mai 2012

Utenfor fellesskapet -

i ensomhetens smerte

**En analyse av to litterære verker og deres fremstilling av
mellommenneskelige relasjoner.**

Olav Duuns *På tvert* og Carl Frode Tillers *Skråninga*

Forfatter: Aase Stabell

År: 2012

Tittel: Utenfor fellesskapet - *i ensomhetens smerte*

Undertittel: En analyse av to litterære verker og deres fremstilling av mellommenneskelige relasjoner.

Dokumenttype: Masteroppgave

Språk: Norsk bokmål

Veileder: Hans H. Skei

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Sammendrag

Oppgaven tar for seg Olav Duuns *På tvert* (1909) og Carl Frode Tillers *Skråninga* (2001) og disse verkene fokus på mellommenneskelige relasjoner. Begge forfatterne fremstiller på hver sin måte en person som faller utenfor fellesskapet og som sliter med å bli akseptert. Begge forfatterne er fra Nord-Trøndelag, og begge skriver om miljøet i et bygdesamfunn eller tettsted. Det som skiller verkene, er ikke bare utgivelsesår, men også fremstillingsform og fortellermåte. Det kan være interessant å se nærmere på fellespunkter og kontraster når det gjelder menneskeskildring, psykologi og tematiske forhold, og ikke minst fremstillingsform og fortellermåte. Et viktig spørsmål blir om en slik sammenligning har noe meningsfullt å bidra med. Er det slik at noe av budskapet i *På tvert* trer tydeligere frem etter å ha lest *Skråninga*? Eller omvendt?

Det er dette spørsmålet jeg tar mål av meg å svare på avslutningsvis.

Det er mange måter å forstå en tekst på, likeledes er det flere enn *en* måte å tolke og forstå psykologiske forklaringer på. Min tilnærming har et humanistisk vitenskapelig perspektiv med et hermeneutisk paradigme. Innledningsvis redegjør jeg for psykologiske teorier som har påvirket min forståelse, og som blir en naturlig del av analysen av teksten. Del I har fokus på teksten i *På tvert*. Del II tar for seg *Skråninga*. Del III handler om sammenligningen mellom de to verkene.

Forord

Av forskjellige grunner har jeg hatt en sterk forestilling om at å skrive en masteroppgave i litteraturvitenskap var noe som var forbundet med glede. Det har holdt stikk. Å gi seg i kast med en slik utfordring i min alder krever mye avlæring og tilpasning, men det har også gitt meg et mer nyansert syn på de utfordringer som eksisterer innenfor de forskjellige fagområder. Ikke minst har oppgaven gitt meg anledning til en større fordypning i litteratur, noe som jeg aldri har hatt anledning til tidligere.

En meget sterk årsak til at prosessen til de grader har vært givende, er den tilgjengeligheten og veiledningen jeg helt fra første stund har mottatt. Jeg har selvfølgelig fra tid til annen svevd i villfarelse når det gjelder å forholde meg til den problemstillingen jeg hadde valgt. Noen ganger har det ligget i bakhodet at det var noen sentrale grep som manglet, og at jeg var usikker på veien videre. Hver gang har jeg raskt fått helt konkrete og presise tilbakemeldinger om hva som kunne være hensiktsmessig. Ikke bare det, jeg har aldri sittet igjen med opplevelsen av at det jeg holdt på med var uten betydning. Tvert i mot. Mange takk til professor Hans H. Skei!

Det datatekniske med innlevering har alltid vært en stor utfordring for meg. At Anita stiller opp uansett hvor hun måtte være, er svært betryggende å vite for en person i panikk.

Stor takk til Pål for hans tålmodighet i korrekturlesningen.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	1
1.1 Begrunnelse for valg av problemstilling	4
1.2 Metode	4
1.2.1 Metodiske overveielser i <i>På tvert</i>	3
1.2.2 Metodiske overveielser i <i>Skråninga</i>	5
1.3 Teorier som har påvirket min for forståelse	6
 2. Del I <i>På tvert</i>	
2.1 Tidligere analyser av <i>På tvert</i>	9
2.2 Danels barndom og oppvekst hos moren. Fremstilling og tema	11
2.3 Danels barndom og oppvekst: På egen hånd. Fremstilling og tema	20
2.4 ”Den ene mot de mange” Danel utenfor fellesskapet. Fremstilling og tema	22
2.5 På bua en laurdagskveld – analyseeksempler	24
2.5.1 En representant for bygdefolket	25
2.6 Danel, Ane og Normann	28
2.7 Den sårbare Danel – ensomhetens smerte	29
2.8 Borghild	31
2.9 Kort sammendrag av Danel som voksen	32
2.10 Siste kapittel i <i>På tvert</i>	34
 3. Del II <i>Skråninga</i>	
3.1 Litteraturteknisk fremstilling i <i>Skråninga</i>	36
3.2 Oppvekstvilkår for ”Yngstesonen”- romanens litterære hovedfigur	36
3.2.1 Relasjoner innen familien og utad	36

3.2.2 Faren som identifikasjonsobjekt og rollemodell for Yngstesonen	38
3.2.3 Det dysfunksjonelle familielivet	40
3.2.4 På vei utenfor fellesskapet	41
3.2.5 Om fremstillingen i <i>Skråninga</i>	43
3.3 Jeg-fortellerens fremstilling	
3.3.1 Viktige elementer i yngstesonens historie	46
3.4 Hendelser, tematikk og fortellerteknikk relatert til smerte-punkter i jeg-fortellerens fremstilling	46
3.4.1 Far og sønn og nabolaget	47
3.4.2 Hvem mobber hvem? Svik og bedrag. En mot de mange	49
3.4.3 Skyld, skam redsel og svik	51
3.4.4 Faren i skråninga.	53
3.4.5 Hos fosterforeldrene	55
3.4.6 Yngstesonen på skråplanet	56
3.4.7 Et underlig bekjentskap	57
3.4.8 Ut å trille barnevogn. På ville veier	58
3.5 Jeg-fortellerens skriveprosess	59
 4. Del III Fellespunkter og kontraster	
4.1 Menneskeskildring i <i>På tvert</i>	70
4.2 Menneskeskildring i <i>Skråninga</i>	71
4.3 Psykologi i <i>På tvert</i>	73
4.4 Psykologi i <i>Skråninga</i>	75
4.5 Tematikk i <i>På tvert</i>	77
4.6 Tematikk i <i>Skråninga</i>	78
4.7 Fremstillingsmåte og fortellerstil i <i>På tvert</i> og i <i>Skråninga</i>	79

5. Avslutning	81
6. Litteraturliste	82

1.0 Innledning

Denne oppgaven tar for seg to romaner, utgitt med nesten hundre års mellomrom. Olav Duuns *På tvert* ble publisert i 1909, og var Duuns andre roman. Carl Frode Tiller debuterte med *Skråninga* i 2001. Disse to romanene handler begge om mennesker som faller utenfor fellesskapet og som sliter med å bli akseptert. Begge forfatterne er fra Nord-Trøndelag, og begge skriver om miljøet i et bygdesamfunn eller tettsted. Det som skiller verkene, er ikke bare utgivelsesår, men også fremstillingsform og fortellermåte. Det kan være interessant å se nærmere på fellespunkter og kontraster når det gjelder menneskeskildring, psykologi, og tematiske forhold. Etter først å ha analysert *På tvert*, deretter *Skråninga*, slo det meg ved en ny gjennomlesning av førstnevnte, at det var trekk ved hovedfiguren og bygdesamfunnet på den tiden som nå kom enda skarpere frem. Dette er ett av poengene som skal redegjøres for i oppgavens del III.

Store forandringer har skjedd i bygdesamfunn og tettsteder i løpet av denne tiden, og romanene gjenspeiler dette. Fortellerstilen og fortellermåten er forskjellig; allikevel kan det være hensiktsmessig å se nærmere på om analysen gir noen fellespunkter når det gjelder menneskelige relasjoner som det kan være meningsfullt å reflektere over. De mange kontrastene, og også de to forfatternes forskjellige stil og fremstillingsform, danner rammen for sammenligningen. Dette blir mer detaljert beskrevet i oppgavens hoveddel. Her er bare en kort redegjørelse.

På hver sin måte representerer Duun og Tiller kanskje romankunsten i to tidsaldre, men som romanforfattere fremstiller de ikke det som *har* hendt, men presenterer gjennom romanens form det som *kunne hende* (Lothe, m.fl. 2007:195).

Duun, som epiker, har en tradisjonell romanform hvor handlingen er plassert i tid og rom, som formidles av en tredje persons forteller, og hvor personene, hendelsene og handlingen danner en dynamisk handlingsutvikling i en bestemt kontekst. I Duuns *På tvert* føres vi inn i tankene til Danel, romanens hovedperson, gjennom et spesielt fortellergrep hvor hovedpersonens ytre handlinger og indre tanker glir om hverandre. Dette fortellergrepet gir leseren et spesielt innblikk i de psykologiske mekanismene som er til stede i mellom-menneskelige relasjoner i bygdesamfunnet, om hvordan den uektefødte, handikappede, men talentfulle sønnen til Doret setertaus slår seg opp som handelsmann, hans oppvekstvilkår, og

om hvordan han hele livet strever for å bli anerkjent og bekreftet som et menneske av verdi, ikke minst i nære relasjoner. Romanen handler også om ensomhet, lengsel og savn.

Tillers litterære hovedfigur blir nærmest fremstilt som en konstruksjon. Typisk for modernistisk litteratur er at den utfordrer tradisjonelle sjangerkonvensjoner; ikke minst i forhold til brudd i kronologi og tid (Lothe, m.fl. 2007:142). *Skråninga*, kapittel 1, har fokus på faren til romanens hovedperson. Det er gjennom den alkoholisererte farens øyne vi aner konturene av Yngstesonen oppvekstvilkår. I kapittel 2 føres leseren inn i det mentale kaoset til Yngstesonen og jeg-fortelleren. De forskjellige og plutselige tankesprangene denne personen gjør seg når han som voksen er på en lukket psykiatrisk institusjon og skal skrive ned sin livshistorie, blir også en innføring i et fortellerperspektiv på hendelsen som leseren må finne sammenhengen i ved hjelp av visse nøkler. Disse *nøkklene* som blant annet består av symboler, assosiasjoner, og enkeltord for å forstå hovedpersonens *smertepunkter*, hans eksistensielle hjemløshet, blir en utfordring å redegjøre for i oppgavens del II. Noen av disse nøklene må ses i sammenheng med første kapittel hvor fokus ligger hos faren, og hans stadig økende alkoholmisbruk. Denne faren som skulle være en viktig brikke i sønnens streben etter å ha et forbilde å strekke seg mot, i hans identifikasjonsprosess under oppveksten, svikter totalt.

1.1 Begrunnelse for valg av problemstilling

Utenfor fellesskapet – i ensomhetens smerte. En analyse av to litterære verker og deres fremstilling av mellommenneskelige relasjoner.

Begge forfatterne fremstiller på hver sin måte en person som faller utenfor fellesskapet. Duuns Danel uttrykker sin ensomhet gjennom «live, det kan han ikkje med» (Duun, 1925:92). Yngstesonen skriver «Eg har alltid berre vore ein nabo til verda» (Tiller, 2001:41). Outsiderfølelsen og ensomheten er fellestrekk som synes veldig sentrale og gjennomgående i begge romanene. «Ensomhetens dyp er med andre ord så personlig smertefullt at ordene ikke strekker til for å beskrive det» (Nilsson, 2007:33).

Ensomhet som en menneskelig erfaring er ikke bare et moderne fenomen. I greske myter trer ensomhetens ulike nyanser frem; felles er en ensomhet preget av savn og lidelse, og den viser seg som angst og fortvilelse (Nilsson, 2007:18). I følge Mijuskovic (1979, her hos

Nilsson, 2007:22) har mennesket alltid lidd under en følelse av ensomhet. I hele menneskets eksistens oppstår det derfor et ønske om å flykte fra denne ensomheten; mennesket opplever sin ensomhet som smertefull. Kompleksiteten i det moderne menneskets ensomhet synes å være forårsaket av at mennesket har falt ut av sine historiske og tradisjonelle sammenhenger (Riesman, 1985, her hos Nilsson, 2007:22). Riesman peker på at den rollen som mennesket skal spille i det moderne industrisystem kan bli problematisk; på den ene siden blir friheten større, på den annen side oppstår det nye avhengighetsformer.

Det Riesman påpeker om *det ensomme massemenneske* blir en viktig faktor til å nyansere forhold i disse to romanene som er utgitt med nesten hundre års mellomrom (Riesman, 1985:48). Boken hans handler om hvordan sosiale karaktertyper utvikler seg i forskjellige regioner, epoker og grupper. Med sosial karakter mener han den del av «karakteren» som er felles for større sosiale grupper, og som etter de fleste samfunnsforskeres definisjon er produktet av disse gruppers samlede erfaring.

Den sosiale gruppen som er fremtredende i *På tvert*, er bygdefolket med blant annet gardbrukere og gardsarbeidere, skogsarbeidere, kvinneforeningen, presten og klokkeren, og vi skal etter hvert møte noen av disse i analysen. I *Skråninga* er det tettstedet med sin industri av blant annet et trevirkelager med industriarbeidere, ingeniører, en båthavn, skole- og kommunale tilbud, skolebarn og lærere, og ikke minst boligfeltene med sine familier. Noen representanter for disse vil vi etter hvert treffe i del II. Riesman fremhever også barndomsårenes store betydning for karakterdannelsen, men han er i tillegg opptatt av forholdet mellom karakterdannelse og samfunn. Han har særlig fokus på at tidligere sentrale institusjoners påvirkning har endret karakter. *Familien* som institusjon har fått en endret posisjon; foreldre vet ikke lenger hva som er best for sine barn, de henvender seg til spesialistene, og mister sin egen påvirkningskraft (Riesman, 1985:47). *Kameratene* er i vår tid en mer sentral påvirkningsfaktor enn foreldrene, og kameratflokkens dom over dem som er annerledes er uberegnelig, streng og nådeløs, fordi det ikke finnes hevd i konsekvensene, normene oppstår i nuet (Riesman, 1985). Som en tredje påvirkningsfaktor nevner Riesman, *de moderne eventyrfortellerne*, som for eksempel tegneseriene.

I oppgavens del III skal jeg blant annet se på fellespunkter og kontraster i fremstillingen. Jeg ser på hvilke måter de to bøkene er ulike, og ikke minst på hvorfor det gir utbytte å lese dem mot hverandre. Begge romanene fremstiller den litterære hovedpersonens indre liv og bevissthet, men med helt ulik fortellerteknikk og romanform. Det blir kanskje en

umulig oppgave å vurdere om en tradisjonell fortellerteknikk som hos Duun, lodder dypere i menneskesinnet enn en mer modernistisk prosa som hos Tiller, eller omvendt. Kommer vi nærmere en forståelse av menneskesinnet gjennom Tillers fortellerstil? Det er egentlig ikke min hensikt å komme frem til en konklusjon vedrørende dette. Det viktigste blir å speile dem opp mot hverandre, og så heller vurdere hva slags lys de kaster på hverandre.

1.2 Metode

Det blir naturlig for meg å tenke fortolkningslære i denne sammenheng; da særlig med tanke på den filosofiske hermeneutikken (Gadamer, 1989). I mitt første møte med en tekst bevisstgjøres min forforståelse, mine for-dommer og forventninger, og i denne bevegelsen endrer forståelseshorisonten seg. Min forståelseshorisont er preget av tidligere erfaringer, av psykologiske og filosofiske teorier som jeg har brukt i andre sammenhenger, og disse er med meg som før-dommer og forventninger. Når jeg nær-leser teksten i *På tvert*, vil min forforståelse være *ett* av vilkårene for hva slags mening jeg får ut av teksten. Det samme gjelder nær-lesningen av *Skråninga*.

1.2.1 Metodiske overveielser i *På tvert*

Da jeg leste *På tvert* for første gang slo det meg hvor mye menneskelig innsikt som lå i denne fremstillingen. Min tidligere erfaring fortalte meg noe om troverdighet i menneskeskildringene, men jeg måtte til teksten igjen og igjen for å finne en enda dypere mening enn første gangs spontane. Jeg måtte også gjenerindre tidligere psykologiske og filosofiske teorier; de lå der i horisonten, men måtte på nytt i bevegelse. Den hermeneutiske sirkelen betegner bevegelsen mellom to forståelseshorisonter i søken etter å oppnå en dypere innsikt, noe som kan føre til en utvidet horisont (Gadamer, 1989). Nye leserunder slo fast at denne romanen handler om det sammensatte menneske, og ikke minst – det sårbare mennesket som ble enda mer nyansert for meg etter hvert som horisonten endret seg. Ikke minst bidro Duuns fremstilling av hovedpersonen til å bekrefte dette, måten han beveger seg mellom Danels indre tanker til ytre handlinger, men også måten han bruker dialogen på.

Ett annet vilkår er språkbruken. Språket er den hermeneutiske erfaringens medium (Gadamer, 1989:457), og det er språket som bestemmer hva vi forstår, og sannheten

ligger i teksten. I møtet med den rike språkbruken i *På tvert*, og ikke minst i dialogene, slo det meg at jeg stadig pendlet frem og tilbake mellom deler og helhet via språket, mellom dialogen og den større sammenhengen; bygda og det den representerte gjennom bygdefolket. I *På tvert* er Duuns framtidsspråk i full utvikling (Groven, 1998:75). Det var først da han begynte å skape sitt eget skriftspråk at stilen hans fikk sitt eget særpreg; Duuns ortografi, som aldri ble helt konsekvent, betyr først og fremst en reduksjon av vokalverket for å få en klangvirkning som er mer i overenstemmelse med hjembygdens dialekt, og han tar også bort t-en i bestemt entall av substantiver (Sæteren, 1953:15). Det er noe jeg stadig ble minnet om i nærlesning av teksten.

Et annet forhold jeg blir minnet om på denne reisen gjennom teksten og som i neste omgang er medvirkende til min endrede forståelseshorisont, er Namdalsmiljøets betydning for Duuns stil; om hvordan den slagferdige, ofte respektløse humoren og selve fortellerteknikken har gått Duun i blodet, og at det gamle bygdesamfunns sagamessige fortellerteknikk også har spilt en stor rolle (Sæteren, 1953:15). Samtidig finner man hos Duun både en episk og en lyrisk stil, og disse smelter ofte sammen (Sæteren, 1953:21). Dette blir også en del av leseropplevelsen.

1.2.2 Metodiske overveielser i *Skråninga*

Tillers fortellertekniske fremstilling i kapittel 2 er særlig utfordrende for forforståelsen. Her må en være bevisst på sammenhengen *nøkler, hendelser, og tematikk*. Jeg-fortelleren beskriver brokker av samme hendelse helt ukronologisk, og disse brokkene har i seg forskjellig tematikk som først avsløres når «nøkkelen har låst opp». Det vil si, disse assosiasjonene eller kjerneordene avslører tematikken som varierer fra situasjon til situasjon.

Bevegelsen fra helhet til del, fra del til helhet, betegner den aktiviteten som finner sted mellom *den* som tolker, og *det* som skal forstås (Lothe m.fl, 2007:85). At dette er en modernistisk roman skrevet i en annen form enn *På tvert* og i en helt annen tidsepoke, er *en* kontekst eller «helhet» som jeg må forholde meg til. Den andre sammenhengen er fortellerens fokus på den *alkoholiserte faren* i kapittel 1. Hans væremåter blir også en sentral nøkkel til å forstå hendelsene som jeg-fortelleren skriver om; ikke minst for å kunne ane forfatterens budskap.

Den spesielle fortellertekniske teknikken gjør at jeg som leser føres inn i en pendling på flere plan; gjennom de forskjellige kjerneordene som ting, lyder og lukter ledes jeg inn i jeg-fortellerens psykotiske sinn hvor *lidelsens sentrum* avsløres gradvis. Det er først etter gjentatte ganger å ha blitt fortalt brokker av samme hendelse, at jeg begynner å ane at disse brokkene har forskjellig, men beslektet, tematikk i seg. Den spesielle sammenhengen mellom nøkler og hendelser er en forutsetning for at tematikken kan antydes, men det er også da forfatterens overordnede budskap med alle underliggende, men beslektede temaer, trer frem.

Et spørsmål som også reiser seg er forfatterens hensikt med å bruke en 1.persons forteller slik det her er gjort. Vil den hjelpe meg til å komme nærmere teksten, og på den måten gi meg en større innsikt i forfatterens budskap?

1.3 Kort presentasjon av teorier som har påvirket min forforståelse

Det er mange forskjellige måter å tolke en tekst på, likeledes er det flere enn *en* måte å tolke og forstå psykologi på. Min tilnærming har et humanistisk vitenskapelig perspektiv med et hermeneutisk paradigme.

Innenfor *personlighetspsykologien* er man blant annet opptatt av å utvikle metoder og begreper som er egnet til å beskrive det enkelte menneskes personlighet og eventuelle forskjeller mellom personer, og hvordan eventuell feilutvikling kan skje. Tradisjonell personlighetspsykologi har først og fremst vært påvirket av Freuds psykoanalyse, men har utviklet seg i forskjellige retninger.. Psykoanalytisk teori legger vekt på personlighetens dynamikk, samspill og konflikt mellom ulike sider av personligheten. mens moderne personlighetspsykologi også er preget av både sosialpsykologisk og kognitiv teori (Cullberg, 1986). Dette er relevant for å få større innsikt i fremstillingen av sentrale personer i *På tvert* og i *Skråninga*.

Tilknytningsteori fokuserer på forholdet mellom barn og foreldre og hvordan dette får betydning for senere psykologisk utvikling; tilknytningssystemet utvikles og aktiveres ved opplevelse av reell eller tenkt fare (Bowlby, 1969,Follesø, 2006:123). Når barnet er redd, vil det instinktivt gjenopprette nærhet til omsorgsgiver, eller tilknytningsfiguren (Follesø, 2006:123). Gjennom Danels barn- og voksenliv beskrives fra tid til annen angst og fare, og hvordan han forholder seg til dette; analysen tar for seg sammenhengen mellom Danels atferd

og tilknytningspersoner. Yngstesonen og alle hans redsler kommer tidlig til syne gjennom jeg-fortellerens skrivelser, og dette blir også belyst og diskutert.

Psykodynamiske grunnbegreper henspiller på de psykiske kreftene som sammen fører til opplevelser og handling hos et menneske. Disse kreftene er for en stor del av en ubevisst natur, og må forstås i lys av individets tidligere utviklingshistorie. Psykiske symptomer, uansett hvor avvikende de er sammenlignet med en mer normal atferd, betraktes fra en psykodynamisk forklaringsmodell som prinsipielt meningsfylte og forståelige. Den psykodynamiske synsmåten betyr allikevel ikke at man nedvurderer betydningen av de konstitusjonelle eller de biologiske faktorene i helhetsbildet av menneskets atferd (Cullberg, 1986:69). Cullberg er også opptatt av de forskjellige forsvarsmekanismene som kan belyse og beskrive atferd, og disse blir særlig relevant for å belyse far/sønn problematikken i *Skråninga*, likeledes blir objekt-relasjonsteori nyttig. Dette er en retning innenfor psykodynamisk psykologi som vektlegger betydningen av ego, eller selvet, men som først og fremst er opptatt av hvordan barnet i sin utvikling har behov for å knytte seg til nære personer i sin søken etter identitet. Honneths (2008) i *Kamp om anerkjennelse* tar for seg noen av disse teoriene, og ikke minst identitetsutvikling. Honneth baserer seg på Hegel når han skisserer tre nivåer for anerkjennelse.

Han minner også om at motsatsen til anerkjennelse er *krenkelse* og *ringeakt*, noe som også er relevant for begge romanene. Hovedpersonene blir på hver sin måte nettopp utsatt for dette. Anerkjennelse på det første nivået handler om nære relasjoner, om kjærlighet og omsorg, kropp og nærhet; krenkelser i form av fysisk vold og overgrep rammer den enkeltes selvtillit direkte (Stålsett, 1011:150). Det neste og mer overordnet nivå dreier seg om anerkjennelse av individets samfunnsmessige rettigheter. På det tredje nivået søker vi anerkjennelse for våre handlinger og våre prestasjoner (Stålsett, 1011:150). Krenkelser på alle disse nivåene vil forsterke hovedpersonens opplevelse av å falle utenfor fellesskapet.

Sosial læringsteori synes også relevant for å belyse noe av hovedpersonenes atferd. Som en kontrast til den psykodynamiske tilnærmingen vektlegger sosial læringsteori i større grad, viktigheten av omgivelsene, eller situasjonen, som bestemmende for ens atferd (Atkinson m.fl.1993:540). Som eksempel presenteres Seligman, som i 1975 lanserte sin *Lært hjelpeløshetsteori*. Han postulerte at ved mangel på systematiske, forutsigbare forbindelser mellom atferd og hendelser i omgivelsene, vil mennesket lære at det de gjør ikke har avgjørende konsekvenser. Gjentatte erfaringer med slike opplevelser vil føre til kognitive

avvik, mangel på handling, nedsatt motivasjon eller passivitet, og opplevelse av tristhet eller andre depressive symptomer vil prege atferden (Seligman, 1975). Seligmans opprinnelige hypotese, viste seg å være ufullstendig som forklaring til det kroniske og generelle ved hjelpeløshet og depresjon. Hypotesen ble reformulert, og begrepet attribusjon ble inkludert (Peterson & Seligman, 1984). Utvikling av lært hjelpeløshet er avhengig av hvilke selvforklaringer den enkelte gjør seg. En person som på en urealistisk måte relaterer sine nederlag til *indre*, vedvarende og omfattende årsaksforklaringer, er i større grad utsatt for å utvikle depresjon enn en person som forklarer sine nederlag til *ytre* årsaksforklaringer, eller til mindre vedvarende og indre mindre omfattende årsaksforklaringer. Den negative, indre, omfattende og vedvarende selvforklaringen er den mest uheldige (Rosenhan & Seligman, 1995)

I følge Seligman vil man også kunne snakke om *forventninger om å lykkes*, og at en slik innstilling vil kunne føre til måloppnåelse (Seligman, 1975, Rosenhan & Seligman, 1995). *Forventninger om å mislykkes* vil kunne føre til det motsatte, det vil si til en slags *lært hjelpeløshet* og maktesløshet. En avgjørende forutsetning for å lykkes er *opplevelsen av å ha kontroll*. Gjennom beskrivelser av Danels ferd gjennom livet, leser vi at til tross for mange utfordringer, er livet hans ofte en kamp for å oppnå opplevelsen av kontroll over tilværelsen. Mange ganger lykkes han, i kraft av egen innsats. Ikke slik med Yngstesonen. De få gangene fremstillingen antyder opplevelsen av kontroll, er når han har drukket. Den opplevelsen av mestring blir kortvarig.

Seligman (2007:193) er også opptatt av barns oppvekstvilkår og utvikling, og han slutter seg til Bowlbys og Ainsworths tilknytningsteorier om at barn som opplever kjærlighet og omsorg i barndommen, i større grad er i stand til selv å yte omsorg og kjærlighet overfor andre i voksen alder. Barn som ikke har opplevd dette, lider ofte av nederlag i mellommenneskelige relasjoner, eller faller utenfor fellesskapet.

Disse teoriene som kort er nevnt overfor, vil i ulik grad anvendes til å belyse hovedpersonene og andre sentrale personer i de to romanene. Forfatternes fremstillingsmåter og fortellerteknikk vil her bli avgjørende for hvilke personlighetsteorier det er naturlig å vektlegge i analysen og tolkningen av de to verkene.

2. Del I *På tvert*

2.1 Tidligere analyser av *På tvert*.

I utgangspunktet var jeg opptatt av «det sammensatte mennesket» og hvordan det speiles i Olav Duuns verker. Olav Duun debuterte i 1907 samme år som Falkberget, Undset og Wildenvey. Novellesamlingen het *Løglege skruar og anna folk*, og ble fulgt opp av romanen *Marjane* i 1908. Det var først med *På tvert* året etter at han virkelig ble lagt merke til. Thesen (1943:76) hevder at det er et langt sprang fra Duuns første roman og til *På tvert*; denne romanen er en av de merkeligste og skarpeste psykologiske romanene i all norsk litteratur.

Fram til han døde i 1939, gav Duun ut romaner årlig. Den siste romanen var *Menneske og maktene* i 1938. Mennesker som kjemper er et hovedtema i de første bøkene, men interessen for det kjempende sinn holder seg også i Duuns senere romaner (Haakonsen, her hos Espolin Johnson, 1973:8). «Leser en Olav Duuns forfatterskap i sin helhet, slår det en videre at han har en forkjærlighet for å skrive om mennesker som må ta tyngre tak i livet enn folk flest» (Espolin Johnson, 1973:11). Det slo meg at fremstillingen av mennesker som kjemper og mennesker i motgang, nødvendigvis også må handle om det sammensatte mennesket og dets relasjoner til andre.

Det hevdes at kritikernes oppfatning av *På tvert* som et psykologisk og litterært dokument har vært noenlunde lik. Det er lite som ”ikkje skal tene det eine formålet: å forklare psyken til mindremannen og kompensatøren” (Groven, 1997:491 - 492). Noe av det mest fremtredende ved Olav Duuns ættefølelse er den stolthet som kontakten med fortiden kan skape i et menneskesinn; at mennesket blir født i en levende biologisk og sjelelig sammenheng og at mennesket ikke kan virkeliggjøre seg selv hvis det ikke fyller sin plass i den (Haakonsen, 1958:15). Danel har ikke noe ættefølelse å være stolt av, og i utgangspunktet faller han nederst på rangstigen i bygda. I tillegg er han født med et handikap. Slik sett kan hans streben etter å bli til noe og hevde seg defineres som kompensasjon, og hans væremåter vil være preget av dette. På den annen side ligger det mye mere skjult i Duuns fremstilling av Danel som kan bringes til overflaten. Jeg vil derfor stille spørsmålet:

Er det mulig at den unge Olav Duuns verk med sin ”inntrengande psykologiske djupboring” (Groven, 1997:491 - 492) også har andre perspektiver? Perspektiver som i dag kan belyses og gi mening i tillegg til de som allerede er fremhevet? Psyken til mindremannen og kompensatoren er fremdeles relevant, men sett i lys av nyere psykologiske teorier, som tilknytningsteori, sosial læringsteori og psykodynamisk teori, kan også andre og mere nyanserte perspektiver bringes til overflaten. Fenomener som Danels behov for nærhet og tilhørighet, å bli sett, bekreftet og anerkjent, å kunne være en del av fellesskapet, ligger også implisitt i teksten. Ikke minst er hans ambivalente og noen ganger nærmest selvdestruktive væremåter overfor mennesker som betyr noe for ham, viktig å se nærmere på. Honneths filosofi om anerkjennelsens tre nivåer blir særlig relevant; den handler som nevnt blant annet om krenkelser og ringeakt, også krenkelser på det fysiske nivå (Honneth, 2008, Stålsett, 2011).

Danels person og forhold til andre mennesker gjennom livet er blant annet inngående analysert i *Mennesket i motgang* (Espolin Johnson, 1973). Her blir Danels liv inndelt i tre faser: I den første fasen er Danel preget av en friskusaktig pågangsmot, og i løpet av ungdomsårene gjorde motgangen ham aggressiv og hevngjerrig. Hans andre livsfase blir beskrevet som mer statisk, forelskelsen til Ane dannet gjennom storparten av perioden en foreløpig demning mot den videre forherdelsesprosessen, mens mildheten hos ham selv oppleves som et problem for ham. Danels tredje og siste livsfase som innledes med Anes forlovelse med Normann, er også beskrevet som dynamisk. For hver motgang ble han mer forherdet, hardheten fikk overtaket, svingningene i sinnet enda mer markante, og desperasjonen dypere. Etter tapet av Borghild var det bare hevngjerrigheten og trassen som gav mening til tilværelsen (Espolin Johnson, 1973:41 - 43). Gujord (2007:199) definerer også hele romanen som en studie i kompenserende psykologi, og han beskriver Danel som en bitter, men pågående mann (Gujord, 2007: 197).

Dette er *en* måte å se det på, men i denne analysen vil jeg fortsatt forsøke å argumentere for at Olav Duuns *På tvert* også handler om mye mer enn dette; om den foretaksomme, hensynsløse og selvstendige Danel i konflikt med den følsomme, sårbare, fryktsomme og avhengige siden av seg selv. Nå er heller ikke *menneskets indre sårbarhet* et ukjent begrep blant Duuns kritikere. Gujord, (2007:250) peker på at Duun i sine romaner også gir et bilde av at mennesket alltid er truet av drifter, selvdestruktivitet og galskap, og hvis det

skjøre skallet brister « er mennesket overlatt til de psykologiske kaoskreftene som ligger latent og truende på dypet av ethvert menneskesinn».

Det som går igjen i tidligere analyser, er at romanen om Danel handler om en person som falt utenfor felleskapet på grunn av sin vanførhet og sin ringe herkomst, at han greide å hevde seg og kompensere for sin «vanskjebne», men at han gjennom dette livsløpet ble en bitter og hensynsløs mann. Her avviker min oppfatning: Ved å anvende disse teoriene som jeg foreløpig har gitt et kort sammendrag av, vil jeg prøve å nyansere oppfatningen av Danel, av en person som i mye større grad representerer det sårbare, det krenkede, men også det selvdestruktive mennesket, og som samtidig higer etter anerkjennelse og tilhørighet. Jeg blir stadig påminnet av omgivelsene om at Danel er en litterær figur, og en litterær figur har ofte fraksjoner av flere mennesketyper i seg. Men for meg representerer han et menneske i verden, et menneske som bærer i seg egenskaper som mange kan gjenkjenne, samtidig som det unike særpreger han.

2.2 Danels barndom og oppvekst hos moren – fremstilling og tema

Historien åpner med en *In medias res*, hvor en tredjeperson allvitende forteller har fokus på Dåret sætertaus (Duun, 1925:5). Dåret er opprørt over at når hun først fikk en lausunge, noe som hun egentlig måtte forvente, så var det med Alek, en mann som hun ikke anså som «eit retteleg menneske». Ikke med Sivert, som egentlig var «den einaste ho såg seg hag i og kunde like». Men mest på tvert var dette fotbladet til gutten.

I de første tre avsnittene av innledningen er fokus fremdeles på Dåret, og vi får en antydning av hennes forhold til gutten «No hadde ho slite her i 9 somrar med gutetrasen, -----, og no var han endelig så lik at han skulle gjæte i sætra i år på eiga hand.----- Og så mykje av mora var det i han, trudde ho, at han kom nok ifrå det». Dette må kunne tolkes slik at Danel skulle kunne oppfostres til å være i stand til å greie seg selv, slik som hun har måttet gjøre gjennom livet.

Allerede i fjerde avsnitt skifter fokus til Danel, og her svinger fortelleren fra å beskrive det *ytre*, til Danels *indre* tanker, og tilbake igjen til en *ytre* beskrivelse av gutten; «Han var ikkje vidare stor etter alderen (ytre); men det var han like sæl med(indre),-----«Han reiv og sleit i alt han attåt kom (ytre)».

Og slik fortsetter det videre mellom *ytre* og *indre* beskrivelser. Noen ganger er svingningene fra *ytre* til *indre* så lite merkbare at de kan sette leser i tvil. «Når han gjekk etter

flat veg, halta han litt (ytre?), men gådde det ikkje sjølv(indre)» (Duun, 1925:6). Hvilken hensikt har forfatteren med dette skiftet i ytre og indre beskrivelser?

Birkeland (1968:XII) hevder at det ikke bare er den tette ytre handlingen som mest særmerker Duuns fortellerkunst, men at store deler av romanene hans foregår på det indre plan slik at leseren opplever omverden gjennom en eller flere av personene. Slik er det også i *På tvert*. Aarseth, (1976), minner om at episk litteratur anvender både samfunnsskildring og personskildring i samme tekst. Noen ganger er det naturlig å betone det ene mer enn det andre, men hos Duun er overgangene mellom gjenspeiling og ekspressivitet så glidende og sammenhengende at leseren blir overrasket. Noe av hemmeligheten ved den makt som fortellerkunsten hans har, synes i følge Birkeland å henge sammen med en forunderlig sammensmelting mellom den ytre og den indre verden. Og det er kanskje denne spesielle teknikken som gjør at det psykologiske aspektet ved personen kommer så sterkt frem, noe som jeg etter hvert skal komme nærmere inn på. Duun er beskrevet som ny-realist. Den nye realismen var opptatt av personlige og felles menneskelige livsspørsmål (Beyer & Beyer, 1978:290), det må også Duun på sin egen særegen måte sies å være eksponent for.

Ganske snart blir også naturbeskrivelser en del av den verden som omgir Danel. Innledningsvis er det særlig omgivelsene rundt den setra som Dåret og Danel oppholder seg på hver sommer, som blir beskrevet. Det er en regnsommer av de verste, det året Danel fyller ni år. ”Dåret hadde vore her no i over 30 somrar, -----. Men noko så vått og grått – og *rått* – det hadde ikkje ho set”. Beskrivelser om at Sjøland-sætra ligger «djupt ned i skogdalane, i ei mørk og myrlendt bakli og kvævd av gamal skog ----Ormgras voks det tjukt av, og våt mose og sopp», forsterker inntrykket av at mor og sønn lever et strevsomt liv. Særlig da med tanke på at den våte sommeren gjorde seterdriften så mye tyngre. ”Utlevd bjørk stod og flekte borken; gran med daude toppar stod og hengde sitt grøngrå tusseskjegg frå dei sjuke greinene; oppå åsryggen stod tørfurua og krøkte som kvitnande beingrindar, - men ho var det einaste tørre i alt dette ufysiske våte”. Naturen blir levende gjennom billedbruk, som her i denne beskrivelsen, naturen blir ofte menneskelige vesener.

Samtidig blir naturen også en slags resonansvegg i bevisstheten til det opplevende mennesket, påpeker Birkeland (1968:XII). Og det er vel det vi som lesere også opplever der vi følger Danel gjennom livet hans; naturbeskrivelsene og naturkreftene blir en følgesvenn som fanger opp skiftende sinnstemninger hos Danel, noen ganger i en form som defineres som psyko-fysisk parallellisme (Sæteren,1953:168).

Etter hvert kommer også andre samfunnsforhold inn i form av skolen og skolebarna, klokkeren, og andre representanter for bygdefolket. Men foreløpig skal vi oppholde oss en stund til på setra. Danels utvikling i de årene moren lever, er tett beskrevet gjennom de tre første kapitlene. Danel er ”ein tettvaksen gut med ljøs stridt hår, gløgge blå augo og spiss nase”. Allerede her får vi et inntrykk av en guttunge som har tæl i seg til å greie seg, og som til tross for sitt handikap smetter lett og ledig som ei geit borti marka. Flere kvelder på rad hadde han gjett bort sauene fordi det var så grisete og vått der de for. Da fikk han juling og måtte etter dem i svarte kvelden, og etterpå ”då var han straks god av *det*”. Til slutt var han likesæl med hvor han fór, og han ”kjende det liksom han voks” (Duun, 1925:8).

Duun skildrer her en barndom og oppvekst som er full av store utfordringer for hovedpersonen Danel. Det hevdes at dette Duuns første gjennombrudd som psykolog og som stilkunstner, er en studie i «mindreverdskjensle og sjølhevdingstrang» (Beyer & Beyer, 1978:299). En slik selvhevding har ikke kunnet finne sted uten at det var visse evner og kvaliteter hos Danel til å mestre og overkomme disse utfordringene. Ut fra nyere psykologi, som for eksempel sosial læringsteori, vil man snakke om *forventninger om å lykkes*, og at en slik innstilling vil kunne føre til måloppnåelse (Seligman, 1975, Rosenhan & Seligman, 1995). *Forventninger om å mislykkes*, vil kunne føre til det motsatte, det vil si til en slags *lært hjelpeløshet* og maktesløshet. Slik som Danel skildres, oppleves han som en gutt som for det meste overkommer de tøffeste utfordringer, og de er det mange av. Men det hender at han svinger fra den ene ytterlighet til den andre, som for eksempel da han måtte kjempe mot mørkeredselen sin. ”han var rædd, skogrædd... Som ein jentunge. For sidan kjende han det rett som det var.”

Over mørkeredselen har han ingen kontroll, men så skjer det noe som gjør at han også overvinner denne. Husbonden og drengen er innom etter setermat en lørdagskveld, og på spørsmål til moren om Danel ikke var skogredd, for det ”hadde dei vore alle som gjætte her før”, kunne han høre mora svare at ”han var då visst så tålig bra med det” (s.9).

Beskrivelsen over hva Danel så gjør, er et mesterstykke i psykologisk innsikt. ”Han sat her med henderne ned i broklomma; neglene grov seg inn i låre ----ein ubergelig hug til å banne stygt braut på i han”. ....Men han stod lenge attom fjøse. Den gråsvarte skognatta ....no stod han her imot henne, vann over henne”. Seligman påpeker at den viktigste komponenten i mestring er *opplevelsen av å ha kontroll* (Rosenhan & Seligman, 1995). Det er det som blir beskrevet her; Danels seier over mørkeredselen. En beskrivelse ikke helt uten

humor, der Danel tar ”stubbhosane sine” bort til bekken og vasker dem, fordi ”Dei var nifst så skitne til imorgo”(Duun, 1925:10). Samtidig er selvheldelsen et viktig insitament for å overvinne mørkeredselen, han hører at tidligere gjetergutter aldri hadde overvunnet den.

Det er et annet og sentralt element som også tidlig er til stede i denne romanen; Danels krav til seg selv og hans streben med å bygge opp sin egen identitet. Det handler om denne vanskelige striden med å bygge opp *selvoppfattelsen og egen identitet*, veien til modning og vekst som menneske. Det er ikke bare Danels selvheldelse som i rikt mon er beskrevet; så er også *hans forestilling og ønske om å bli et menneske av betydning og av verdi*, prosessen med å skape et bilde av seg selv som er til å leve med, av en identitet som *fellesskapet anerkjenner og bekrefter*. Når forfatteren tar oss med i Danels indre og ytre verden på den måten som blir gjort her, er denne streben også noe vi får ta del i og innsikt i. Allerede i fjerde avsnitt av fortellingen får vi vite noe om denne striden; å ha en slik fot og likevel kunne tenke godt om seg selv, det har vært og er et sårbart tema uansett hvor mye han prøver å overbevise seg selv om det motsatte. ”Men no gjorde ikkje det noko heller. Ja, han kunne ikkje skjønna at han hadde teke seg så nær av dette, og heretter skulle det ikkje bli tåre å få av han for det”(Duun, 1925:6). Men det er ikke bare foten som er et problem; det å ha en mor som andre ler av, gir heller ikke den anerkjennelse og bekræftelse han så sårt trenger. Sæteren (1956:20) peker på at Danels sosiale stilling er særlig utsatt som uekte-født, og ikke minst at Dåret sætertaus blir en skyteskive for folkesnakket fordi hun ved hele sin atferd bryter bygdesamfunnets konvensjoner.

Allikevel, disse beskrivelsene av Danel på setra med mora, gir inntrykk av en foretakksom og driftig guttunge i vekst, både mentalt og fysisk, og som trives ute i naturen «han kjende berre at no var det godt å vera til» (Duun, 1925:10), en gutt som utnytter naturen «og mark – det grov han seg med en fjølende» (s.11), og som til dels lærer seg å beherske naturen. Slik blir dette også en del av hans identitet og tilhørighet. Men det er også noe annet som stikker ham og som opptar hugen hans i denne tiden på setra, og som nok henger sammen med selvfølelsen hans. «Det for gjennom han, at det var der nede han skulde vera, det var der folke var, og dit han måtte skulle det bli noko av han;»-----«dei som vilde *bli noko*, dei måtte vera nedi bygda i lag med folke»(s.15). Han vil bli til et menneske av betydning, ikke bare for å hevde seg, men også for sin egen del, sin egen selvoppfattelse. Samtidig synes det å være en ambivalens hos ham her. Det er ikke så lett å slippe fra seg

seterlivet, for da de får bud om «heimferd», tenker Danel «Å men – kvifor skulde han herifrå no?»(s.21)

At Danel skulle bli til noe når han blir voksen, er nok en sterk drivkraft hos ham. En annen drivkraft er forestillingen om at voksne er harde som stein. «ingen ting beit på deim»(s.6). Danels ønsker å bli voksen, for da er det ingen ting som kan ramme ham. Sæteren, (1956:21) hevder at for Danel å bli voksen er identisk med å være usårbar. Det er lett å si seg enig i dette, samtidig ser vi at denne veien mot å bli «usårbar», er lang og kronglete slik den fremstilles. Danels sårbarhet kommer av og til tilsyne som en antydning, av og til som en motsats til budskapet i noen av de samtalene han har med seg selv «Han var tung om hjarte, tenkte på den leie foten og på bygda og skulen. Det var bakvendt og beiskt alt i hop; han brydde seg ikkje om nokon ting»(Duun, 1925:9).

På slutten av første kapittel, da Danel etter en lang og slitsom tur, ved midnatt tar fatt på hjemveien etter å ha leid en liten villfaren kvit okse tilbake til den seteren denne hører hjemme, ser vi også noe av denne kampen om å bli usårbar «Han var tom og trøyt, ...Men han beit i hop tennerne og vart til jarn» (s.13). Seligman ville ha definert denne opplevelsen av mestring som betinget av indre og positive årsaksforklaringer (Rosenhan & Seligman, 1995), noe som ofte er betegnende for Danels styrke. Han skulle greie seg.

Skal vi gjøre en oppsummering av Duuns fremstilling i de tre første kapitlene i *På tvert*, ser vi at det er en fortettet fortelling av Danels oppvekst både på setra og på skolen. Her er det flere dramatiske høydepunkter, særlig da om Danels opplevelser som gjetergutt. Episk og lyrisk stil smelter ofte sammen hos Duun (Sæteren, 1953:21), og det ser vi også her. De dramatiske hendelsene som Danel er utsatt for, blir avløst av at det stemningsskapende og følelsesmessige trer i forgrunnen; og i neste øyeblikk er vi tilbake til det dramatiske. Stilen er nyansert og skiftende, og ikke minst ved bruk av overraskende og folkelige adjektiver, eksempel «trollgamle gitar» (Duun, 1925:6). Denne skiftingen og sammensmeltingen mellom Danels ytre og indre verden bidrar også til en nyansert fremstilling. I tillegg kommer den spesielle rytmen, ofte ivaretatt ved setninger med løs struktur, adskilt av semikolon, komma, kolon eller tankestrek. Sæteren (1953: 88), minner oss om at Duun bruker skilletegnene i pakt med sine rytmiske intensjoner, og ofte i motstrid med grammatikkens krav.

Når det gjelder naturskildringene, så er det formen som dominerer disse (Sæteren,1953:41); det er det følsomme, ofte flertydige linjespillet som skaper koloritten, alt

det som minner om mennesket. Duun karakteriserer menneskene effektivt gjennom deres replikker, og Danels mange replikker er et godt eksempel på dette: «Hoi gut! Eig e – develn hakke meig! – ikkj radd deig!» Som nevnt tidligere, kan beskrivelsen av Danels sinnstemninger også noen ganger karakteriseres som «psyko-fysisk parallellisme» (Sæteren, 1953:168). Det ser vi også i disse første tre kapitlene, for eksempel «Så samla han seg liksom til eit tak, til eit hopp ut i iskaldt vatn, og snudde seg og følgde budskapen nedover» (Duun, 1925:22).

Det at naturskildringene sjelden ble brukt bare som direkte karakteristikk av en persons hele natur, men nesten alltid som et middel til å anskueliggjøre et menneskes stemning ser vi også eksempler på «Danel var ikkje så sterk på alt dette våte. I førstninga måtte han bite i hop tennerne, når han trødde i den våte mosen og alt det fæle grase, og når han gjekk under dei vasstunge greinene så det druste ned over han, eller i gørmyna så det seig inn i treskone, var det som det fôr gjennom all hans kropp» (s.7).

Men det er ikke bare utfordringene som gjetergutt Danel må takle. Ganske tidlig i beretningen blir vi klar over at han ofte er i slåsskamp med guttene på skolen. For dem er han «Danel med foten» (Duun, 1925:6, 22, 25).

Så langt har vi fulgt Danel gjennom de første ni årene med moren. Han blir fremstilt som en foretaksom og driftig gutt som takler og overvinner mange utfordringer, ikke minst å ha en vanfør fot og bli mobbet av guttene på skolen. Det er ikke bare Danels selvhevdelse som i rikt mon er beskrevet; så er også *hans forestilling og ønske om å bli et menneske av betydning og av verdi*, og ha en identitet som *fellesskapet anerkjenner og bekrefter*. Samtidig gis det gjennom Duuns fremstilling mange antydninger om at Danel er en svært sårbar person.

Duun ble tidlig anerkjent som en kapasitet i å beskrive barns oppvekstvilkår. Sæteren, (1956:23 – 25) er inne på dette når han henviser til Sigyns oppvekst i romanen *Nøkksjølia*. Når det gjelder Danels forhold til moren, eller omvendt, morens forhold til Danel, må man vel her kunne snakke om antydningens kunst, eller gjennom det som ikke blir sagt. Vi får heller sjelden høre at moren anerkjenner det Danel gjør, tvert i mot fikk han ofte bank når han ikke gjorde gjeterjobben som moren forventet. Noe kjærlig mor som gir ham nærhet, varme og anerkjennelse får vi ikke inntrykk av at hun er, men her må vi være forsiktig og ikke lese for mye inn i teksten. Ytringer som at den hun hadde fått gutten med, det var «ikkje med eit rettelig menneske, ..men med «det elendige slaveemne»,... og «det var ho mang ein gong så

arg for her ho gjekk», kan friste til nettopp dette. Slike ytringer kan tolkes som holdninger som ikke gir de beste forutsetninger for et nært mor-barn forhold. Og bemerkningen om at hun hadde slitt «i 9 somrar med gutetrasen» gir heller ikke føringer om en omsorgsfull mor. Så hva er det som blir antydnet her?

Sæteren, (1953:41) påpeker at måten Duun bruker språket på, blant annet ved bruk av vanlige adjektiver fremfor de spesielle, gjør at leseren kan assosiere fritt. Det gjør at ytringen kan bli så flertydig at det kan være vanskelig å finne meningen. På den annen side tvinger det leseren til å gå på oppdagelsesreise i ordenes muligheter for å få en sammenheng; slike antydninger er derfor også et virkemiddel som forfatteren benytter seg av (Sæteren,1953:41). Men her står vi i fare for å stemple Dåret som en ukjærlig mor gjennom de antydninger som forfatteren gir, og er vi da på rett spor? Er det belegg i fremstillingen som kan gå god for dette? Vi husker også hvilke tanker Danel har om moren sin «Ho mor var eit troll, somtid» (Duun, 1925:6). Her må vi stoppe litt. Fortelleren har lagt inn et lite tankestopp her ved «somid». Å ha en mor som banker seg gir ikke et grunnlag for en kjærlig tilknytning, selv for en gutt som kanskje skjønner at det er fordi han må herdes til å tåle livet, men samtidig får vi signaler om at hun ikke alltid er trollete. For eksempel blir han liggende syk etter den strabasiøse ferden nattetider da han måtte leie tilbake en villfaren oksekalv, og da er det moren som tar over gjetingen.

Ytringen «Men kvifor kunde han ikkje havt ei onnor mor» går nok både på at folk lo av henne, men kanskje er det også det uttrykk for et savn av en nær og kjærlig mor. Seterbudeia Dåret levde i en tid da det ikke var helt ualminnelig å få et barn utenfor ekteskap. Hun levde også i en tid hvor det ikke falt alle naturlig å vise følelser overfor sitt barn, særlig da et barn som er så tydelig handikappet som Danel. Ansvarsfølelsen for barnet må leses gjennom linjene i hennes væremåte, gjennom den harde måten hun oppdrar Danel på. Noe lignende ser vi også overfor legdebarnet Sigyn i *Nøkksjølia*, hvor Tea viser sin omsorg ved å tukte jenta (Duun,1910/1995:137). Barnet utvikler ikke tilhørighet og aktelse for seg selv på den måten, det lærer heller ikke å akseptere seg selv som en person med myke følelser. Det lærer heller ikke å sette pris på seg selv som en elsket, myk og omsorgsfull person, noe Danel heller aldri gjør.

Varierende grad av tilknytning mellom mor og barn har eksistert til alle tider, god og nær omsorg og det motsatte. Åsmund Olavssons Vinjes dikt til sin mor, utgitt i 1866, er en påminnelse om dette. Der lovpriser han moren for hennes nærhet og varme. I de siste seksti

årene har psykologisk teori i økende grad vektlagt betydningen av et nært og godt mor/barn forhold, likeledes har filosofi også fokusert på anerkjennelse og bekreftelse som viktige ingredienser i formingen av et harmonisk menneske. Honneth (2008:105) vektlegger betydningen av kjærlighet og omsorg, kropp og nærhet; hvis vi som barn og også senere i livet, ikke får anerkjennelse godt nok på et slikt plan, skades det positive selvbildet og synet på eget menneskeverd. Det samme er Stålsett, (2011:150) inne på. Det er først i de neste kapitlene, da Danel møter fru Rygh, at vi kan ane at nå møter Danel noe han tidligere har savnet; et menneske som anerkjenner og bekrefter ham. Men før det skal vi dvele enda litt til ved tilknytningsteori,

Tilknytningsteori fokuserer på forholdet mellom barn og foreldre og hvordan dette får betydning for senere psykologisk utvikling; tilknytningssystemet utvikles og aktiveres ved opplevelse av reell eller tenkt fare (Bowlby, 1969, Follesø, 2006:123). Når barnet er redd, vil det instinktivt gjenopprette nærhet til omsorgsgiver, eller tilknytningsfiguren (Follesø, 2006:123). Det er lite i fremstillingen av forholdet mellom Danel og moren som gir oss indikasjoner på et nært forhold, snarere tvert i mot. Tilknytningsteori hevder at mennesket gjennom gjentatte erfaringer utvikler arbeidsmodeller om forventninger til seg selv, andre mennesker og relasjoner; og tolker omgivelsene i lys av slike arbeidsmodeller som igjen er basert på tidligere erfaringer med disse omsorgsgiverne (Follesø, 2006:123). I den skremmende situasjonen der Danel blir angrepet av en rasende okse, er det Gud han påkaller, selv om han ikke tidligere er så overbevist om at Gud bryr seg om ham. Han roper heller ikke på moren, eller drar hjem til henne for å søke trøst etterpå. Det hører vi ingenting om.

I følge Ainsworth og medarbeidere (1985, her hos Follesø, 2006:124), utviklet barn som har hatt en usikker og unnvikende tilknytning til sin mor et spesielt atferdsmønster; de kunne virke selvstendige, men samtidig ha et likegyldig og resignert forhold til moren, beskyttet ofte sin usikkerhet med å virke selvstendige, utviklet seg ofte til defensivt selvsikre og distanserte voksne som senere fikk problemer med å knytte nære relasjoner også ellers i livet. Svarer Danel til denne beskrivelsen? Er det dette som blir problemet overfor Ane, og senere Borghild?

I denne fremstillingen av Danel får vi også et bilde av et barn og senere voksen som skaper sin egen utviklingsagenda og modningsprosess. Ved den måten han knytter seg til naturen på, til skog og mark, skjer det en egen identitetsoppbygging, en tilhørighet som synes å være den styrken som Danel trekker på, både i motgang og i medgang. Går vi da til George

Herbert Mead (Honneth, 2008:84) og ser hvordan identitetsforming kan beskrives, forklares og forstås, ser vi at Mead var opptatt av menneskelig identitetsdannelse. Han baserte seg på ideen om en skrittvis allmengjøring av «meg» etter hvert som barnet vokser opp i sitt sosiale miljø, og han anskueliggjør den allmene utviklingsretningen ved å skildre to faser i barnets lek, noe som Honneth synes er viktig å ta til etterretning (Honneth, 2008:85). Dette synes viktig også for å forstå Danels identitetsutvikling. På nivået «play» eller rollespill kommuniserer barnet med seg selv gjennom å imitere den konkrete interaksjonspartnerens atferd, for deretter å reagere komplementært i sine egne handlinger, mens barnet på nivået for konkurransepreget lek eller «game» derimot må representere alle lekekameratenes forventninger samtidig, slik at det kan forstå sin egen rolle i den funksjonelt organiserte handlingssituasjonen. Det første nivået må justeres normativt i forhold til en sosial omsorgspersons konkrete handlingsmønster, i det andre tilfellet til en hel gruppes sosialt generaliserte omsorgsmønster. Dette er interessant å reflektere over når man tenker på de konkrete omsorgspersonene Danel hadde å justere seg til i oppveksten, først moren og senere fru Rygh.

Når det gjelder Danels normative justeringer til en gruppe finner vi eksempler på dette blant annet der Danel demde opp «nedi Klokkarstubekken, så det vart både damm og foss, og bygde sagrenne og hjul og greie» (Duun, 1925:22). Han får barna med på leken, «dei hjelpte til og bar torv og stein og kva det skulde vera, berre så sveiten rann». Og han fikk dem til å tro at en ikke dugde før en torde gå inn til presten med slike klær, sa han. Men klokka rev ned hele stasen og satte Danel igjen på skolen i to timer. Og ungene mente etter hvert at alt var Danels skyld, det var han som hadde narret dem bort i dette. Men da klokka etterpå prøver på en forsoning, avviser han ham. På den måten stikker han seg også ut fra fellesskapet, han er ikke som de andre. Danel selv følte at han vokste på episoden (Duun, 1925:23). Som en motsats til de gruppejusteringene som Mead og Honneth gjør oss oppmerksom på, stikker Danel seg ut som en som tørr å stå på egne ben. Den voldsomme virkelysten som Danel tidlig utviser i oppveksten, blir ikke anerkjent av noen på skolen, men energien hans fortar seg ikke.

Dette er også interessant med tanke på at «den avgjørende forutsetningen for at den enkelte skal kunne utvikle sin identitet fullt ut, er at den samfunnsmessige helheten, eller at det organiserte samfunnets omfattende virksomhet trekkes inn i erfaringsområdet til det enkelte individet som er inkludert i denne helheten» (Honneth, 2008:86). Det hevdes så at individet bare kan utvikle en fullstendig identitet på den måten. Men betingelsene er at

”individet kan bare utvikle en fullstendig identitet ---- i den grad det godtar de holdningene til samfunnsmessig og samarbeidsbasert virksomhet som foreligger i den samfunnsgruppen det tilhører”. Dette er interessant å tenke på i forhold til Danels oppfattelse av ikke å tilhøre fellesskapet, en oppfattelse som starter tidlig i barndommen og følger ham livet ut. På den annen side ser denne utenfor-fellesskaps følelsen ut til å være opp for virketrangen hans.

Flere påpeker det bemerkelsesverdige i at Duun med sitt psykologiske talent ikke kunne ha kjent til så mange psykologiske teorier på den tiden; selv hevdet han at han bare hadde lest litt av William James (Thesen, 1942, Groven, 1998). Med tanke på Danels virketrang og pågangsmot, så er det William James som henviste til alle de ubrukte energiene som ligger i vårt vesen, som et reservoar av psykiske energier som gir en person ubrukte identitetsmuligheter, og som også Mead ble inspirert av (Honneth, 2008:90). Vi kan bare spekulere over om Duun hentet noe inspirasjon derfra når han fremstiller Danels energiske vesen.

2.3 Danels barndom og oppvekst: På egen hånd – fremstilling og tema

Fra kapittel IV og de neste tre kapitlene får vi høre hva som skjer med Danel etter morens død, at han får komme til Henrik som har en gard sør i Hanslia. Han gjør nytte for seg, men lengter etter setra og ”svimrande høg gran og god diger furu, leikande bekkjer med fossar og fisk, og oksar og allslags moro, heile fjellmarka var inni han, rørde seg, reiste seg – kalla så tungt på han”.

I sin snillhet for å spare ham, leier Henrik inn en annen setergut, og tror han gjør ham en tjeneste. Det samme uttrykker Henriks kone da hun i samtale med en nabokone forteller at det er synd på Danel, og at han må skjermes (Duun, 1925:39). Dette gjør Danel så rasende og aggressiv at han til slutt blir kastet ut fra gården.

Kapittel fire og fem omhandler også flere dramatiske episoder mens han ennå er på gården, beskrevet med en viss humoristisk snert, og slike episoder gir stadig økende innsikt i hvordan Danel takler livet. Danel hadde kjent på tungsinnen som kom over han fordi han ikke skulle på setra denne sommeren, men den dagen hesten Rauen skapte seg vrang for mjølkekjerra, fikk han en ny giv. »Danel gav han ein saftig snert av taumbukta, og ein til og ein til. Hesten la øyro flatt i nakken og tvirende. Guten stod på halvreis frami kjerra og

dengde; .....»Der fór eine mjølkespanne; det tome hadde fare sin veg for lenge sidan.....To kjerringar som kom med ei ku, hadde seg or vegen liksom litt fort, stod på vegkanten og stirde etter han med lange andlet. Danel skrallflirte». Etter denne ferden tok han seg opp igjen, «voks seg ut og vann seg til, så han tykte det skulde ikkje koma den tingen han ikkje meistra»(Duun, 1925:37).

Men Danel blir altså ikke boende hos Henrik, og havner til slutt hos fru Rygh (s.42). På et merkelig vis fatter hun omtanke for ham, han føler for første gang at han blir anerkjent som menneske. Og hvordan kan vi komme til en slik slutning? Da må vi se nærmere på beskrivelsene og de første replikkene dem i mellom: «Ho vart vår foten. –Hann e skjeiv, sa han trassig – står på tvart. – E`n il åt deig? – Va-de-lekt.. Han e ber hell den annerin». «Ho tok til å tromme med fingrane i disken og såg ut .....ho trong han ikkje, ...Men det fall henne såleis inn, at ho skulde freiste. Og så vart han der»(s.43). Videre får vi beskrevet hvordan Danel forholder seg til dette. Han gikk og undret seg over dette og «var reint utor lag. Men så braut gleda fram. Ho hadde lege bakom som ein maurande varme, og han hadde kjent på henne som på noko fårleg». Ettersom tiden gikk kunne det hende at arbeidet ble grått og kjedelig, men så snart frua kom i nærheten og sa et ord eller to, da «fekk alt einannan let». Og han hadde også snart funnet ut at det var ikke så farlig hva han sa, bare han gjorde det han ble bedt om. «Men det *hadde* hendt ho hadde sagt at det var «bra». Eller ho nikka med seg sjølv. Større glede hadde han aldri havt i si sjæl»(s.44).

Det er flere slike episoder fra de årene Danel er hos fru Rygh, som beskriver den tilliten hun har til ham, og hvordan hun står opp for ham. Særlig der han kommer i klammeri med drengen Mattis om to sildetønner som må løftes inn på stabburet. Danel roter det til og tror han blir jaget, men da greier fru Rygh å ta over styringen (s.46). «frå den stunda var han rolig og stø i arbeide og brydde seg einast om ein ting: å gjera henne til lags»

Honneth,(2008:81,183), hevder at vi er helt avhengige av anerkjennelse for å være mennesker; alle gjennomgår vekst og modning, og det skjer i samvær og samhandling med andre. Uteblir den positive anerkjennelsen, rammes vi direkte i selvfølelsen, og det oppleves som en krenkelse. Slik som Duun har beskrevet Danels oppvekst, ser det ut til at han ofte har opplevd krenkelser, både gjennom alle de gangene moren banket ham, og all den mobbingen han ble utsatt for fra de andre guttene på skolen. Til og med klokkeren gav han bank da han ble for kreativ i sin salgsvirksomhet. Nå har han riktignok lært seg å ta igjen, men det på bekostning av hans egen omtanke for andre. Honneth (hos Stålsett, 2011:150) peker på at det

er viktig å forstå og anerkjenne sårbarheten, den fysiske, ufrakommelige og grunnleggende menneskelige sårbarheten både hos oss selv og andre. Og det er denne felles menneskelige sårbarheten som Danel stenger ute etter hvert. Når han har omtanke for fru Rygh og bryr seg om henne, ser han det nærmest som en skavank hos seg selv og sin egen identitet «Men han var ikkje som før. Kjende ikkje att seg. Var det han Danel dette her ....» (Duun, 1925:46).

At det er et svakhetstegn hos Danel å bry seg om andre mennesker, kan tolkes ut fra flere episoder beskrevet fra barndommen. For eksempel etter episoden hvor han hadde fått bank hos klokkeren, og to av ungene kom løpende etter ham og ville gi ham pengene tilbake. Danel avviser dem. «Han Alek tok handa til seg. Danel såg kor det slokna i han, andlete vart tomt og fortent som ein måne. Det gjorde vondt, men just derfor tok det til å koke i han. Ho Giskén smilte enno, skjønna ikkje» (Duun, 1925:30 – 31). Etter hvert skal vi se at det er denne hensynsløsheten overfor andre som slår tilbake på ham selv, og lukker ham ute fra fellesskapet, et fellesskap som også han trenger.

Som Honneth (2008:171) påpeker står anerkjennelsen sentralt hvis vi skal lykkes å få et godt forhold til oss selv og våre medmennesker, og dette slår begge veier. På den ene siden har vi Danel som kjemper for akseptasjon og anerkjennelse, på den annen side sørger han for at drengen Mattis blir oppsagt hos fru Rygh «Det hadde vore ei stri tårn, før han fekk henne på trua.... Men no var det gudskjelov greit nok» (Duun, 1925:47). I bygda ville en slik handling kanskje ha gått upåaktet hen, hadde den vært enestående. I årenes løp vil mange slike underfundige handlinger fra Danels side, bygge opp en forestilling om at han er uforutsigbar og uberegnelig, noe som etter hvert vil slå tilbake på ham selv og bekrefte «utenfor fellesskapet følelsen». Utenfor-fellesskaps-følelsen vil slik ha en selvoppfyllende profeti, en dyadisk effekt.

2.4 ”Den ene mot de mange”: Danel utenfor fellesskapet- fremstilling og tema

På tvert, Duuns første gjennombrudd både som psykolog og som stilkunstner, er også en studie som virker merkelig moderne; her er konflikten mellom den ene og de mange et hovedmotiv (Beyer & Beyer, 1978:299). Det samme hevdet Sæteren, (1956: 20 -21). At Danel både har en fot på tvert, og en mor som det snakkes nedsettende om, er sterkt medvirkende til at han blir en skyteskive for de andre barna. Da ligger kimen til en avgjørende konflikt der; en konflikt som handler om å være en del av fellesskapet eller

utenfor, og som forsterker seg som årene går. Denne konflikten sporer også Danels selvhedelsestrang; han skal bli til noe som fellesskapet, *bygda*, respekterer. Gjennom hele romanen kan vi følge Danels kamp for å hevde seg, for å vise bygda at han er noe, samtidig ser vi også at han fjerner seg mer og mer fra fellesskapet. Fremstillingen veksler mellom en forteller som periodevis har fokus på representanter fra bygdefolket og hvordan de ser på Danels og hans meritter; i store deler er fokus fremdeles på Danels ytre bevegelser eller indre tanker.

Kap VII og VIII handler om hva Danel gjør etter fru Rygh dør og hvordan han etter hvert etablerer seg med egen butikk, atten år gammel. Fra kapittel IX og videre treffer vi Danel som etablert handelsmann og entreprenør, da hadde han allerede holdt på i snart åtte år (Duun, 1925:59). I de følgende kapitlene blir vi konfrontert med fortattede historier om dramatiske hendelser: 1) forretningene til Danel går forrykende bra og han utvider stadig, i neste øyeblikk er han utsatt for store tap og nedgangstider, så snur det og han gjør det bra igjen. 2) Det er dramatisk med kjærlighetslivet, først til Ane som han ikke helt greier å gi slipp på, så til Ane og Normann, deretter til Borghild. 3) Det er dramatisk med hans fysiske helse da han får operert foten, og gir seg ikke tid til skikkelig rekonvalesens, og det er dramatisk i forhold til hans eget sårbare sinn og hans psykiske helse. Det er innenfor disse tre områdene at vi skal se nærmere på hvordan Danel blir mer og mer ensom og isolert. Da må vi først gå tilbake til visse enkeltepisoder i barndommen, deretter følge Danel videre.

Danel følte seg uten makt fordi han hadde måttet inngå et kompromiss med Vårherre (Duun, 1925:20), men etter noen stille dager på setra kommer han frem til at dette med Vårherre ikke er så ille likevel. Det var langt tryggere å være til når en hadde han med seg, og ”Sistpå var det liksom han fann ei ny magt i seg. Han hadde vunne over alle og allting som ville stå han imot” (Duun, 1925:21). Men da han får vite at de skal dra hjem fra setra snarere enn forventet, får han en ny reaksjon. Da følte han det som om ”dei” hadde gjort en stor synd mot han, for nå trengte han å være her ”no då han heldt på å vart eit skikkelig menneske-” (s.22). Hvem ”dei” er, kan det spekuleres over. Er det himmelmaktene, eller bygdefolket?

Etter at han har fundert over hvor bakvendt alt er for ham, må vi igjen se nærmere på setningen: ”Så samla han seg liksom til eit tak, til eit hopp ut i iskaldt vatn, og snudde seg og følgde budskapet nedover”(s.22). Hvis vi her er ved det overordnede tema ”utenfor fellesskapet”, så kan det iskalde vannet sammenlignes med den verden som Danel måtte kjempe mot. Og så kan man undres over de etiske føringar som ligger i setningen ”Men det

kunde vel ingen vente, at han gav seg til og vart eit skikkelig menneske, *no?*” (s.22). Med tanke på de underfundige kompromisser handelstalentet Danel må gjøre underveis på sin ferd gjennom livet, så er kanskje dette en leveregel han må trenge å minnes når forskjellen mellom godt og vondt blir særlig påtrengende hos ham. For ham hadde det alltid vært ”bakvendt og forgjort, og på tvert og forargelig så det var til å banne på” (s.22), og da kunne man ikke forvente at han oppførte seg som et skikkelig menneske.

Det er mulig å følge en trend gjennom Danels livsfaser hvor hans identitet som foretaksom og hensynsløs handelsmann og entreprenør i et ambivalent bygdemiljø, kommer i konflikt med andre sider av seg selv og sin egen opplevelse av identitet; sider av seg selv som er fryktso, selvdestruktiv, sårbar og myk, og som han ikke greier å forholde seg til. Psykodynamisk teori vil benevne dette som ”splitting” (Bendetti, 1974, Cullberg, 1986:77). Det handler om en person som ikke aksepterer sine egne ufullkomne sider, og slik han fremstilles av forfatteren, har et fragmentert forhold til seg selv og sine omgivelser. Danel kan til en viss grad beskrives som en slik person. På den annen side er det trekk ved fremstillingen av Danel som viser hans tilknytning til naturen, og hvor mye kraft han får og henter frem ved stadig å være i kontakt med den.

2.5 På bua en lørdagskveld - Analyseeksempler

Dette eksemplet tar utgangspunkt i en tekstpassasje i kap IX i *På tvert*, (1925: 66 – 72). Den handler om en lørdags ettermiddag på krambua til Danel. Bua er fullt med folk som enten skal handle, eller bare slå av en sosial prat. Danel har et kjoletøy som han ønsker å gi til Ane, men det er vanskelig å finne anledning. De andre følger for oppmerksomt med.

Utdrag fra passasjen:

I det same kom ho bortåt og skulle handle. Han møtte augo hennar, - dei var ljose og glade, vermde liksom så underlig gjennom han. – Då tok dei til å glo dit, alle saman; kunde ikkje skjøna seg på slikt. Kva var det dei bisna på? Var dei rædde han vog for vel åt henne? Det vart no som *han* hadde tenkt med den ting. – Men underlig var det, det var umogleg å få til noko meir. Fingrane vart reint som dei var nåme. Til sist stod han og sveitta og ønskte han var ferdig med henne. Og der gav dei seg til å stå og røle og prate om ingen ting, skjegla hit og tenkte på å gå. Per Jetnen la handa på trykkerten, - han hadde slept som heldt i før.(s.66)

I kveld var han på det føre, at han gjorde godkjøp, sa han, no fekk dei passe på. Dei såg på han, - om det var meininga hans, tru? Ho òg; såg på han og la over.- Va de ikkj du Ane som spekkulert på eit ein dan her? - Ho vart raud i kinnene og såg på han, såg stort og blått at han gløymde alt.- Den som ha pèng, sa ho. - Pèng! Han bles kåt og såg lystig ut, men det krisla under føtene av spaning: No skulle dei sjå....- Pèng e de ikkj fali me, ikvell. - Det kunde så vera, men det var ikkje sagt det vart stort likare sidan heller; det var best ho ikkje vørde det, trudde ho.- Eig ska vent, sjer du, bad han, måle dirra og vart lågt og sårt. – Eig ska gjèrn vent i mang år! - Ho såg på han endå ein gong. Såg på han og var glad. Han vart andpusten, fekk knapt orda fram, og han skalv på handa då han treiv alna. Ho *måtte* ta imot det, det måtte ikkje skje anna – det var som live hekk i den eine tunne tråden.- Så måli vi da, fekk han fram.- Ja men - -- Ingen men no. Pengan snakka vi ikkj om.

Nei lèll! Høyr `n Dane li kvell, dokk - - hann vil ikkj ha pèng heller i kvell. No e`n feig. Han Normann stakk fram andlete sitt og stod og klippte med eine auge og kaldflirte.

«Kjoletyet» er et forbindelsespunkt som skal hjelpe Danel til å komme nærmere den unge jenta han er forelsket i. Forfatteren har gitt oss så mange tegn eller kjennetegn på at Danel er forelsket i Ane, og at han har sterke ønsker om å bli nærmere kjent med henne, og ikke minst, ”vinne hennes gunst”. Men Dane har en rival, Normann, og her øyner vi allerede tegnene på et trekantdrama.

Bøndene på bua er også både rollefigurer og har en funksjon. Hva er så det meningsbærende i denne tekstpassasjen? Det må ses i sammenheng med de forskjellige diskurser som trer frem i teksten. Riesman peker på den sosiale gruppens funksjon, noen ganger opptrer de med selvrettferdighetens justis. Her synes det som om folket på bua var opptatt av at Danel ikke skulle gi Ane noen fordeler. Det er ikke bare Norman som var oppmerksom.

Diskurs kan forstås på flere måter, blant annet i narrativ teori og analyse betyr det den talte eller skriftlig utformede presentasjon av hendelsene, personene og handlingen i en fortellende tekst, men ikke nødvendigvis presentert kronologisk (Lothe m.fl. 2007:42). Slik sett kan Danels forsøk på å oppnå Anes gunst og hendelsene rundt det, rivaliseringen med Normann, defineres som en diskurs. En annen diskurs som også ligger implisitt i teksten, er den komplekse betegnelse for språk og språkbruk i et samfunn, særlig i forhold til rådende tanker, ideologier, maktforhold og mulighetsbetingelser (Lothe m.fl. 2007:42). Det at bygdefolket vokter Danels måte å handle med Ane på, bemerkningene de kommer med, er også en slags kontroll og maktutøvelse; det skal ikke gjøres noen forskjell her. Samtidig

gjennomskuer Danel dette, og i vanlig stil forteller han seg selv at det er han som bestemmer hvem som skal begunstiges. Han overtar kontrollen, om så for bare noen få minutter.

Avslutningsvis i denne passasjen er det Danels opplevelse av ensomhet og utenfor-fellesskapsfølelse som kommer til uttrykk, og det kan også betegnes som en diskurs.

Veit ikkj, eg . . . De får vesst varra. Når n ikkj hi pèngan så.

- Ja men høyr no, sa Normann, - du ska få lån tå meig. Eig tek ikkj rent, eig.
Han tok fram pengeboka.

Danel kjende seg seld. Det var ikkje meir å gjera. Der stod ho og smilte, der stod ho og *vilde*;kinnerne var heite, og der satt djupe smilehol i deim. Ho vilde ta imot pengane av han Normann . . .Då møtte han augo til Normann. - Gjøm pèngan din – tart eig senna bu èttidèm, sa han og var kald i måle .Normann vart litt lægre der han stod. Dei siste orda hadde snerta han så det sveid.-

Den mest overordnede diskursen i denne passasjen synes å være Danels rivalisering med Normann om Anes gunst. Kjoletøyet blir i første omgang midlet som skal hjelpe ham, men Normann kommer han i forkjøpet. Selv om det er Danel som eier bua og alle varene, og har anledning til å gi Ane dette kjoletøyet, blir det Normann som går av med seieren. Bygde-folket, ikke minst de andre jentene, blir medspillere og publikum. Ane blir fristet av kjoletøyet, men Normanns intense pågåenhet og hennes reaksjon på dette, antyder at det er denne beileren hun er tiltrukket av.

Han såg på andlete hennar, det var bleikt og mest som bedande. Han slepte take, opna darø. -Gå! sa han lågt. Normann tagde og gjekk. Med det same sa gjentone god natt og gjekk, dei og .Det måtte dei ikkje få lov til, før det gjennom han, dei måtte ikkje ikkje få gå enno, for det vart så sørgelig tomt når dei hadde gått, han vart så ulidelig åleine då. - Går dokk? Sa han håst. Dei svara ikkje, dei var alt utpå tune. Dei andre måtte ha gått før. Ettersom dei ikkje var her. Hadde vel fare, medan han heldt på med tye.

Der bortpå disken låg tye. Attmed låg dei andre greione. Der låg det. Han hiksta til; det rykte i andlete, det skar under bringa. Så kom han seg bort og sløkte, og gjekk ut.

Stille, djupe seinkvelden ute. Det kjølde haustlig av skogen og elva. Det anda natt rundt omkring. Himmelen var stjerneklår og kald; svartblå austover og med gule, tunglyndte ljøsblenk, bleikare ute i vest og nord; ein høg og nådeløs himmel. Elva gjekk djup og mørk, fanga ein blenk frå det høge av og til, tok han med seg i svartblank ålvor og ferdast sin veg vidare fram. Ei lågmælt mulling steig ifrå stranda; ingen, utan den som var åleine, kunde høyre henne. Nattvinden strauk som ei usynlig hand over dalen; åkrane sukka, ospelundane skalv.

Men langt bortpå vegen einstad var det nokon som log. Dei var ikkje åleine.

Et meget sentralt tema i denne passasjen, er Danels ensomhet og utenfor-fellesskapsfølelse. Han gjør hva han kan for å oppnå Anes gunst, men blir sittende alene mens de andre går på dans. Her kan man også snakke om ensomhetens smerte, forfatteren gir oss flere eksempler og tegn på det.

2.5.1 En representant for bygdefolket

Humoren i fremstillingen er fremtredende, noen ganger nesten burlesk når det gjelder bygdefolket, som for eksempel der Danel har fått ordnet med en sykehusoperasjon for å bli mer presentabel for Ane. Han er i ganske overstadig humør da han like etter går ned på bua.

Han Severin Sannan var nedpå bua, då han kom dit. Kallen stod misnøgd og magevond og tykte verda var ei spikertunne. Danel fikk ein stygg lyst til å læ opp i andletet på kallen, han stod der og snudde og vende på eit lêrstykke og klødde seg i kjakeskjege. – Ska du ha lêr, Sevrin? – M-m...veit ikkj. -Nei, de kann piskemeig ikkj varra godt å vatta heller.- De va so olagli stort, stykkje. - De e storli å frøgt fer.- Vi får prøv å ta tå di uliti.-Da bi e fer-liti, frøgta eig fer. -Kallen la ifrå seg lêrstykke og sukka. Han såg tungsamt på eit par sko oppunder lofte. -Ska du ha sko da? -- M-m...Veit ikkj. De e bërre nokon lort, de der.- Ja, der sa du eit sant ord; berre lorten. - Kallen såg på han. Kva var det med han Danel i dag? - Veit du ka eg ska giërra, Sevrin? -Tjen peng, venteleg, sukka han. - Va de lekt seig. Tvi da! – haugg tå meg foten. -No gjekk det for vidt. Spøkje med slikt, det... -Spøk tåli, sa han. – Du kan få att de på hël原因.. -Langt i frå, det var rame ålvore. Ringte opp til knivmeisteren på sjukehuset, men han sa nei. ....Skulde til stiftstaden no om tirsdagen. Dei bruka sag der, sirkelsag. Fryktsommeli ilt, gut. -Sevrin kjøpte tobakk for 10 øyre – endå det var noko lort til tobakk -, og gjekk. Det fekk vera måt me all låt, tykte han. (Duun, 1925:105).

Det er ikke hver dag Danel er så pass åpen overfor sine sambygninger som i dette eksemplet, men på grunn av at han nå øyner håp i forholdet til Ane, er han pågående i sin kommunikasjon også overfor denne karen. Det Duun får frem gjennom dialogen mellom disse to, er levende og nyanserte menneskeskildringer som samtidig viser noe av det underfundige og latente som foregår i mellommenneskelig samvær i et tett bygdemiljø.

2.6 Danel, Ane og Normann

Det trekker ut med en avklaring i forholdet til Ane. Kapittel X (Duun, 1925, fra s.73) handler om at Ane oppsøker Danel på bua. En styggværskveld senhaustes da ingen andre folk er ute, banker det på døra hos Danel, og utenfor står Ane (s.75 – 78). Kommer hun i stormværet bare for å hente kjoletøyet, eller kommer hun for noe annet? Hva antyder forfatteren her? «Det var ikkje noko snakk i henne som elles. Men ho såg på han, liksom ho *vilde* seie noko. Og ho hadde dette drage over augo og kring munnen, som skilde henne ut ifrå dei andre» (s.76). Likevel kommer de ikke videre i forholdet denne kvelden heller. Ane får med seg kjoletøyet, og selv om «augo hennar kvilde undrande på han, spurde liksom; så var ho ute». Danel blir sittende igjen med en avmaktsfølelse. Normann kan han ikke hamle opp med. Den overordnende diskursen i denne passasjen er fremdeles Danels besettelse av Ane, hennes besnærelse av det han kan tilby henne av materielle ting, og også det at han viser at han bryr seg om henne. Det at hun oppsøker ham, hennes interesse og anstrengelser kan virke forvirrende på en ivrig beiler.

I det påfølgende kapittel (Duun, 1925:79) er det flere rådende diskurser: Oktober ble værmessig en bra måned, og bøndene ble i stand til å ta opp potetene, få kornet på staur og høste inn om nettene. Midt oppe i dette anes også Danels lengsel etter å drive med slike gjøremål. Men Normann får vise sine kunster som hestekar, og det sporer Danel til ønsket om å kjøpe seg en hest som han kan imponere Ane med. Her blir hesten et middel et nytt middel til å oppnå Anes gunst. For å få til dette må han gjøre noen grep som kan betegnes som umoralske.

Hvis vi skal gå enda videre når det gjelder forholdet Danel og Ane, er det fortsatt lett å spore feil i våre antagelser. Når Ane endelig forlover seg med Normann, er det bygdefolkets indignasjon som først kommer til orde; det hadde jo vært mye bedre om hun hadde tatt Danel som var en staut kar på alle måter, ikke Normann som var et krek (Duun, 1925:122). Før dette skjer er det flere hendelser som drar i motsatt retning, og som tyder på at Ane var interessert i Danel; men spørsmålet er: på hvilken måte? Danel tenker at han ikke bryr seg mer om henne, men «Stormen tok tak i ham, pinte og grôv» (Duun, 1925:78). Og han går kveld etter kveld til Gjøsvollgardane der Ane er ansatt som taus, fordi «Han kunde berre få slik ubergelig hug til å sjå henne, ein lengt etter å vera der ho var» (s.82). Til tross for at Danel nærmest er besatt av Ane, greier han ikke å konfrontere henne med sine følelser. «Han kvidde seg litt, kjende den gamle uvissa. – E de du Danel, sa ho og stansa. Det var noko med

henne, ved måle og ved alt-slik som ho stansa og stod der framfor ham – noko som gjorde så godt, gjorde det så trygt i han»(s.84). Til tross for dette greier han ikke å være mer direkte. Da han fortsetter turen med henne så ser han for seg hvordan han kjører med henne i karjolen, mens hun på sin side undrer seg over ham. « Ho såg på han fra sida ----- Det tok henne med noko som ein otte. Kven var han denne mannen – kva tenkte han på? Kva ting i verda var det som kunne rikke han, tru....»(s.84) Antyder forfatteren her at Ane er interessert i Danel, eller er hun bare ute etter en bekreftelse på hans interesse for henne? Danel får med seg Ane på flere kjøreturer etter hvert(s.90), allikevel er det fortsatt vanskelig å tolke relasjonen dem imellom.

Samtidig får vi som lesere gradvis glimt av Anes sammensatte natur, og ambivalente forhold til Danel, og det kan jo også defineres som en diskurs. Som den søndagskvelden da hun kommer innom på besøk på vei til foreldrene sine. Hun har noe å fortelle dem, noe som vi lesere begynner å ane innholdet av, at hun skal forlove seg med Normann (Duun, 1925:100). ”Ho tala uvanlig fort, og augo lyste så urolig” (s.101), men samtalen dem imellom kommer til å dreie seg om den vanskapte foten til Danel, og hvor synd det er i ham. Dette gjør ham rasende og fører til at Ane ikke får fortalt ham om henne og Normann, og det fører også til at Danel dagen etter tar kontakt med sykehuset for å få foten operert. Nå vil han bli en skikkelig beiler for Ane (s.104).

Det er flere episoder gjennom romanen som antyder at Ane på sin måte er opptatt av Danel, også etter at hun var blitt gift med Normann (Duun, 1925:157), særlig etter at Borghild flytter inn hos ham. Da kommer hun med en spiss bemerkning om at han må skynde seg hjem til husfruen sin.

2.7 Den sårbare Danel og ensomhetens smerte

Nyere filosofi peker på at mangel på anerkjennelse kan ta form av bevissthetsforstyrrelser, og slike bevissthetsforstyrrelser viser det moderne samfunns skrøpelighet (Honneth, 2008). Hundre år før dette utsagnet fremstiller Olav Duun romanfiguren Danel som nettopp hele sitt liv strever etter å bli anerkjent, og som glimtvis har noe som ligner bevissthetsforstyrrelser. Da han med verkende fot er i gang med jobben sin på bua etter den mislykkede operasjonen, og det er kjent at den uforsikrede skogen hans er brent ned til grunnen, merker han intenst folks vaktsomme og skadefro blikk, og han må søke tilflukt inn på kontoret sitt. «Han såg dei

vaktande augo enno, kjende kor dei leita seg fram over han, som hender, til dei fann ein stad der dei kunde klemme åt. Sveiten tippa seg nedover andlete, men han vann seg til, meir og meir. Den gleda skulde dei aldri få!» (Duun, 1925:112).

Danel har en sterk opplevelse av bygdefolkets vaksomme øyne på jakt etter å felle ham; hvor reelt dette er, er en annen sak. At noen er skadefro når forretningene ikke går som de skal, kommer som antydning gjennom bygdefolkets replikker. At alle gjør det, er vel en sterk overdrivelse, men opplevelsen av å bli forfulgt er reell nok for Danel. Bygdefolket representerer her et samfunn hvor språk og språkbruk er i funksjon, og hvor rådende tanker, ideologier, maktforhold og mulighetsbetingelser kommer til uttrykk (Lothe m.fl. 2007:42). Disse påvirker også Danels væremåter overfor bygdefolket. Han opplever ikke anerkjennelse; tar den ikke inn over seg selv om også den ligger der.

Men diskursen som handler om Danels streben etter Anes gunst og anerkjennelse, fortsetter. Danel finner andre måter å tjene penger på, selv om han nå får en konkurrent i en ny handelsmann. Han henter også mye krefter ved å være ute i skog og mark «Der hadde han det omkring seg, alt det han åtte og elska, der var kvistfurua, den gamle kjempa, der var fjellgrana,.... Dette var hans, og aldri i live slepte han det, miste han det, då var det ikkje meir» (Duun, 1925:115).

Naturen har Danel en sterk nærhet og tilhørighet til. Her føler han seg hjemme, men Ane venter han fremdeles på. Hun kommer endelig en dag på bua, og han tar henne med opp for å gi henne «ein liten bydrum» (s.116). Han vet ikke det som hele bygda vet, at Ane har forlovet seg med Normann. Da Danel forteller henne at han måtte skynde seg tilbake etter at han hadde fått brevet hennes på sykehuset, ser hun blankt på ham. Og her kommer den sammensatte siden av Ane tydelig tilsyne i fremstillingen « Ho såg blankt på han, - lyste av undring: - Å nei! Så gleid det ein skugge over henne. Ho vart sittande og la små rukkor og brett på stakken. Augo var ikkje å få tak i» (s.117). Da Danel etter dette slaget allikevel får seg til å gi henne kjoletøyet, hatten, beltet og sølja, så ble det allikevel til at hun tok i mot det (s. 118). Da hanskene lå igjen etter at hun var gått, og Danel stod igjen med dem i handa, for det gjennom han «- det var liksom det var ifrå deim det kom, dette som skar så i han, dette som han ikkje visste nokor råd imot». Igjen er det Danels følsomhet og sårbarhet som kommer til overflaten. Og da bygdefolket senere snakker om Ane, «at no var då ho gift og vel flidd», da «såg dei tydelig, kor håre reiste seg på hovude på han Danel» (Duun, 1925:124). Dette var et hardt slag for Danel, og sjølv om han får næring ved tanken på å la paret bli

økonomisk avhengig av seg, har han sine mange og mørke stunder. Her får vi en ny diskurs, Danels fortvilelse og sorg over at Ane har valgt en annen mann, og hans måte å takle dette på: tanken om å gjøre paret avhengig av ham.

Han visste om denne stunda. Det var den tyngste av alle stundene. Det nytta ikkje å herde seg imot henne; ho hadde just si magt i det, at han visste at ho kom, at han kjende at ho måtte koma. Så kom dei kvileause tankane, den fortærande runddans. Så kom den iskalde otten. Då visna det i han, han kraup i hop og sat som han var nomen, medan kaldsveiten sprang fram i store dropar over all hans kropp (Duun, 1925:125)

Danel var besatt av at det var noe som var gått i stykker i tankene hans, at det var en slags sykdom som det ikke var råd mot. Og selv om han arbeidet om dagene, regnet og skrev og fikk alt til å gå som det skulle, følte han at han sank dypere og dypere. Det var tanken på Ane og ansiktet som frelste ham tilbake til hverdagen, og etter hvert var det hevntankene som tok overhånd; at Normann skulle bli avhengig av han og at han skulle nærmest ta Ane med makt. I neste øyeblikk er tankene hans på sinnsykeasyet. «Nei aldri i verda skulde dei få han til Rotvoll!» (s.126). Det vi får beskrevet her er en mann i dyp sorg og fortvilelse, så fortvilet at han føler det går på forstanden løs; et menneske som helt siden han var liten har måttet tåle avvisninger og krenkelser, og som når han kommer til kort overfor et ynkelig krek som Normann, føler at han igjen mister ansikt overfor bygdefolket.

2.8 Borghild

Det første møtet med Borghild var slett ikkje noen åpenbaring for Danel, heller snarere tvert i mot. «noko stasplagg var ho ikkje, tykte han, ho hadde bekande svart hår, og så var ho gusti og bleik; men når ho såg på ein var det liksom ho vart onnorleis, ein såg ikkje anna enn augo da;» (Duun, 1925:153).

Bygdefolket har sin egen versjon og sine egne insinuasjoner om hva som foregår. «No hadde han fått i ei til å stelle huse. Det var ikkje for tidlig. Kanskje det kunde bli eitkvart av det. Om så var, så var det då betre enn at ho Ane hans Normann för der og smatt oppå loftet». s.153). Her antydes det gjennom folkesnakket og bygdeslarven at Ane har et erotisk forhold til Danel, men det er ikkje no belegg i fremstillingen som tyder på det. Tvert i mot, Danels indre tanker om Ane tyder på det motsatte, han ønsker «å eie henne», noe han fremdeles ikke gjør.

At Ane også har fokus på Danels forhold til Borghild, kan tolkes som sjalusi, men ikke på grunn av en erotisk binding til ham. Ane vet egentlig hva hun har betydd følelsesmessig for Danel som har vært hennes store støtte. Hun ønsker ikke å miste den plassen. Når hun kommer med slike uttalelser som sitert nedenfor, er det sannsynligvis et utfall både av ironi og av ambivalens. «Du skoll varra heim, tykkji eig, sa ho.- Hoss husfrun dinn; hoss`n Borghild» s.156. Men dette avstedkommer sterke reaksjoner hos Danel som begynner å ane at hun har hatt noen følelser for ham. «Gjennom han gjekk òg stormvære. Han tenkte på at ho Ane stod der og sa dette, og stod der og tagde; stod der og var beisk i seg fordi han hadde denne gjenta heime. Så visste han...skjøna han...»(s.157). Det egentlig ikke så lett å skjønne hva forfatteren antyder her. Tror Danel at Ane er sjalu, eller er det andre tolkningsmuligheter som ikke ligger så klart opp i dagen?

Det skal allikevel noen tid til før han begynner å skjønne hva Borghild betyr for ham. Selv etter at hun kommer i huset for å stelle for ham, er han besatt av Ane, men plutselig løsner det. Han klapper Borghild nesten tilfeldig på kinnet, da skjer det noe med ham og de utvikler et forhold. Den fysiske kontakten og nærheten han får med Borghild; gjør at han etter hvert blir ferdig med Ane (1925:s.179 – 183). Her kan vi igjen stoppe opp litt og se hva Honneth(som baserer seg på Hegel) sier om anerkjennelse i form av fysisk berøring og kroppskontakt. Krenkelse på det første nivået handler for Honneth (som hos Hegel) om nære relasjoner (Stålsett, 2011:150). Danel har hele sitt liv opplevd å ha blitt krenket gjennom all bankingen og slåssingen han måtte tåle, et bevis på at han ikke hørte hjemme i fellesskapet. Han fikk heller ikke den berøringen og anerkjennelsen som skjer gjennom dansen, og det er ingen ting i fremstillingen som tyder på at han fikk varme og nærhet gjennom moren. I samværet med Borghild derimot skjer dette. Da får han den anerkjennelsen og tilhørigheten han hele livet har lengtet etter, ikke minst gjennom den fysiske berøringen. Her er det ingen avvisning.

2.9 Kort sammendrag av handlingsgangen i skildringene av Danel som voksen

I den første delen av romanen handlet den mest fremtredende diskursen om Danels oppvekst vilkår og hans streben etter å etablere seg, bli anerkjent og satt pris på. Bygdefolket, særlig visse personer av disse, blir den resonansvegg han speiler seg mot. Likeledes spiller forholdet til naturen mye for Danels utvikling, hans identitetsutvikling og tilhørighet er sterkt knyttet til naturen. Etter at han møtte Ane, og senere Borghild, dreier diskursen seg ofte om relasjonene til disse personene som på hver sin måte komme til å bety så mye for ham. Likeledes spiller

både bygdefolket og naturen fremdeles en stor rolle, ikke minst i fremstillingen av vekslingen mellom de ytre omgivelsene som påvirker Danel, og Danels indre tanker.

Danels har utvidet handelsdriften sin, kjøper skogteier og annet. Den uforsikrede skogen brenner da Danel er på sykehuset, men han finner andre måter å drive på. Blant annet setter han opp hus av tømmer og får sendt disse nordover. Måten Danel driver sin handelsvirksomhet på, er også en ganske fremtredende diskurs i romanen. Han må være forutseende, tørre å ta sjanser, og av og til forholde seg hensynsløst overfor andre. Det er vel en av grunnene til at bygdefolket synes å ha et blandet forhold til ham. De synes han er driftig og dristig, men også hensynsløs. På den annen side syntes de synd på han når andre ville konkurrere om handelen, siden han var «ein helselausing å kalle» (s.123). «Men sjå, det var for stort eit mod i han. Det skulde vel så mykje til, før Vårherre fekk bøygd han, sa Petra, - det var ho som var formann i foreininga.» I fremstillingen er det hele tiden en bevegelse og veksling mellom bygdefolkets syn på Danel og kva som skjer med ham, en slags avstand i fortellingen; i neste øyeblikk er vi med i Danels tanker og følelser (s.124 – 125).

Ane gifter seg og får barn med den upålitelige og arbeidsløse Normann, noe som går særlig hardt innpå Danel. Han planlegger å gjøre dem avhengig av seg, ordner med hus for dem, og etter hvert en gård. Han betaler også 100 kroner til lensmannen for Normann fordi denne har fått en «lausunge» da han var på eksersisen. Det er alltid Ane som er mellomledet, men tanken er at han skal hevne seg til slutt. Det blir det aldri noe av. Danel greier ikke å slippe tanken på at Ane en dag skal bli hans. Den fysiske kontakten og nærheten han får med Borghild, gjør at han etter hvert blir ferdig med Ane (1925:s.179 – 183). Da dette plutselig går opp for ham, drar han hjem, «mest utmasa, heit og sveitt, men med ein smil som Borghild ikkje hadde set hjå han» (s.180). Der sitter presten på kontoret og venter på ham.

Han pålegger Danel å gifte seg, om ikke for sin egen skyld, «så for dei andre si skuld». Dette fører til at Danel sender Borghild på dør. «Dèm hi – øydelagt alt – fer oss! fekk han fram»(s.183).

Nå må vi igjen stoppe litt. Hva er det som skjer her? Hvorfor reagerer Danel på denne måten? Her hadde han fått en åpenbaring om at det var Borghild som betydde noe for ham, drar hjem for sannsynligvis å fortelle henne dette, livet er plutselig noe han kan noe med, og så blir han konfrontert med presten. Det er flere tolkningsmuligheter her, men sett i lys av Honneths teori om anerkjennelse, krenkelser og ringeakt, handler dette om en mann som

gjennom hele livet har blitt krenket på grunn av sin vanførhet og sin ringe herkomst, har strevd livet gjennom for å oppnå en anerkjennelse av fellesskapet, av bygda, har derfor konstruert sin egen form for kontroll over livet og over sin situasjon; og så opplever han at presten som representant for fellesskapet og bygda, tar denne kontrollen ut av hendene hans. «*No tok dei ho Borghild ifrå han*» (Duun, 1925:181).

Et par måneder etter dette ga Danel opp handelen, selv om han egentlig ikke trengte å gi seg. En dag da han drev omkring i skogen fikk han gjennom Ane vite at Borghild var syk, og før han visste ordet av det, stoppet han ikke opp før han stod ved senga hennes. Det kom til forsoning mellom dem, og han vil ha henne med til Amerika. Men Borghild har tæring, og hun dør. Etter dette går Danel i oppløsning, han drar i måfå rundt omkring på gardene. Til slutt forsvinner han helt, og bygdefolket tror han har tatt livet av seg.

2.10 Siste kapittel i *På tvert*

Avslutningskapitlet i romanen har vært mye diskutert av kritikerne. Tolkingsmulighetene er flere.

En ti-tolv år etter at han forsvant, var Danel tilbake i bygda. Han hadde vært i Amerika, tjent og tapt penger på forskjellige virksomheter, men hadde nå penger nok til å dra hjem med æren i behold. Han budde til å begynne med inni Sæterdalen, der Borghild kom fra. Han fikk bygget et stort hus, og startet blant annet et kværnbruk ved hjelp av elektrisitet, noe som til nå var helt ukjent i bygda. Han hadde også planer om en ny handelsbu. Med andre ord, Danel var i gang igjen. En søndagskveld da han rodde hjem, havner han på et undervannsskjær, båten blir ødelagt, og Danel drukner. Da de fant ham neste dag, satt fingrene fremdeles fast i en revne i berget.

Hvordan kan denne slutten tolkes?

Ser vi på fremstillingen i dette siste kapitlet, finner vi en Danel som hadde tenkt å gå på elva den gangen før han reiste, men selv om han «var daudtrøytt og utan von med si sorg;»(s.189), så våkner «livshugen» i han, og han drar til Amerika. Der prøver han seg på mye, taper og tjener penger, og får ikke fred før han er tilbake i bygda for å vise dem at «Danel var til enno og var den han hadde vore». Han greier også å sette i gang stor virksomhet som ingen andre tidligere i bygda, men bygdefolket var like ambivalent som

tidligere. Å få anerkjennelse for det han hadde fått til i livet, var vanskelig å oppnå. En søndag ror han for å besøke Erik Sannan, og han fryder seg over at han nesten slet livet av kallen som forsøkte å spytte ut «alle dei sylane han kjende i seg» (Duun, 1925:194).

Det vi får beskrevet, er en Danel som fremdeles er full av virksomhet, og som setter pris på fremgangen. Eller gjør han ikke det? Har han egentlig oppnådd det han kom tilbake for? Hvorfor omkommer han i et område hvor han er godt kjent? Er det til tross for foretaksomheten hans en ambivalens hos ham, motstridende tanker og et dødsønske? Det at han strander på et undervannsskjær, kan det tolkes symbolsk? Som et ubevisst dødsønske? Det er vanskelig å se det slik. Det er ingen ting i fremstillingen som antyder dette. Tvert i mot, viser den en Danel som i de siste minuttene av sitt liv var like pågående som han alltid hadde vært. Så hva er det forfatteren vil vise oss med denne slutten? Hva er den rådende diskursen i dette siste kapitlet?

Igjen må vi tenke på at det er en litterær figur vi har foran oss, men han er hovedperson i en historie som like godt kunne ha vært tatt i fra virkeligheten. Noen personer er evnerike, og har det pågangsmot og det fremsyn som skal til får å skape endringer i folks liv og i samfunnet for øvrig, på godt og vondt. Danel er en slik representant, og slike representanter skaper både beundring, frykt og misunnelse. Slike personer er også sårbare, Danel mistet Borghild i sykdom da han endelig erkjente hva hun betydde for ham; nå er han utsatt for en ulykke som tar livet av ham. Det skjer også fra tid til annen med nåtidens entreprenører; rikdom og fremgang garanterer ikke for et langt og lykkelig liv. Er det dette som er forfatterens budskap?

Til tross for denne utgangen, har Olav Duun gjennom Danel gitt oss en fargerik personlighet som har satt sine spor, og et persongalleri fra bygdefolket som er veldig levende og overbevisende i sin menneskelighet på godt og vondt. Allikevel kan man vel si at Danels psykiske smerte, ensomheten, har vært ganske gjennomgående til stede i beskrivelsene.

3. DEL II *Skråninga*

3.1 Litteraturteknisk fremstilling i *Skråninga*

Tillers roman har mange av de trekkene som preger en modernistisk roman, både med tanke på at den eksplisitt problematiserer tradisjonelle sjangerkonvensjoner, og som stilbegrep (Lothe m.fl. 2007:142). Romanen handler blant annet om mennesker som er forankret i et bestemt miljø, men som er preget av eksistensiell hjemløshet. Slik sett minner han om William Faulkner (1897 – 1962), som hører til de tradisjonsbevisste modernistene som kan kunsten å fortelle historier i en form og en teknikk som bare gradvis avslører årsaker og sammenhenger for leseren (Haarberg, m.fl. 2007:452). Tiller forteller også sin historie på en slik måte at sammenhengen i romanen bare gradvis blir avslørt for leseren. Det gjelder særlig i del 2, jeg-fortellerens historie, men allerede i romanens første del aner vi konturene av en dysfunksjonell familie.

3.2 Oppvekstvilkår for Yngstesonen – romanens litterære hovedfigur

3.2.1 Relasjoner innen familien og utad

Innledningsvis (s.5) starter romanen med en *tredjepersons forteller*. Gjennom farens øyne får vi et første innblikk i familien som består av far, mor, «eldste sonen akademikerspira» og «yngstesonen» på syv år. Det vi kan ane gjennom denne fremstillingen er et dysfunksjonelt miljø, det er dette *rommet* de to sønnene vokser opp i.

Gjennom første del av romanen hvor fokus er på faren og forholdet til jobb og familie, er det i fremstillingen en stigende spenning av frustrasjon og irritasjon familiemedlemmene i mellom, særlig mellom faren og moren. Allerede i åpningsscenen merker vi farens irritasjon over «kjerringa». «Han kasta eit blikk på kjerringa idet han sette seg opp i senga ..... Ho hadde blinkande sikkeli i eine munnvika. Det bølga ein kvalme gjennom han da han såg det» (Tiller, 2001:5).

Senere ser vi hvordan uenigheten ekteparet imellom tilspisser seg da de ser på fjernsyn «Han sa ho hadde ver så god å slå over når dagsrevyen byrja. Kjerringa sa at no var det ho som såg på tv. Han vart rasande. Kjerringa var visst ute etter å provosere». Under denne seansen er det at syvåringen pirker ut øynene på bamsen sin ut med en strikkepinne (Tiller, 2001:14). Det er moren som først bemerker dette, mens faren venter til dagsrevyen er over.

Da reiste han seg bråt, heiste sønnen opp etter overarmen og drog han inn på gutterommet. «Han rista yngste sonen hardt og lenge. Hovudet til yngste sonen slang hit og dit....Han lukka døra og låste henne utanfrå ». Etter en time angret han seg og tar med Yngstesonen til svømmebassenget «Han spurde om yngste sonen ville halde bensinpumpa.....Han såg at yngste sonen vart glad, og han fryda seg over det sprudlande guteansiktet». Han er svært forståelsesfull overfor ham da Yngstesonen søler bensin på asfalten.

Slike episoder gir oss et innblikk i de vansker et barn står ovenfor når mor og far krangler, særlig som her da faren i det ene øyeblikket straffer Yngstesonen, i det neste øyeblikket gir ham belønning på noe som kanskje for ham var en reaksjon på foreldrenes krangel. At gutten pirker øynene ut på bamsen sin, kan tolkes på flere måter. Det kan være et uttrykk for utforskertrang, et forsøk på å finne ut hvordan dette leketøyet er satt sammen, ikke en helt uvanlig handling hos barn. På den annen side er det mer nærliggende i denne sammenhengen å tolke handlingen som et uttrykk for frustrasjon. Det foregår noe rundt ham som han ikke helt skjønner, som ikke skaper noen gode følelser hos ham, og som han da demonstrerer ved å rive ut øynene på bamsen med en strikkepinne. Sett som en symbolsk handling kan dette være et første eksempel på yngstesonens manglende empati overfor andre, et trekk hos ham som senere skal bli fremtredende. Med tanke på barnets identitetsutvikling på vei mot å bli et ”helt” og integrert menneske i takt med seg selv og sine verdier, kan denne handlingen ses som en oppløsningstendens, heller enn et potensiale for utvikling til en integrert personlighet.

Allerede her kan vi snakke om å være fragmentert i sin utvikling; empati er vanligvis en nødvendig ingrediens i relasjonen til andre; hos et barn kommer det ofte til uttrykk gjennom hvordan det viser omsorg overfor sine kjæledyr. Handlingen som Yngstesonen gjorde, kan også beskrives som *forskyvning*, en forsvarsmekanisme hvor en forbudt impuls blir forskjøvet til et annet objekt; et barn som egentlig er rasende på foreldrene ødelegger heller leken sin enn å vise foreldrene at det er sint på dem (Cullberg, 1986:75). At faren, som i utgangspunktet var med på skape denne uheldige situasjonen, i tillegg er inkonsekvent i sine handlinger overfor den yngste sønnen, er ytterligere medvirkende til utrygghet og tilknytningsproblemer.

Innledningsvis i denne romanen, er det som nevnt *faren som tilknytningsobjekt* som er fremtredende, moren er noe mer på sidelinjen. Fremstillingen av faren blir derfor viktig å se nærmere på. Han spiller også en sentral rolle i andre del hvor Yngstesonen er ”jeg-forteller”. For å få en dypere forståelse av dette, blir det interessant å se nærmere på hva

objektrelasjonsteori vil si om farens rolle i denne sammenhengen. Objektrelasjonsteori er en retning innenfor psykodynamisk psykologi, en retning som vektlegger og belyser betydningen av at barnet har et integrert forhold til nære personer i tidlig barndom. Innenfor objektrelasjonsteori er *selvet* den siden av ens egen person som oppleves subjektivt, mens *jeget* er et teoretisk samlebegrep for en rekke funksjoner (Cullberg, 1986:71). Overfor selvet står de objektene som blir betydningsfulle, og det er av avgjørende betydning for menneskets modning hvordan forholdet mellom selvet og objektene utvikler seg (Cullberg, 1986:71).

3.2.2 Faren som identifikasjonsobjekt og rollemodell for Yngstesonen

I *Skråninga*, er det faren som representerer det objektet gutten relaterer seg til. I følge Cullberg er kjærlighetsevne, integritet, ekthet og levende interesse for andre, kvaliteter som ideelt sett blir meislet ut i denne individuasjonsprosessen. Frem til 3-årsalderen skjer det en konsolidering av individuasjonen, barnet kan også bli knyttet til andre mennesker enn moren, og utvikler seg som individ. Gutter konsoliderer seg med faren (Cullberg, 1986:61), og det skjer en utvikling mot objektkonstans. Det vil si, det er faren, eller farsfiguren, som blir det objektet gutten helst knytter seg til. Samtidig er det å ha klare grenser mellom omverdenen på den ene siden, og ens egen person, selvet, på den andre, avgjørende. Denne oppdelingen begynner, i følge Cullberg, allerede i andre delen av det første leveåret. Det å ha klare grenser mellom selvet og verden omkring, er av grunnleggende betydning for muligheten til å vurdere omverdenen riktig, alternativet er tilbøyelighet til psykose (Cullberg, 1986:61). Og her må vi stoppe opp igjen. Hvordan er vilkårene for Yngstesonens modningsmuligheter slik de fremstilles?

Vi har i andre del av romanen en jeg-forteller som fremstilles som en psykotisk person, og da blir det naturlig å spørre seg om hvordan og hvorfor har han blitt slik? Er det et resultat av gener, en kombinasjon av gener og oppvekst, eller bare oppvekst? I en litterær analyse blir det derfor relevant å ta flere runder av nærlesning av første del av fremstillingen for å få en dypere innsikt i oppvekst-vilkårene til romanens hovedperson Yngstesonen, se dette i sammenheng med jeg-fortellerens historie, og samtidig være bevisst på at noe av svarene, eller *nøkklene*, ligger i sammenhengen mellom første og andre delen.

Symbolbruken, som i denne innledende ”hverdagsberetningen” ligger der som en nøkkel til å se en større sammenheng mellom oppvekst og sønnens mentale status, er i første omgang tett knyttet til faren. Det er gjennom hans øyne vi føres inn i Yngstesonens oppvekst

og *rom*. Allerede på tredje side av beretningen blir faren sittende å se på det gamle lerketreet i hagen. «Ein svart klump av eit kråkereir hadde vokse fram inne i greinvevet. Det slo han at den svarte klumpen likna ein svulst» (Tiller, 2001:7). En første spontane tolkning er at dette kråkereiret er et tegn på et uryddig familieliv, og at en svulst representerer en uhensiktsmessig og uheldig utvikling. Senere da faren tar seg en tur ned mot sentrum og videre mot sjøen, var det et hundretalls kråker som satt oppe på bryggetaka og skreik. Det fikk ham også til å tenke på kråkereiret i hagen. Da han en annen gang etter å ha drukket karsk, spiller og synger og danser, og klemmer nesen mot det mørke vinduet, er det ikke noe annet enn kråker å høre og se. «Kråkene hadde samla seg i store flokkar, og dei sat oppe i trea og skreik. Men slik var seinhausten» (Tiller, 2001: 19 og 24). I jeg-fortellerens historie ser vi at det er han, Yngstesonen, som overtar dette symbolet (Tiller, 2001:116).

Vi må se enda nærmere på Yngstesonens tilknytning og objektrelatering til faren. I følge psykodynamisk teori beholder vanligvis en gutt moren som sitt primære kjærlighetsobjekt, men i en viss alder i identifikasjonsprosessen, identifiserer han seg med faren; idealet blir å finne en god farsskikkelse for hånden. Det forutsetter to ting; at faren i begynnelsen har nær fysisk kontakt med gutten sin, og at moren oppfatter gutten som en kommende mann og liker det mannlige ved ham (Cullberg, 1986:65). Som lesere er vi ikke med i Yngstesonens liv før han er syv år, morens forhold til sønnen får vi bare glimtvis sett noe av, mens det er flere holdepunkter i den litterære fremstillingen av farens relasjon til syvåringen som kan være interessant å se på.

I eksemplet hvor faren straffer sønnen fordi han ødelegger bamsen sin (Tiller, 2001:13-14), ser vi at han en time senere gir han belønning, og han klapper ham og er fysisk nær ham på en omsorgsfull måte. Og hvordan virker dette inn på en syvårings tilknytning til sin far? Ut fra denne situasjonen, og andre situasjoner som når han brenner leggen i skiløypa og legen tror at han har en ondartet kreftsvulst, virker det som om Yngstesonen setter pris på den omsorgen og bekymringen som faren, og også moren, utviser. Og han uttrykker et ønske om at andre jevnaldrende skulle ha sett ham da. Samtidig er det noe inkonsekvent ved farens væremåter som skaper utrygghet. Ikke minst det at faren stadig drikker og blir uberegnelig, er med på å skape uforutsigbarhet, og han blir et vanskelig forbilde for gutten å identifisere seg med. Gjennom jeg-fortellerens fremstilling i del 2, får vi også glimtvis et bilde av faren som svikter gutten da han ikke tar ham i forsvar når det hadde vært å forvente (Tiller, 2001: 60), eller direkte dummer ham ut i andres nærvær (Tiller, 2001:51). For gutten måtte det oppleves

krenkende at faren snakket nedsettende til ham i naboers nærvær. Samtidig blir faren som forbilde vanskelig å gi slipp på; de gode stundene og omtanken han også viser sønnen, er med på å skape konfliktsituasjoner i guttens selvoppfatning og tilknytning. Et annet moment som blir konfliktfylt for sønnen, er at faren blir stadig mer voldelig overfor mora (Tiller, 2001:141-142).

3.2.3 Det dysfunksjonelle familielivet

Følger vi familien videre i denne første del av fremstillingen, ser vi at faren er på full fart nedover ”skråninga” på grunn av sin tiltakende alkoholisme. På slutten av femtitallet hadde han vært vokalist i et lovende band, bandet hadde vunnet trøndersk popmesterskap to ganger (Tiller, 2001:23). Allerede da var alkoholforbruket stort. Det fremgår at kona og han hadde store planer om hvordan familielivet skulle organiseres, men et eller annet sted på veien hadde noe surnet. Her er det igjen symbolbruken som blir fremtredende for å beskrive farens tilstand og hans opplevelse av å ha mislykkes. «Han var innkapsla i den billeliknande folkevogn si. Det slo han at han var eit insekt som ikkje greidde vikla seg ut av det gamle skalet. Han banna over slike tullete tankar» (Tiller, 2001:24). Han blir tatt i politikontroll, de tar vare på bilnøklerne og dermed husnøklerne. Etter å ha brutt seg inn i eget hus blir politiet tilkalt og oppdager de to satsdunkene (Tiller, 2001:27). Under alt dette oppstyret er kona fraværende, men dukker opp da mannen ligger skadet på golvet med politier rundt seg. Hun misforstår til å begynne med situasjonen, og her får vi også et lite glimt av de følelsene som en gang bandt dem sammen. «Auga til kjerringa var store og fulle av medynk. Han hadde alltid likt auga hennar når dei såg slik ut». Men situasjonen endrer seg fort.» Han trekte pusten, heva augebryna og sa rett ut at han hadde kjørt i fylla.....Han såg ansiktet hennar var fylt med forakt, og han tok seg straks saman. Han såg verken flau eller redd ut lenger».

Tilbake fra fengselsoppholdet (Tiller, 2001:28) tilspisser situasjonen seg enda mer mellom ekteparet. Dette er også noe faren til å begynne med har vansker med å takle., og som igjen blir fremstilt symbolsk ”Plutselig såg han at kjerringa *var* ein tv.....Han tenkte at det personfikserte skvaldret hennar var spydd ut gjennom høgtalarmunn og ansiktskjerm. Kjerringa *var* ein tv». Da han hadde stirret lenge på henne og hun hadde spurt hvorfor, greide han å slenge frå seg ”Du kunne ikkje tenke deg å ta av nokre kilo og bli menneske igjen?” (Tiller, 2001: 29) Han angrer seg, vil be om unnskyldning, men får det ikke til. Deretter sykler han på ettermiddagsskift, selv om han hadde blitt løslatt samme dag. I pausen drar han for å hilse på folka i russerbåten. Der får han vodka, og etter arbeidstid drar han tilbake til

russerbåten og får mer vodka. Han fortsatte å synge og drikke vodka resten av natten, og gikk deretter full på jobb. Det var den dagen ingeniørene fra Treteknisk institutt var kommet for å teste sortererne, gjennomskuer hvor mye galt han gjør, og han blir sendt hjem for å sove ut rusen. Kjerringa sier at hun har fått nok, har tatt hensyn til yngste sønnen så langt, men nå vil hun skillest (Tiller, 2001:33). Han ber om unnskyldning, kona godtar ikke dette, og uhyggen fortsetter. Da han en natt ikke får sove, gå det opp for ham hvordan han hadde rotet til livet sitt, og han begynner å gråte.”Hulk etter hulk bølga gjennom kroppen hans, og han greidde ikkje ta seg saman”. (Tiller, 2001:35)»Han skimta det forlatte kråkereirot oppe i lerketreet. Han rista på hovudet. Han spurde seg sjølv kvifor han dreiv på som han gjorde». Her er det kråkereirot igjen som blir symbolet på hans mislykkethet.

Situasjonen tar en ny vending da eldstesønnen kommer på kjøkkenet, og han må unnskyld seg med at han har fått noe i øynene og trenger salve. Sønnen virker oppriktig bekymret og prøver å hjelpe ham med å finne øyensalve (Tiller, 2001:36) Her får vi igjen et lite og sjeldent glimt av at familiemedlemmene ikke bare hakker på hverandre, men også utviser omsorg. Det samme gjelder da faren samme kveld simulerer at han har glidd på badet og slått seg, og kona og eldste sønnen blir bekymret for at han har skadet seg. Samtidig viser det hvor underfundig og snedig faren er. Det er han selv som har arrangert hele såpeepisoden for å skjule konsekvensene av sitt alkoholmisbruk, men det er eldstesønnen som får skylda og blir bebreidet av mora for at han har latt såpa ligge igjen på badegolv. Første del avslutter med at faren tar et oppgjør med seg selv; i sitt stille sinn tenker han at han gjerne vil ta seg sammen og ta vare på jobben sin. Han er fornøyd med at kona viser ham omtanke, og han har en stor ro i sinnet da han sovner for at alt skal gå bra (Tiller, 2001:38). Men slik går det ikke. Andre del av romanen forteller om en helt annen utvikling.

3.2.4 På vei utenfor fellesskapet

Ytre tegn på en dysfunksjonell familie, er i følge Cullberg (1986:83), blant annet at barnet utvikler atferdsforstyrrelser, og at dette ofte blir bagatellisert. Vi har eksemplet hvor faren refererer til at lærerne hevder at «yngstesonen» er innesluttet på skolen, og at kanskje noen driver og plager ham, mens faren mener at det like gjerne er kona som overdriver dette (Tiller, 2001:6). At faren ikke følger opp og tar tak i dette problemet, sier også noe om hans unnvikelsestendenser, noe som heller ikke er heldig for sønnens identifikasjonsprosess. Senere ser vi at han føler seg sviktet av faren når han ikke hjelper ham da de to populære guttene går til angrep på ham. Faren står ikke opp for sønnen når de populære guttene mobber

ham. «Eg håpa at far min ville springe etter dei populære gutane. Eg håpa at han ville rundhjule dei populære gutane, men det gjorde han ikkje» Tiller, 2001:60). At faren slår kommer også glimtvis frem i sønnens nedskrivninger. Moren som har arvet en hytte etter onkelen sin, tar med Yngstesonen på blåbærtur etter at hun hadde fått juling av mannen sin. «Mor mi heldt fram med å reinske bær. Ho sat der med blåauget og reinska blåbær. Ho sa ikkje noko på ei lang stund» (Tiller, 2001:118). Sannsynligvis var dette et forsøk fra morens side på å gi sønnen en opplevelse av normalitet.

Med tanke på Yngstesonens oppvekstvilkår som barn, slipper vi ikke helt taket i disse før vi går videre. Det er ikke vanskelig å forestille seg at slike familieforhold som fremstilles, skaper dårlig grobunn for en sunn modningsprosess hos Yngstesonen. Forstyrrelser i forholdet foreldre-barn kan noen ganger bli såpass fremtredende at det for det sårbare barnet skaper en tapsprosess. Slike tap innebærer ofte at barnet opplever at det vonde som det har inne i seg, blir bekreftet og kommer til å dominere; barn har likevel store muligheter til å nøytralisere påvirkningen fra negative ytre omstendigheter hvis den ene av foreldrene er noenlunde konstant i sin atferd. Ikke minst det vi har sett av farens alkoholforbruk og noen ganger ganske utspekulerte atferd, borger ikke for at moren skal kunne greie å kompensere for dette. I tillegg kan barnet som vokser opp i et dysfunksjonelt hjem, sitte igjen med en sterk og urimelig skyldfølelse som kan, ved belastningssituasjoner i det voksne liv, utvikle seg til psykose (Cullberg, 1986:68). Den skyldfølelsen som kommer til uttrykk gjennom jeg-fortellerens historie, vil bli belyst senere.

Modningsvilkårene for Yngstesonen ser ikke særlig lovende ut med tanke på den dysfunksjonelle familien han vokser opp i (Cullberg, 1986: 80 – 84), En dysfunksjonell familie er en familie som fungerer dårlig, og som ikke greier å ta hensyn til enkeltindividenes grunnleggende behov for både individuasjon-separasjon og nærhet (Cullberg, 1986:81). Det kan, i følge Cullberg, dels ha noe å gjøre med foreldrenes ulike følelsesmessige bakgrunn og behov, dels at de kan holde hverandre fast i ubevisste bindinger, noe som igjen skaper en dårlig kommunikasjon foreldrene imellom. Foreldreparet til disse to sønnene som vi møter i *Skråninga*, fremstilles som to personer som stadig snakker forbi hverandre, og nærmest stikker hverandre med syrlige kommentarer. Hva slags bindinger som foreligger, er vanskelig å fastslå, men ut fra de intensjonene de hadde som nygifte, er det mye som er gått galt. Dobbeltbindende budskap er ofte fremholdt som et viktig tegn på en dysfunksjonell familie; i ting som blir sagt verbalt blir det lagt inn et helt motsatt budskap i det som sies, det vil si at

aggresjon får en vennlig innpakning (Cullberg, 1986:84), som for eksempel da faren var sint på mora. « Mor mi gav han eit overvennleg smil tilbake. Er det noko i veggen, kjære? sa ho» (Tiller, 2001:137). Gransker vi nærmere den kommunikasjonen dette paret har seg imellom, er aggresjonen nokså utilslørt, den kommer ikke i en vennlig innpakning. At faren som popsanger i ungdommen også drakk mye, la grunnlaget for det stadig voksende alkoholproblemet. Hva moren gjør ved siden av å lage mat, dra på blåbærtur, og gå på foreldremøter, gir fremstillingen bare noen få holdepunkter som kan utdypes. At hun trøstespiser wienerbrød og eser ut, er noe som ektemannen stadig ironiserer. Samtidig problematiserer hun at han drikker stort sett hele uka. Cullberg (1986:82) påpeker at å skape skyldfølelse hos den annen part, er et velprøvd tegn på å få kontroll over hverandre. Faren gir moren en følelse av nederlag og skyld, ved måten han klandrer henne for vektøkningen på. Det er ikke usannsynlig at hennes egentlig velmente påpekning om at han bør begrense drikkingen, også forsterker hans egen skyldfølelse. En av de få gangene vi får et glimt av ømhet mellom ektefellene, er når faren kommer hjem med sønnen som har vært på sykehuset etter et benbrudd, og får vite at sønnen kanskje har en ondartet svulst på den ene leggen. I perioden før det blir avklart at klumpen er godartet, får vi gjennom jeg-fortellerens fremstilling, dette glimtet av omsorg mellom foreldrene, og for sønnen. En annen situasjon er der faren later som han har skadet seg, og kona blir bekymret.

3.2.5 Om fremstillingen i *Skråninga*

Forholdene og relasjonene menneskene i mellom er preget av fremmedgjøring. Personene har ikke navn, bare benevnelser. Forfatteren konstruerer bevisst sin litterære figur, og for å få en dypere forståelse av hva romanen handler om, er det nødvendig for leser med visse ”nøkler” for å finne denne sammenhengen. Disse nøklene er ikke helt åpenbare, noen kanskje mer sentrale enn andre, og det er med et visst forbehold at jeg presenterer dem: I *symbolbruken* som ligger både i tittel og er gjennomført i romanen, og som i første del er særlig knyttet til faren, ligger *en* sentral nøkkel; faren som et tvilsomt identifikasjonsobjekt for sønnen. Den desillusjonerte og ambivalente faren, med sitt stadig økende alkoholforbruk, en far i forfall, raser raskt nedover ”skråninga”. Samtidig er det også fristende for leser å tilskrive farens abrupte og samtidig unnvikende væremåter en type overdreven *projisering*, egentlig en type vanlig forsvarsmekanisme hvor ubevisste og uakseptable impulser som for eksempel aggressivitet er fortrent og overført til andre mennesker (Cullberg, 1986:78). Overdrevent bruk av slik projisering kan skape kommunikasjonsproblemer mennesker i mellom. Det er

mange av farens ironiske tanker og replikker i første del av fremstillingen som understreker dette, blant annet forholdet til kona, til eldstesønnen «akademikerspira», til folk på arbeidsplassen, i boligfeltet og skolen. Som leser kan man derfor undre seg over om denne aggressiviteten også er *en* underliggende årsak til alkoholmisbruket. På den annen side kan det være at faren er spesielt disponert for å utvikle alkoholavhengighet, ut fra en egen type sårbarhetsgen; dette blir da den underliggende årsak, og atferden hans en stadig kamp for å overleve.

Det har skjedd dramatiske ting i familieforholdene mellom avslutningen i første del, og på det tidspunktet jeg-fortelleren skriver sin fortelling i andre del. Her, i kapittel 2, er det flere nøkler, blant annet er *tidsaspektet og oppløsning av tid* en sentral nøkkel. Tidsaspektet er også viktig i psykodynamisk tenkning. Aanderaa påpeker at « Vi lever gjennom vårt forhold til nåtid, fortid og fremtid». Hun hevder videre at «Vår tilværelse preges hele livet av forholdet til nåtid, fortid og fremtid, og disse tidsaspektene er tilstede samtidig». Mennesket forstått som relasjon og interaksjon er knyttet til den konkrete nåtidige livssituasjon som foreligger, samtidig handler relasjon og interaksjon om tilknytning til andre og til omgivelsene (Aanderaa, 1999:45). Når dette ikke skjer, får vi den oppløsningstendensen som vi etter hvert skal bli kjent med gjennom jeg-fortellerens dramatiske historie.

For å få tidsaspektet og tidsepoken på plass, er helt konkrete forhold som årstid, klesplagg, popsanger og bilmerker også viktige, som for eksempel «Dei populære gutane hadde blå og svarte skutersko på». «Dei bøygde seg bakover og kasta snøballar etter meg» (Tiller, 2001:59).

«Jeg-fortelleren» handler om en person med et sinn i oppløsning, en person med et spaltet sinn, en person som faller utenfor fellesskapet, og det er forfatterens hensikt å vise dette. For en leser er også innsikt i psykologiske mekanismer, en fordel. Da blir forståelse av *smertepunktene* i fortellingen, omveier rundt dem, også en viktig nøkkel til dypere innsikt. Forskjellige former for forsvarsmekanismer, som de fremstilles i psykodynamisk teori, kan anvendes for å belyse disse smertepunktene. Jeg tenker da på forsvarsmekanismer som fortrenkning, reaksjonsdannelse, isolering, forskyvning, benekting, regresjon, identifikasjon, projisering og splitting (Cullberg, 1986:74). Noen er allerede benyttet i eksemplene ovenfor. Dette er selvfølgelig avhengig av ens egen forforståelse, men for meg blir det vanskelig å nærlese teksten uten at disse er med for å belyse relasjonene familiemedlemmene i mellom. Romanen er konstruert slik at dette blir mulig. Jeg kommer fortsatt til å bruke eksempler fra

romanen for å illustrere de forskjellige typer forsvarsmekanismer der de nærmest springer ut av teksten.

Fremstillingen fra kapittel 2, hvor Yngstesonen er jeg-forteller (Tiller, 2001:39), er uten avsnitt. Hendelsene er ikke presentert i kronologisk rekkefølge, og det er ofte brudd i forhold til tid, alder og tema. Flere hendelser og forskjellige tidsperspektiv er puttet inn i samme setning. Fremstillingen er som nevnt preget av at jeg-fortelleren går store omveier når han kommer til *lidelsens sentrum*. For eksempel der han skal skrive om at faren ikke hjalp moren da hun hesblesende og med mye strev forsøker å klatre opp skråninga, og får hjertestans, og at han selv ikke hjalp henne fordi han var redd faren. Det er vel i denne situasjonen at det i enda sterkere grad går opp for Yngstesonen at faren svikter moren, at faren direkte eller indirekte er årsak til at hun dør; tilsvarende traumatisk er det å gjenerindre at han selv gjemte seg i buskene for å skjule for faren at han var tilskuer til hele hendelsen. Denne *fortrengte* traumatiske og dramatiske hendelsen dukker stadig opp i historien hans, og knyttes til andre traumatiske hendelser i livet hans, for eksempel at han var skyld i nabojentas død.

Hovedpersonen fremstår som psykotisk med flere schizofrene trekk. Av og til fremstilles atferden hans som det som kan kalles «parataktisk fordreining»; i stedet for å føle seg underlegen, bruker han en slags magi, som for eksempel der han tar med barnevognen inn i butikken for å kjøpe presang til sin kone. Han vil sidestilles med hvilken som helst ektemann, og barnevognen blir da den magien han tyr til. Samtidig understreker slik atferd den psykisk sykes hjemløshet, personen blir fremmed for seg selv og sitt oppdrag (Bendetti, 1974:26).

I psykodynamisk teori og begrepsbruk betegner Bendetti (1974:73) den sammenhengen eller omgivelsene en person vokser opp i og forholder seg til, som *rommet*. Et rom inneholder både nærhet og distanse i et dynamisk samspill. Avhengighets situasjoner blir vesentlige for relasjonen, og med tanke på et barns utvikling, blir tilknytningen til nære personer, sentral. Med tanke på faren som nærmeste identifikasjonsobjekt for sønnen, blir det relevant å se hvordan denne tilknytningen arter seg i Yngstesonens skrivelser.

Fortellerteknisk er de forskjellige tankesprangene Yngstesonen gjør i kapittel 2, og som er markert med *enkeltord, lyder, lukter, symboler og andre assosiasjoner* der teksten bråsnur, også viktige nøkler til en dypere innsikt. Noen av hendelsene som det refereres til i

kapittel 1, er også beskrevet av Yngstesonen; da dukker de opp i forskjellige sammenhenger, i brokker eller stykkevis og delt.

3.3 Jeg-fortellerens fremstilling

3.3.1 Viktige elementer i jeg-fortellerens historie

Innledningsvis er jeg-fortelleren på institusjon, det vil si Yngstesonen er blitt voksen. Hvor mange år som er gått vet vi ikke noe om. Han har fått i oppdrag av psykologen å skrive minneord om faren sin som nå er død, og skal begraves. Faren skal bli til jord, og da blir han en del av våren, forteller han seg selv. Han har også fått i oppdrag å skrive om seg selv og hvordan han har det.

Ganske fort blir vi kastet ut i et kaos på mer enn *en* måte; det kaoset som eksisterer i hovedpersonens psykotiske sinn og som forfatteren lar oss ta del i gjennom sin fremstilling, og det kaoset som ligger i selve hendelsesforløpet. Det vil si, de ufattelige traumatiske historiene som ligger der, hendelser som til dels eller ofte er forårsaket av hovedpersonen selv; hendelser som er så traumatiske og fortrenge at Yngstesonen går omveien rundt dem når han skal fortelle. I tillegg kommer «stemmene», hans egen forvridde oppfatning av virkeligheten.

Under hele denne fremstillingen flyter vi frem og tilbake i begivenheter, i temaer, i tidsperspektiv. Yngstesonen er i en hendelse voksen, i neste øyeblikk barn. Vi er rett som det er i Skråninga i skogen, hvor faren sitter og ser på at den feite kona hans sliter seg ut i motbakkene. Andre ganger er det episoden hvor naboenta tipper utfor skrenten, som gjenerindres.

3.4 Hendelser, tematikk og fortellerteknikk relatert til smertepunkter i jeg-fortellerens fremstilling

Det er ganske kompliserte mekanismer som foregår i Yngstesonens spaltede sinn og skriverier, og som også kan tjene som nøkler til å forstå disse omveiene han stadig gjør i sin smertefulle vandring gjennom erindringen. Det går an å tenke seg at disse brokkene av hendelser har forskjellig tematikk i seg som først avsløres når *nøkkelen* er tatt i bruk. Det vil si

kjerneordene avslører tematikken eller diskursen som ligger der, og som varierer fra episode til episode til tross for at det ofte handler om samme hendelse.

I analysen av passasjene når jeg-fortelleren bråsnur, vil nøkkelord utheves, og endringen markeres med SKIFTE.

3.4.1 Far og sønn og nabolaget

- Far min sette i gang med å grave hol til gjerdestolpane (Tiller,m 2001:51). Eg sat på eit sementrør og såg på far min. Far min var så flink til å arbeid. Han arbeidde så mykje raskare enn dei andre, og alt han gjorde gjekk så glatt. Plutselig snudde han seg og snerra lågt mot meg. Kva er det du sitt og glor på egentlig? snerra han. Du har jo fan meg sete der og gapa i over to timar no, snerra han. Munnen min opna seg langsamt. Det sleppte bare et eh ut av munnen min. Far min såg seg raskt rundt. Far min såg til begge sidene. Det var ingen av dei andre som såg på oss, og far min snudde seg mot meg igjen. Han fortsette å snerre lågt mot meg. Han spurde kvifor eg ikkje kunne vere i lag med dei andre ungane i staden.-----
- To av dei andre foreldra sto og såg mot oss. Dei snudde seg vekk da eg såg på dei. Dei såg alvorleg på kvarandre før dei tok til å jobbe igjen. Eg sa ikkje ha det til far min. Eg rusla over leikeplassen og i retning grusvegen. Borte ved avkjørsla heldt formannen i velforeninga på å løfte ein sementsekk ned fra ein tilhengar”. (fra s. 52) Formannen i velforeninga **smilte** til meg idet han fekk sekken opp i armane. SKIFTE Far min **smilte** så varmt til meg, og så løfta han meg ut i baksetet på bilen og bar meg inn i mottaket. Foreldra til naboungane skulle ha sett meg og far min no. Dei skulle berre ha sett kor redd far min var for meg no” (Tiller, 2001: 51-52)).

Her forteller Yngstesonen om hvor stolt han var av at faren var flink å jobbe og hvordan han satt og så på ham på dugnadsplassen, om hvordan faren snerrer til ham og skjeller ham ut, og om hvordan de andre naboene utvekslet blikk med hverandre. En slik hendelse handler om å bli krenket av faren i andres påsyn, en krenkelse som setter spor i erindringen. I neste øyeblikk bråsnur fortelleren, og han erindrer hvor omsorgsfull og bekymret faren var for ham da han hadde skadet seg og faren kjørte ham til sykehuset. Da hadde han et sterkt ønske om at naboene også skulle ha sett den siden av faren, en far som brydde seg om han. Et underliggende tema her er vel at Yngstesonen hadde et sterkt ønske om å bli satt pris på av faren, og at også naboene skjønte det. Dette er vel et universelt ønske; å få bekreftet at man er satt pris på. Samtidig synes det å være en betingelse for å bli verdsatt av fellesskapet, av naboene. At det motsatte skjer, vitner neste hendelse om. Yngstesonen blir skyteskive for naboguttene, og han opplever at faren ikke støtter han. Samtidig synes det som hele nabolaget ikke har respekt for familien, og en stor grunn for dette er farens alkoholmisbruk og hans

voldelige atferd overfor moren. Farens vanskelige væremåter for øvrig synes også å være medvirkende til hans upopularitet blant folk.

Eg sat fullstendig fast etter å ha hoppa ned fra garasjetaket.....Eg såg for meg at eg kom til å sitte fast i snøen heilt til eg fraus i hel. Plutselig såg eg to av dei populære gutane komme gåande oppetter vegen. Dei populære gutane hadde blå og svarte skutersko på (Tiller, 2001:59). Dei lo og peika på meg, og så klappa dei kvar sin snøball og kom nærmare. Fint at du stiller opp som blink, sa dei. Vi har vore på utkikk etter ein levande blink lenge, vi, sa dei. Dei bøygde seg bakover og kasta snøballane etter meg.....Dei populære gutane klappa nye snøballar og fortsatte å kaste. Ein gul kjemepmaur av ei vegskrape kom kjørande gjennom nabolaget. Føraren hadde ein rykande sneip i munnvika, og han flirte og peika da han såg meg og dei populære gutane.....Eg kunne ikkje dekke for ansiktet når eg held meg for øra, og ein av snøballane svidde seg fast i kinnet mitt.Eg skreik ut i smerte. Like etter vart soveromsvindauget til mor og far min slått opp. Far min spurde kva i helvete dette var for leven. Dei populære gutane sto med kvar sin snøball i handa..... Det voks fram eit flir under nasen deira. Eg forsto ikkje at dei torde stå der og flire av far min. Far min kunne bli rasande når nokon flirte av han. Far min sa dei hadde ver så god å dra meg opp med det same. Dei populære gutane såg ikkje på far min ein gong.....Dei knisa forsiktig til kvarande, også snudde dei seg berre og gjekk.....Eg kunne ikkje fatte at dei torde gå slik uten vidare. Far min kom ut til meg like etterpå. Eg håpa far min ville springe etter dei populære gutane. Eg håpa han ville rundjule dei populære gutane, men det gjorde han ikkje. Kva er de **uvennar** for no igjen da? Spurde far min, og så drog han meg opp av snøen med eit rykk .SKIFTE Eg har ikkje behov for å vere **vennar** med den gjengen heller, sa mor mi, og så drog ho opp korken i flaska med heimlaga saft. Dei trur alltid at dei er så mykje betre enn andre, sa mor mi..Eg og mor mi hadde nettopp vore på skoleavslutning, og mor mi sat og fortalde far min kva som hadde skjedd på festen.....Nokre av dei andre foreldra trudde alltid at dei var noko, meinte mor mi. Mor mi sa at far min skulle vore der og hørt på ho Andrea Ovesen for eksempel.....Far min spurde om ho Andra Ovesen gjekk med hatt også no.....Mor mi sa at ho gjekk nesten alltid med hatt..... Ho snudde seg mot meg.....Eg svelgde safta og sette opp eit flir. Den stygge hatten, sa eg. Far min fnyste og flirte herregud. Ein kjempestor **hatt**, flirte eg. SKIFTE Far min sparka **hatten** av ein stor og marketen sopp. Fan steike altså, sa han, og så gjekk han og satte seg på stubben igjen. Eg kraup saman bak grankvistane mine. Det regna berre meir og meir, og eg var gjennomblaut over heile kroppen allereie. Eg lå heilt stille og spionerte på far min. .... Far min sat der på stubben og banna. Eg angra at eg hadde gått for å spionere på far min no....Far min hadde ei flaske brennevin ståande i lyngen, og no greip han rundt flaska med den store handa si. Far min drakk brennevin rett fra flaska (Tiller, 2001:60-61).

Dette utsnittet fra Yngstesonens erindringer er igjen et eksempel på de mange tankesprangene han gjør seg. I denne passasjen fra s. 59 – 61 er han først utenfor boligområdet der han bor, så drikker han saft hjemme etter at han og moren har vært på

foreldremøte, deretter er han i skråninga hvor faren sitter på stubben og drikker seg full. Tidsmessig er det vanskelig å vite hvor lang tid som er gått mellom disse episodene.

At han stadig i tankene vender tilbake til erindringen om faren på stubben, må tolkes som at dette er et meget dyptliggende smertepunkt. Samtidig er det flere diskurser her. Både Yngstesonen og familien er utsatt for naboenes ringeakt; som eksempel er de populære guttenes demonstrasjon når de snur ryggen til faren et tegn på dette, likeledes når mannen på vegskrapa flirer da Yngstesonen blir utsatt for snøballangrep. Familien selv er heller ikke fri selv for å fleipe om Andrea Ovesens hatt og stormannsatferd.

3.4.2 Hvem mobber hvem? Svik og bedrag. En mot de mange

Han, Yngstesonen, oppfattes av andre skolebarn som ynkelig, han har underbitt, og han er ikke skoleflink. Han stinker av dårlig ånde, han blir mobbet, og en gang tar han hevn ved å blande syre i en av de populære guttenes drikke. Tematisk ligger det flere underliggende historier også i dette skolemiljøet. Forholdene til nabolaget er også problematiske. Noen ganger er det vanskelig å vite om han skriver om tiden før eller etter at moren døde.

Purren skar eg i små og fine ringar, og **vårloken** hakka eg i bitar. På **våren** kryp alkoholikarane ut av dei stinkande sosialbustadene sine. Dei minner om insekt som kryr ut av hol og sprekker som sola har varma opp. Dei myldrar rundt omkring i parkar og grøntareal, dei okkuperer benkene og dei skremmer folk med fyllebrøla sine. Far min drakk berre meir og meir med åra. Far min kunne nesten aldri kjøre **bil** lenger no. Eg pla leika bak bilverkstedet nede i Vika. Eg sat inne i ein rusten **bil** utan motor no. Eg rykte og vrei i det kalde rattet. .... Eg let som om eg var ein trailersjåfør på veg til Tyskland. Plutselig fekk eg auge på nokre av dei populære gutane. Dei tok av fra hovedvegen og kom gåande rett mot meg. Eg dukka lynraskt ned da eg fekk auge på dei. Eg pressa ansiktet ned mot setet på passasjersida. Morken skumgummi taut ut av **spjerra** i setetrekket .SKIFTE **Spjerra** likna vidopne munnar full av mat. Maten taut ut av den vidopne munnen på Torben. Torben rugga opp den siste bakken før skolen.....Matmassen glinsa inne i munnen hans. Eg og han med hareskar gjekk like bak han. Eg hadde neven full av småstein, og eg kasta småstein etter småstein på Torben. Torben hylte at eg skulle slutte opp. Eg kikka på han med hareskar og flirte. Han med hareskar flirte tilbake mot meg.....Eg tok til å kaste småstein igjen. (Tiller, 2001:107).

Denne passasjen innledes med at jeg-fortelleren er i leiligheten sin etter en treningstur og lager mat (Tiller, 2001:106 - 111). I neste øyeblikk er han sterkt inne på farens økende alkoholforbruk som gjør at han sjelden kjører bil lenger, deretter sitter han selv i en rusten bil uten motor da de populære guttene kommer, så springer tankene til den mongoloide Torben. Det er ikke usannsynlig at han selv er alkoholiker på det tidspunktet han er i denne

leiligheten, og erindringen fører ham til farens alkoholmisbruk som synes å ha vært *en* grunn til at han selv ble mobbet av de populære guttene. På den annen side er han også selv en mobber; han viser ikke mye sympati for den mongoloide gutten.

Hendelsene og tema flettes stadig i hverandre her. Først narrer de populære guttene Yngstesonen ned i en stor søppeldunk for å hevne seg på at han mobber Torben, så får de den overvektige Torben til å sette seg opp på denne kassa. Årsaken til at han ble lurt ned i denne dunken, var at ”han med hareshåret”, som Yngstesonen egentlig trodde var en venn, fikk han engasjert i en historie om den nye typen til mora si. I neste øyeblikk hadde resten av guttegjengen slengt ham nede i kassa. Etter at han vanvittig av raseri hadde kommet seg ut av søppeldunken, hadde han spytt ei klyse på gutten som var i ferd med å spise en krembanan, løpt av gårde, og gjemt seg i denne rustne bilen uten motor. Her fant de populære guttene ham og skulle hevne seg etter hendelsen med spyttklysa som han greidde å treffe den ene gutten med.

Plutselig var det nokon som reiv opp døra på førersida: Neimen, sjå kven som ligg her og kryp da, sa ein av dei populære gutane. Er du ute og kjører i fylla eller? sa han. Dei populære gutane flirte mot meg. Eg sa ikkje nokon ting. No visste nok dei populære gutane at far min var alkoholikar. Dei hadde vore på nippet til å finne det ut før også. Dei hadde spurt kvifor far min alltid var så raud innpå auga. Eg hadde sagt at det var fordi han sorterte material på bruket heile dagen. Ein blir svært sliten av å sortere material, hadde eg sagt. Nokre gangar ser auga hans ut som raude tallerkenar, hadde eg sagt.. Dei hadde trudd det den gongen, men dei trudde nok ikkje på det no lenger. Dei hadde nok fått vite at far min var alkoholikar no. Trenar far din noko boksing med mor di for tida da, spurde ein av dei. Dei andre flirte stygt. Den feite mor di kan no i alle fall ikkje være vanskeleg å treffe, sa ein annan. Dei populære gutane flirte enda høgare (Tiller, 2001:109).

Da Yngstesonen i raseri kaster en stor, rusten mutter slik at den sneier hodet til en av dem, griper de fatt i han, sleper han ut av bilen og ned til brygga, hvor de så plasserer han på en pram uten årer og sørger for at båten blir drevet fra land. Etter en stund blir de redde fordi båten driver lenger og lenger ut, og de får en kar i motorbåt til å hente han inn igjen, mens de selv forsvinner. Da mannen i motorbåten spør hvem han er, tør han ikke fortelle det med en gang, men gir seg ut for å være en av de populære guttene. Dette blir fort gjennomskuet da en annen mann kommer til, og de finner ut hvem som er faren. «Eplet fell visst ikkje langt frå stammen, sa han» (Tiller, 2001:111):

Tematisk er det flere forhold som kan påpekes: De populære guttene har en meget nærliggende sydebukk her; Yngstesonen som har en alkoholisert far som kjører i fylla, og en

feit mor som blir slått av mannen sin; altså utgjør de en familie med et dårlig rykte. Dessuten oppfører gutten seg på en slik måte at det er lett å angripe han. At nabolaget er kjent med familieforholdene, kommer også til syne i båtmennenes reaksjoner og ikke minst i guttens.

Nederst på side 111 er så en brå overgang til neste smertepunkt:

Ei stund etterpå hørte eg den tjukke mannen starte motorbåten sin. Eg snudde meg og ropte helvetes idiot etter han.....Han sat berre oppe på tofta og stira rett fram, mens den baktunge **båten** skar seg gjennom sjøen.SKIFTE Støvlane trampa graset til sidene, slik ein **båt** pløyer seg gjennom vatnet. Mannfolka hadde gått manngard heile natta, og no kom den første pulja tilbake. Dei kom ut av skogholtet og over enga. Det såg nesten ut som dei kom glidande gjennom det lange blaute graset. Det var ingen som sa noko. Mora til naboventa sto på den opne plassen og venta. Dei blåkvite fingrane hennar krafsa mot kvarandre. Fingrane hennar var som spinnande edderkoppføter..... Like etterpå kom neste pulje ut av skogholtet. Dei som gjekk bakerst bar båra med den vesle naboventa. Ein av dei som gjekk lenger bak, skunda seg forbi og bort til mora til naboventa.....Tunge hilst bølja oppetter kroppen hennar, og mannen tok henne tett inntil seg (Tiller, 2001:112). Og det bringer oss til neste tema som også representerer et stort underliggende smertepunkt.

3.4.3 Skyld, skam, redsel og svik

Yngstesonen er den direkte årsaken til at den tiltrekkende naboventa blir drept; hun avviser ham i skogen og mener at det bringebær- og jordbærstedet som han skal vise henne er like mye hennes som han. Hun tar derfor fra ham noe som han er stolt av. Han blir rasende, det blir et basketak, hun faller utenfor en bratt kant og mister livet. Omstendighetene er uklare slik de fremstilles gjennom Yngstesonens syke sinn (Tiller, 2001:93) ”Ho sat like framfor meg, og de lukta jordbær av pusten hennar» (Tiller, 2003:93, l.13 – 14) Da er de på skolen. Neste setning er i skogen ”Eg sa ho hadde ver så god å finne seg ein annan jordbærplass -----” (s. 95 – 96) Da letemannskapet fant henne ble det også snakket om hvor ille tilredt hun var; at hun hadde vært slått og voldtatt og blitt liggende slik at reven hadde spist på henne(se s.112 -113).

At naboventa omkommer er en hendelse som ofte dukker opp i Yngstesonens beretninger. For eksempel etter at han hadde hatt sitt første samleie, og damen med leopardbuksa hadde overnattet hos ham, er overgangen slik:

Eg sa det var klart ho kunne ligge over. Eg hadde aldri sovna med pusten til ei dame mot kinnet før. Det var så herleg å kjenne **pusten** hennar stryke over ansiktet mitt. SKIFTE Ho sat like framfor meg, og det lukta jordbær av **pusten** hennar. Eg sa ho fekk ver så god å finne seg ein anna jordbærplass. Dette er min jordbærplass, sa eg. Nabojenta sa ho ikkje såg noko skilt med namnet mitt på. Eg kjende raseriet frå i går velte fram i meg, og eg klaska flathanda over kinnet hennar. Nabojenta stira på meg då ho datt utfor berghylla. Auga hennar este seg eggstore, og munnen opna seg i eit lydlaust skrik. Plutselig sat eg aleine oppe på berghylla. Nabojenta låg nede i den gråblå steinura no Tiller, 2001:93).

At han hadde vært rasende på skolen dagen før, refererer til at nabojenta hadde klint smurning over ansiktet hans slik at han liknet en gullfisk i kjeften, noe som fikk de andre ungene til å hånflire av han. Nå følger en beretning om hvor redd han var etter at nabojenta hadde tippet utfor bergkanten, at han hadde løpt hjemover, og om hvordan mora til nabojenta hadde kommet på døra for å spørre om noen visste hvor datteren var (s,94). Men Yngstesonen lot som han sov, og moren hans svarte nabokona at han ikke hadde sett jentungen i det hele tatt. Dette sier jo noe om at denne tragedien skjedde før faren satt i skråninga, og nektet å hjelpe sin egen kone.

På s. 95 får vi igjen et SKIFTE og stikkordet er: **laken/kvitt teppe** ”Dei som gjekk lengst bak bar ei bære mellom seg. Dei hadde lagt **eit kvitt teppe over**, og eg såg korleis kroppsforma til nabojenta avteikna seg i det». SKIFTE «Det første eg såg da eg slo opp auga, var **lakenet som krølla seg i mønster** etter sovestillinga hennar». Her får vi også et temaskifte: Yngstesonen opplever, om enn kortvarig, å bety noe for noen; han husker opplevelsen av å bli anerkjent og bekreftet ”Eg hadde aldri følt meg så stor og kraftfull noen gang. Eg fulgte henne ut i yttergangen. Eg tok jakka hennar ned frå knaggen”(Tiller, 2001:96) Der oppdager han også navnet hennes i ytterjakken.»Eg ville kysse henne på munnen før ho gjekk, men da eg såg at ho **snurpa** leppane saman, kyssa eg panna hennar i staden». SKIFTE ”Øvreleppa til han med hareskaret var **snurpa** i hop på midten og liksom dratt inn mot nasen, (s. 97) Her er det overgang til den mobbingen som de populære guttene utfører. Forbundet med den grusomme hendelsen som Yngstesonen har gjort seg skyld i, følger både skyld og skam, men også redsel. For Yngstesonen er redsel ofte forbundet med at ekorntennene grafser. Tematisk er det fristende å tilføye at disse beretningene også handler om å bli sviktet. Han med hareskåret innlot seg med ham på falske premisser. Det samme gjorde dette kvinnfolket som brukte ham som en stedfortreder for å få barn, fordi hun trengte en surrogatfar. Tidligere har vi sett flere situasjoner hvor faren ikke støtter han, for eksempel hans unnfallenhet da han ikke står opp for sønnen da naboguttene kaster snøball på han

(Tiller, 2001: 59). For sønnen må også det oppleves som et svik, den som er han nærmest svikter i stort og smått.

3.4.4 Faren i «skråninga»

Faren unngår å hjelpe moren da hun prøver å klatre opp til ham i skråninga ute i skogen. Moren dør av hjertestans, og faren bare sitter der og lar tingene skje. Sønnen bivåner det hele, men han tør ikke komme frem og vise faren at han har vært tilskuer til denne situasjonen. Faren sager seg i foten for å unnskyldes at han ikke hjalp henne.

Sammenhengen mellom faren som identifikasjonsmodell for Yngstesonen, og de uheldige virkningene av dette, kommer frem som antydninger når vi ser at Yngstesonen blant annet overtar Kråkerei som symbol (Tiller, 2001:116). Den dramatiske og traumatiske hendelsen som Yngstesonen er vitne til, morens død og farens medvirkende til dette, og ikke minst hans egen unnfalighet på grunn av redsel for faren, må representere et stort smertepunkt hos ham som må fortrenkes. Spørsmålet dreier seg også om hvor planlagt farens handling overfor morens død er, han ber henne å hente ham med folkevogna til et bestemt klokkeslett fordi de skal i femtiårslag om kvelden.

Det som også blir noe uklart er om episoden hvor han selv er skyld i nabojentas død, og som må ha skjedd mens moren levde, er medvirkende til guttens sterke frykt i denne spesielle situasjonen.

Med tanke på de vansker det kan ha medført å identifisere seg med en slik far som rollemodell, kan det tidlig i utviklingen ha avstedkommet en form for splitting hos Yngstesonen, en disharmoni mellom to impulser i hans eget jeg. *Splitting* er som nevnt tidligere en primitiv forsvarsmekanisme hvor to impulser av motstridende art (eks aggresjon og omtanke) unngår konfrontasjon ved hjelp av splittelse mellom disse aspektene i jeget; en slik fragmentering av psykens innhold kan vi se i psykotiske tilstander, selv om det også forekommer hos ikke-psykotiske personer (Cullberg, 1986:77). Spesielle opplevelser kan forsterke splitting-tendensen, og gjenerindringer av hendelsen i skråninga, kan forsterke splittingtendensen hos Yngstesonen (Tiller, 2001:119). Dette kan også være medvirkende til de tankesprangene han gjør i erindringen, og også til den vekslingen som skjer hvor han i det ene øyeblikket er voksen, det neste øyeblikk er barn og deretter igjen voksen. Å bli eksponert

for traumatiske hendelser og hans egen skyld i dette, er så store at det blir nødvendig for ham med disse sprangene. Det er vanskelig å bli konfrontert med den aggressive siden av seg selv. Ikke minst å beskue den hos sin egen far. Samtidig kan man undres over den underliggende sammenhengen mellom farens voldelige tendenser og hans egne. Som eksempel er den koblingen Yngstesonen gjør mentalt da han er fra seg av skrekk for den rasende faren i skråninga, og over til episoden hvor han selv drepte naboenta:

- Eg vart stiv og kald, og hjertet slo så hardt at eg vart kvalm. Etter ei lita stund drista eg meg til å opne auga. Far min sto oppreist og stira ret mot meg. **Auga hans** var svarte av sinne, og eg såg ned med ein einaste gong. **Auga til naboenta** var vidopne idet ho tippa over kanten. Dette var nok første gongen eg drap nokon. Naboenta vart gravlagt torsdagen etterpå (Tiller, 2001:119 – 120).

Fra midt på side 127 er jeg-fortelleren igjen tilbake til skråninga og den rasende faren. Denne gangen er det som går forut en blanding av forskjellige episoder fra hans voksne liv. Mens han er i dusjen får han for seg at «dusjhodet var så trist og **sorgbøyd** å sjå på» (Tiller, 2001:126), SKIFTE noe som får ham til å tenke på de **sorgtunge** hodene i et gravfølge, og den sorgtunge faren på første benk. Det er fristende å slå fast at slike tanker kan være forbundet med drapet av naboenta. På den annen side kan gravfølget relateres til farens forestående begravelse, og hans egen. Dette kan også tolkes som *benekting*, en spesiell form for fortrenkning der en lar være å se og legge merke til truende aspekter ved den indre og ytre virkelighet (Cullberg, 2001:75). I stedet dukker denne fortrenkte følelsen opp som bilder «Ribbeina mine kunne gravast ut og brukast som klokkespel i ein ny steinalder. Kanskje dei kunne brukast i samspill med beingrinda til far min også..... Det var så ufattelig vakkert, og tårane pipla og rann ut av hovudet mitt».

I neste øyeblikk blir han rasende fordi dusjhodet er tomt for flytende såpe, og han setter knyttneven i det så det deiser på golvet og vannet spruter. «Mørke utslett hadde vokse fram på de to dorullane, men eg kasta all saman for å vera sikker» (Tiller, 2001: 127). Igjen er det fristende å belyse denne «vaskemanien» ut fra forsvarsmekanismen *reaksjonsdannelse*. Det innebærer at et forbudt ønske eller driftsimpuls blir forvandlet til sin motsetning som en reaksjon mot impulsen; et barnslig ønske om å grise seg til blir forvandlet til en perfeksjonistisk renslighetstrang, eller en tendens til aggressivitet og grusomhet som er uakseptabel for vedkommende selv, kan bli flyttet over på et annet objekt og kan bli forvandlet til mildhet og omsorg (Cullberg, 1986:74).

Det neste som skjer er at faren, sittende på stubben i skråninga, igjen dukker opp i erindringen. «Eg var så redd at eg held på å tisse på meg. Far min stod der og stirra rett mot meg. Er det nokon der, ropte han ein gang til» (Tiller, 2001: 127). Igjen får vi en litt annen nyanse av historien om faren på stubben, Denne gangen dukker det opp en rykende elg som faren ikke ser, rasende og full av alkohol som han er (Tiller, 2001:128).

3.4.5 Hos fosterforeldrene

Yngstesonen havner først seks måneder på et barnehjem da moren dør, deretter hos fosterforeldre, de prøver å hjelpe ham med skolearbeidet og annet. De får en datter som Yngstesonen skulle passe en gang fostermoren drog for å handle; han er i ferd med å misbruke datteren da moren kommer tilbake og avslører hva som er i ferd med å skje. Han blir jaget derfra.

Før dette skjer er vi igjen i en ny tidsepoke uten overgang, og hvor flere hendelser i tid aldri presenteres kronologisk . «Eg trefte ikkje far min så ofte etter at eg flytta inn hos fosterforeldra mine. Far min følte seg nok litt mislykka i forhold til fosterforeldra mine. Fosterfar min var øverste sjef i eit lite revisorfirma (Tiller, 2001:129). Morens død og farens medvirkning til dette blir fortiet. I stedet får vi en lengre utredning om oppholdet hos fosterforeldrene. Her fremkommer det at faren kommer på besøk tredje hver søndag, sønnen vil helst ikke treffe ham, og overgangen i erindringen blir slik:

Etter hvert byrja eg å halde meg borte når far min kom **på besøk**. SKIFTE Mora til ungen min **kom bort til meg** for en tid tilbake. Eg hadde sett etternamnet hennar på innsida av jakkekragen, men det var så mange som hadde det namnet i telefonkatalogen. Eg måtte gå systematisk til verk om eg skulle finne ho. Eg skreiv ned adressa til alle som hadde det namnet, og så kledde eg på meg og gjekk ut. Eg pressa ned den stålblanke klinka og opna **hagegrinda**. SKIFTE Den kvite Mercedesen hadde ei blank **grind** framme. Eg syntes grinda fekk bilen til å likne ein kval med open munn. Eg svinga inn på hovudvegen, gira om og pressa gasspedalen heilt i botnen (Tiller, 2001:132).

Ut frå min antagelse om faren som uheldig identifikasjonsmodell for Yngstesonen, og de sterke og motstridende følelser han har overfor faren, vil jeg tolke sammenkoblingen i dette sitatet slik: Yngstesonen skal i farens begravelse da han skriver dette, i en annen sammenheng har han gitt uttrykk for at han er skyld i farens død, noe som psykologen avviser, men som han selv fastholder. Denne skyldfølelsen blir så smertefull at konfrontasjonen må unngås. Neste tema blir derfor at han har et barn, men han har ikke noe

farsansvar til dette barnet. Her blir det vanskelig å se noen sammenheng mellom skyldfølelsen han har overfor faren, og det at han ikke er tilkjent ansvar overfor sitt eget barn. Kanskje det er forfatterens en av flere måter å vise den fremmedgjøringen, forfall og oppløsningstendensene som han mener finner sted i disse omgivelsene? Tyveriet av den stjalne Mercedesen, og den ville og ansvarsløse kjøringen på hovedveien, understreker dette.

3.4.6 Yngstesonen på skråplanet

Han har ingen venner blant de barna han gikk på skolen med, blir utstøtt av dem, men han har gjort bekjentskap med noen fyrer som han er på ville tokter med, «han med barten» og «den store». Biltyveri, innbrudd og hærverk blir dagligdagse gjøremål. Det blir viktig for ham å stjele den hvite Mercedesen til lensmann Ottersen (Tiller, 2001:133), for å bevise at han holder mål overfor de nye vennene sine. Han greidde å bulke den nye bilen, treffe bakhjulet på sykkelen til en ung jente, men var lettet da hun reiste seg igjen, og stilte til slutt opp bak trailergarasjene med en svært bulket Mercedes. Oppdraget var fullført, han hadde ikke vært feig, og det hele ble feiret med en flaske whisky.

Så kommer en lengre beskrivelse om hvordan gjengen drog oppover til en av bygdene for å gjøre innbrudd. De stjal en hvit Mazda, drakk heimbrent i bilen og var nokså fulle da de kom frem. Den storvoksne stjal også en traktor som de blant annet skulle bruke til innbrudd på Samvirkelaget. Her forsynte de seg med øl og tobakk fra lageret, pisset i melkekartonger og gjorde annet hærverk Selv når Yngstesonen erindrer dette, dukker også minnet om nabojenta frem. «Eg drakk flaska på styrten og gjekka opp ei flaske til. **Ølkorken** klirret mot butikkgolvet igjen. Ølkorkane var **trillrunde auge** som stira opp mot meg, og nabojenta vakla eit lite sekund før ho datt. Kva er det med deg, sa den store» (Tiller, 2001.155). Det var Yngstesonen som fant på at de kunne strø tegnestifter ned i yoghurten, og slå tran på biffen, og slik dikterte de på et vis hva som skulle skje i bygda da varene etter hvert ble solgt. Også her får han et nytt, midlertidig tankesprang. «Eg skvatt opp frå lenestolen då telefonen ringte. Eg vart ståande framoverbøygd og ta meg til hjertet. Eg stirra bort på den skrangleklirrande telefonen» (øverst s.157). Det gjengen prøver å gjøre nå, er å knuse telefonboksen ved å dra den etter traktoren. Slik fikk de også tak i myntapparatet. På vei tilbake skjer en ulykke. «Den store» ville kjøre traktoren ut på sjøen gjennom et hull i rekkverket, men rakk ikke å hoppe av, og omkommer selv på sjøen uten at de to andre gjør noe for å berge ham (Tiller, 2001:158).

Jeg har tidligere referert til Riesman (1985:105) inndeling av karakterdannende og påvirkende krefter i samfunnet, og at verdier innplantet fra foreldregenerasjonen i nyere tid ofte har mistet sin påvirkning. Kameratene er i vår tid en mer sentral påvirkningsfaktor enn foreldrene, hevder Riesman (her hos Nilsson, 2007:23). Kameratflokkens dom over dem som er annerledes er uberegnelig, streng og nådeløs, og konsekvensene blir at det moderne «barn» søker en ekstrem tilpasning til gruppen. Det blir en slags speiling på det ytre plan. Det er vel dette vi ser demonstrert i eksemplet hvor Yngstesonen stjeler lensmannens Mercedes. Tidligere har Yngstesonen hele tiden opplevd å ha blitt utstøtt av de som skulle være hans naturlige venner. Nå prøver han å oppnå anerkjennelse hos sitt nye nettverk.

En ytre speiling kan være et gjensidig gode i en sosialisierende funksjon, på den annen side kan en risikere en indre fremmedgjørende ensomhet (Nilsson, 2007:24). Det er vel det vi også er vitne til her. De tyveritoktene som disse kameratene utfører, gir slett ikke noen sosial anerkjennelse, de bringer dem raskt på det laveste planet, blant de kriminelle. Samtidig viser skriviene stadig tegn på Yngstesonens savn og av en indre ensomhet, men også hans hensynsløshet og manglende empati overfor andre.

3.4.7 Et underlig bekjentskap

Som lesere skjønner vi at Yngstesonen periodevis bor i en trygdeleilighet, og også her skjer det spesielle ting da han drar hjem tilfeldige personer han treffer på «pub». Han treffer en mann og en kvinne som inviterer seg selv hjem, mannen forsvinner etter en stund, men kvinnen blir igjen. Med henne får han sin første seksuelle debut. Noen tid senere tar hun kontakt og forteller at hun er blitt gravid, og at han er barnefaren. Siden hun allerede er gift, og mannen hennes ikke kan få barn, spør hun om det er i orden at han sier fra seg farskapet. (Tiller, 2001:95). Det går han med på. «Ho sa ho hadde fortalt mannen sin at han var faren, og han hadde vore så utrolig glad». Det som er litt spesielt ved denne historien er at leoparddamen forteller ham at hun er gravid med hans barn, men samtidig har hun fortalt mannen sin at det er han som er far til barnet. Hvorfor dette dobbeltspillet? Hun greidde å få Yngstesonen til å føle seg vel ved å skryte av ham, men hun gjorde det også klart at hun ikke ville ha noen fysiske tilnærmelser fra ham.

Når Yngstesonen fra tid til annen omtaler sin kone og barn, er det vanskelig å vite om det er denne kvinnen og barnet han snakker om. Tematisk får han her en opplevelse av å bli

satt pris på, anerkjent og verdsatt. Denne damen greier dette, selv om motivene hennes for en utenforstående leser er mer sammensatte; hun er ute etter en person som kan gi henne et barn.

3.4.8 Ut å trille barnevogn. På ville veier

Eg hadde nettopp vore far igjen no. Kona mi låg oppe på loftet og kvilte, og eg skulle ut og trille en tur med gutungen. Eg sparka opp bremsa på barnevogna og gjekk ut av oppkjørsla. Eg gjekk raskt bortetter fortauet. Eg gjekk ut av nabolaget og inn til sentrum (Tiller, 2001:195).

På grunn av realitetsbrist roter han seg bort i flere underlige situasjoner, for eksempel butikkepisoden hvor han triller på en barnevogn og tar med seg denne inne i en undertøysbutikk for å kjøpe presang til «kona si» som nylig har født et barn. Han hadde ikke peiling på hva han skulle kjøpe til kona si, og så skriver han «ei merkeleg form for tryggleik steik opp i meg. Plutseleg var eg ein helt vanlig ektemann som ikkje hadde peiling på hva han skulle kjøpe til kona si» (Tiller, 2001:197). Dette må være et god eksempel på parataktisk fordreining (Bendetti, 1974); Yngstesonen har snudd opp ned på situasjonen ved å demonstrere et sterkt ønske, han er en vanlig far ute etter å kjøpe presang til kona si. Så lenge han greier å være i den stemningen, er han fornøyd. «Eg vagga på hovudet og lo lykkeleg mot ekspeditøren min (Tiller, 2001:197). Stemningen i butikklokalet snur ganske fort, han blir høyrøstet og amper, da han ikke skjønner hvorfor de kniser. Etter en stund får han rene raserianfallet, stamper i golvet, banner og skriker (Tiller, 2001:202). Det ender med at personalet ringer til politiet. Dette er også et typisk eksempel på psykotiske pasienters skiftende stemningsleie, så lenge de greier å innbille seg en ønsket situasjon, er stemningsleiet høyt, så snart forholdene ikke stemmer i situasjoner, snur lykkefølelsen til raseri.

At butikkpersonalet til å begynne med tydeligvis oppfatter situasjonen som komisk, blir ikke åpenbart for leser, og det er lett å tenke seg at han har ett eller annet i den barnevognen som virker komisk, for eksempel en lekedokke. Et par eldre kvinner han treffer på gata etterpå, påstår det er ei jente han har i barnevognen. Vår hovedperson bemerker da at han har tatt med seg feil barnevogn. «Det var ikkje son min, men ei lita jente som låg der nede i barnevogna. Eg måtte ha tatt feil barnevogn i stad. Eg sleppte tre korte og hysteriske latterkuler. Eg sa at eg hadde da tatt feil barnevogn for fan» Tiller,(2001:265). Om dette er hendelser fra samme situasjon eller en helt annen episode, er vanskelig å avgjøre. Det som er alvorlig, er at han også noen ganger tar med seg barnevogner med levende barn i.

Yngstesonen er stadig på jakt etter kvinnen han skulle ha barn med, men da han dukker opp utenfor den leiligheten han tror hun bor i, kommer det en dame med briller som ikke kjenner ham. Han påstår allikevel at det er henne (Tiller, 2001:206)..

s. 259 – 260 er en ny merkelig hendelse. Da har kvinnen han skulle ha barn med, blitt kastet ut fra hjemmet sitt, og han lar henne og ungen bo hos seg uten at han gjør nye tilnærmelser til henne. Etter noen måneder gifter de seg, kjøper et hus i utkant av byen, og flytter inn. En dag tar han seg inn i dette huset, lister seg barfot inn til kvinnen som ligger og sover, og legger øret inn til den varme magen hennes. Da hun våkner, sanseløs av skrekk og begynner å hyle, forsikrer han seg om at kvinner blir litt paniske når de skal føde. Han prøver å kle av henne for å hjelpe henne med fødselen, men kvinnen får tak i en gitar som hun klasker i hodet på ham (Tiller, 2001:262). Han satte seg oppå henne for å prøve å roe henne ned, stakk fingrer inn i skjeden for å sjekke veslejenten, men til slutt slapp han taket for å ringe etter legen (Tiller, 2001:264). Allikevel får ikke politiet fatt i ham med en gang, Men mens han spiller piano hjemme hos denne damen som han påstår er kona si, smekker håndhjerna rundt handleddene hans (Tiller, 2001:268).

Det er ganske alvorlige og dramatiske hendelser Yngstesonen vikler seg inn i, og som forteller en del om hans psykotiske tilstand som sikkert også forverrer seg når han drikker.

3.5 Jeg-fortellerens skriveprosess

Gangen i skriveprosessen er *en* indikator på Yngstesonens mentale tilstand, en annen indikator er *hendelsene* han forteller om, en tredje indikator er *måten* han forteller hendelsene på. Så langt i analysen har fokus vært på det underliggende budskap i fortellingene, de traumatiske hendelsene og hvordan Yngstesonen går omveier eller bråsnur når han kommer til et smertepunkt. Det handler erindringene fortsatt om, men forfatteren har lagt inn et fokus til; selve skriveprosessen. Hva er det han forsøker å vise oss her? Skjer det en endring i Yngstesonens oppfattelse av seg selv i denne perioden, eller gjør det slett ikke det? Får han kontakt med seg selv og sine egne følelser. Virker han rasjonell. Oppnår han mer selvinnnsikt? Det er nok dette vi må se nærmere på etter hvert.

Den første glimtet av at jeg-fortelleren er i gang med å skrive, får vi allerede på den første siden av kapittel 2 (Tiller, 2001:39). Han husker at han satt inne på gutterommet etter

at moren var død, hadde en butt blyantstump i handa, og skrev at mora var våren. Det var en lærervikar som hadde lært ham dette, og han følte at han ble roligere av det. Derfor skrev han samme setning mange ganger.

Hvis vi stopper litt her og reflekterer over hvorfor jeg-fortelleren har vanskeligheter med å gå videre, er det ikke problemer med å skjønne det. Morens død er forbundet med den traumatiske opplevelsen hvor faren sviktet totalt; faren var skyld i morens død og han selv var livredd og torde ikke hjelpe til. Han selv mener at han tok livet av faren sin, og det er vanskelig å vite hva forfatteren antyder her. Mener han at Yngstesonen tror han var skyld i farens økende alkoholmisbruk fordi han ikke ville treffe ham etter morens død, eller tror han at det er hans egen kriminelle atferd og alkoholforbruk som har knekket faren? Yngstesonen blir svært sint på Therkildsen da denne blåser i hans selvanklager. «Eg tok til å øse meg ordentlig opp nå. Spyttet skumma og surkla i eine munnvika mi no.....Eg banna stygt mot Therkildsen. Eg snudde ryggen til han og gjekk» (s.40). Det neste som skjer er at han går ut på gangen og treffer den kvinnelige terapeuten som han forestiller seg er kona si, og som lover å drikke kaffe med ham. Psykologen har fortalt ham at han begynner å bli bedre, og at han snart blir utskreven. Og her er han inne på noe vesentlig ved sin egen mentale helse.

Eg må lære meg å konsentrere meg om dei rette tinga først. Eg slit slik med at vilkårlege ting trekk til seg tankane mine .Tankane mine flyg som laushunden etter nye lukter, og eg greier slettes ikkje konsentrere meg. Eg har slite med slike problem heilt sidan eg var liten. Eg har alltid berre vore ein nabo til verda, men det var da eg mista familien min eg vart skikkeleg sjuk. Eg tolte ikkje å vere borte frå familien min. Insektbeina tok til å krafse under huda på meg. Innsekta vart fleire og fleire for kvar dag som gjekk, og til slutt var det ein heil innsekthær som herja i meg. Eg har mista den gamle familien min også. Både mor og far min er daude, og bror min har eg ikkje snakka med sidan han vart jaga heimafrå. Eg har berre kona og ongane mine igjen no. Eg skal aldri miste kona og ongane mine igjen. Der kom kona mi gåande ned gjennom gangen (Tiller, 2001:41).

Det er interessant at Yngstesonen peker på at han har hatt vansker med å konsentrere seg siden han var barn, og det er fristende å relatere dette til hans vanskelige oppvekstvilkår. Han tilkjennegir også at han alltid har følt seg utenfor fellesskapet, og at han ikke tåler å være borte fra familien sin. Samtidig er de krafsende insektsbeina et tegn på hvor utrolig smertefullt han har hatt det, så smertefullt at han ikke greier å være i virkeligheten. Han har ikke kone og barn, men ensomheten hans er så smertefull at han må sette noe i stedet. Line, terapeuten, som har barn i barnehagen, erstatter noe av savnet av tilhørighet som Yngstesonen lider under. I andre episoder ser vi at det er kvinnen i leopardbukse som blir gjenstand for

hans søken etter tilhørighet. Samtidig viser dette innlegget noe av Yngstesonens «hjempløshet», han har ikke kontakt med sitt egentlige selv. Og ikke minst, han har en nesten ikke-eksisterende tro på seg selv og sin egen verdi. I følge Bendetti har det nevrotiske, schizofrene mennesket en ufordelaktig selvforståelse og en dyptgående følelse av verdiløshet (Bendetti, 1974:27). Og Bendetti hevder videre at dette mennesket ikke får en brøkdel av hva det sunne mennesket mottar av mellommenneskelig kontakt gjennom livet. Det kan nok også stemme i dette tilfellet.

At han også blir sint på Therkildsen når denne forsøker å motbevise det han sier, kan også tolkes ut i fra at «en schizofren *vil ikke bare meddele noe, men også tilsløre, skjule og forvreng*; det er en meddelelse og samtidig en forsvarsmanøver (Bendetti, 1974:215). Ut fra dette har Yngstesonen angst for å bli avslørt, men er også takknemlig over å ha blitt det. Derfor blir han først opphisset og rasende, og deretter virker han lettet der han tusler ute i korridoren og møter terapeuten Line.

s. 63 er han igjen direkte inne på skriveprosessen.

«Eg greidde ikkje skrive meir i går. Eg stoppa opp og byrja å tenke på fosterfamilien min. Græt du? Hørte eg Therkildsen spørje. Therkildsen sto i døråpninga og såg på meg. Eg rista på hovudet utan å seie noko. Therkildsen kom bort til meg etter nokre sekund. Han la handa på skuldra mi. Det er tøft å miste foreldra sine, men det er noko dei fleste må igjennom, sa han. Eg sa ikkje noko. Eg sat berre å stira rett framfor meg. Korleis går det med skrivinga? spurde Therkildsen. Eg sa det var berre skit det eg skreiv. Eg kjende blodet byrja å pumpa fortare gjennom meg straks eg hadde sagt det. Det er noko forbanna skit, gjentok eg. Så, så, så, sa Therkildsen. Eg gidd ikkje skrive eit ord til, sa eg, men her sit eg no og skriv igjen. Eg må skriva uten å stoppe opp no. Eg må ikkje byrja å tenke på det eg skriv. Eg må berre la det renne og **flyte** gjennom meg no. SKIFTE Far min festa dei kvite korkane bak på ryggen min. No **flyt** du så lett som berre det, sa far min (Tiller, 2001:64).

Et underliggende tema i dette sitatet synes å være at Yngstesonen vil skjule at han gråter, det andre underliggende tema er igjen Yngstesonens manglende tro på seg selv. Det han skriver, holder ikke mål.

Det er heller ikke vanskelig å skjønne hvorfor Yngstesonen blir opprørt når han skal skrive om fosterfamilien sin. Etter et seks måneders opphold på et barnehjem, var han kommet til en familie som tok vare på han, men etter hvert greidde han ikke å leve opp til deres forventninger. Skoleproblemene ble for vanskelige, de fikk en datter som også tok oppmerksomheten, han begynte å vanke sammen med en gjeng som drakk og drev med

hærverk og tyverier, og han stjal penger fra fostermoren for å kjøpe alkohol. Da han forsøkte å misbruke fosterforeldrenes datter seksuelt, ble han kastet ut fra hjemmet deres. Når han erindrer dette, blir det så vanskelig at han igjen må skifte fokus. Det han så husker er den perioden hvor foreldrene venter på resultatet fra kulen i benet hans, faren rørte ikke alkohol, tok ham med til svømmebassenget, og de lekte også med legoklosser. Moren lekte med ham når hun hadde tid. Det som ligger mellom linjene her er erindringer om omsorg, at noen brydde seg om ham. Men smertene over det han selv hadde forårsaket, gjorde ham rasende, og det går av og til utover Therkildsen.

Skriveprosessen fortsetter fra s.88

Den helvetes Therkildsen kom og forstyrra meg i skrijvinga i går. Du må ikkje overdrive den der skrijvinga heller, sa Therkildsen. Du er jo knapt for tida, sa Therkildsen. Eg vart sittande og berre stire på han. I fleire sekund sat eg og berre stira på han. Helvete ta deg, ropte eg plutselig. No har du øydelagt alt saman, ropte eg. No kom eg ut av alt saman, brølte eg. No må eg byrja på nytt, skreik eg. Therkildsen sto berre og måpa framfor meg. Therkildsen sto der med halvopen munn, og nok ein gong slo det meg kor mykje hakepartia til folk minner om timeglas. Eg la peike- og tommelfingrane oppå kinnbeina mine. Eg klemte fingrane hardt mot beina og drog handa sakte nedover ansiktet. Eg sto framfor spegelen da eg gjorde det, og eg såg timeglasforma på ansiktet heilt tydeleg. Når ansiktet har rotna bort er kjevane eit utrunne timeglas. Eg ville skrive dikt om dette, og eg sette meg ned framfor den grå skrivemaskina. Eg skreiv mykje da eg budde aleine i leiligheita. Ein gong skreiv eg ei fortelling om da far min kjørte i fylla. Eg kjende ro når eg skreiv ned det eg hadde opplevd. Eg fraus fast verda, og eg kjende det gjorde meg godt. Eg så ned på skrivemaskintastaturet mitt. Skrivemaskintastaturet likna ein gravlund, og bokstavknottane minte om symmetrisk plasserte gravstøtter. Under gravsteinbokstavane var det festa beinpipeliknande metallstenger, og under beinpipene låg det ei skorpe av grått støv. Fingerbeina mine klappa fram ein monoton klokkeklang. Bokstavane este ut til ord, og orda este ut til dødsdikt. Eg skreiv om svulstar og hodeskallar, og eg skreiv om dei daude flugene som låg inne i taklampa mi. Eg såg på dei daude flugene, og syntes det såg ut som om svarte **flekkar** hadde vokse fram på den mørkegule plastskjermen. SKIFTE Eg satt og såg på det **flekkete** leopardmønsteret i buksa hennar.(Tiller, 2001:88).

Yngstesonens utålmodighet og ubehersket raseri kommer til syne også her. Likeledes hvordan han likte å skrive: hvordan han kjende ro når han skrev ned det han hadde opplevd, hvordan «han fraus fast verda», og det gjorde ham godt.

Det mest vesentlige tema i denne passasjen synes å være tidens forgjengelighet, at tiden renner ut som i et timeglass; og at dette sammenlignes med at når menneskeansiktet rotner blir kjevane som et tomt timeglass. Altså handler det også om menneskets

forgjengeligheit. Dette blir forsterket av at skrivemaskintastaturet lignet på en gravlund, og bokstavknottene som symmetrisk plasserte gravstøtter. Det er litt vanskeligere å tolke meningen med de «beinpipeliknande» metallstengene og at disse er dekket av grått støv, men jeg går ut fra at det handler om orgelmusikk ved en begravelse, og at orglet er nedstøvet. Men han skriver også dødsdikt. Som lesar er det fristende å tolke at dette også handler om jeg-fortellerens dype depresjon og svingende stemningsleie. Like før hadde han igjen erindret hvordan nabojenta døde «Nabojenta mista balansen av slaget mitt. Ho veiva med armene da ho vakla bakover. Auga hennar vaks seg sprettballstore....Ho datt ned i steinura nedanfor (Tiller, 2001:87).

Han ble rasende da Therkildsen avbrøt ham i disse skriviene, sannsynligvis fordi han var i gang med en erkjennelsesprosess som det er vanskelig å gjøre om igjen. Raseriet kunne også denne gangen like gjerne være rettet mot ham selv. Det neste tankespranget handler om hvordan han traff leoparddamen og opplevde sitt første samleie, hvordan han blir trøstet av henne. Dette blir skrevet i detaljer inntil han igjen svinger over til hvordan nabojenta døde (s. 93). Etter dette skjer det et nytt skifte, hvor leoparddamen forteller at hun er gravid med hans barn, men at hun blir hos mannen sin (s.95).

Neste skriveøkt starter på s. 113

Therkildsen har ikkje forstyrret meg så mykje i skrivinga i det siste. Han vart nok paff da eg vart så sint i fordags, og i går banka han på og spurde om han kunne komme inn. Eg la frå meg pennen og sa han berre måtte komme. Eg hadde skrive i mange timar i strekk. Eg var fullstendig utsliten, og eg hadde tenkt å avslutte likevel. Eg hadde nettopp skrive meg gjennom hendinga med nabojenta. Eg var tom og trist, men eg var svært letta og. Det var omtrent som den gongen eg opna meg for barne- og ungdomspsykologen (Tiller, 2001:113).

Denne gangen er Yngstesonen overbærende overfor Therkildsen; han hadde skrevet i mange timer i strekk, følte seg tom og trist, men samtidig lettet. At han føler seg tom, men lettet, kan indikere at han har fått satt ned på papiet noe av det han ønsket å skrive om.

Samtidig forteller han vidare hvor skamfull han hadde vært etter at han hadde snakket med barnepsykologen første gangen, men at det senere ble mange besøk til psykologer. Hvis man ser dette i sammenheng med andre traumatiske hendelser i barn- og ungdomstid, og hvordan redselen han ofte bar på kommer til uttrykk gjennom erindringene, er det ikke usannsynlig at skolepsykologen også fant en del å ta fatt i ; for eksempel på side 67 hvor han

forteller om redselen da han var i skogen, om hvordan han hadde mange mareritt om småfuglsangen i ettertid. Yngstesonen har skrevet mange dikt som handler om mareritt, også om de som overlevde Titanic. «Dei som overlevde Titanic hadde mareritt etter mareritt om stille nattemørke» (Tiller, 2001:67). Dette forteller nok også noe om Yngstesonens mareritt og angst, han har noen å sammenligne seg med.

Innen psykisk helsearbeid møter man ofte angst som en lidelse hos pasientene (Nilsson, 2007:27). Hun refererer til Heidegger som hevder at det er gjennom angsten at mennesket erfarer sin individuelle og personlige ensomhet (Heidegger, 1981, her hos Nilsson, 2007:28). I ensomhetens angst befinner man seg ingen steder; mennesket konfronteres i angsten med den ytterste ensomhet i seg selv, og kjenner seg ikke lenger hjemme i sitt hverdagslige liv. Slik som Yngstesonen er fremstilt, er han et typisk eksempel på en person som ikke føler seg hjemme i verden, og som derfor ofte er plaget av dette gjennom angst og mareritt.

Følgende skriveperiode starter på side 141:

Eg måtte ta ei pause i skrivninga igjen nettopp. Therkildsen banka på døra mi og kom inn. Therkildsen skulle til å seie noko, men eg avbrutt han straks han hadde opna munnen. Eg ropte nei, nei, nei til Therkildsen. Ikkje no, ropte eg. Therkildsen spurde om eg ikkje skulle ha mat. Nei, for helvete, brølte eg. Eg hørte Therkildsen mumle noko før han gjekk sin veg. Eg må ikkje dette ut av det no. Eg må ikkje stoppe no. Eg må skunda meg vidare no, **bøye** meg over pulten og skrive vidare no. SKIFTE Far min **bøygde** seg over mor mi. Eg åtvara deg, sa far min. Eg åtvara deg, sa han ein gong til. Han gjekk inn på stua og sette seg. Mor mi låg på golvet og ynka seg.....Eg sprang inn på rommet og lukka døra etter meg. Like etterpå **ringte** det på døra igjen. SKIFTE Eg vart berre sittande og stire på den bukkeliknande **telefonen**. Eg rista og skalv, og bukken berre brekte og brekte. Dei var på sporet etter meg no. Dei var nok ute etter meg no. Insekta krafsa og kravla under huden på meg. Insektbeina pilte oppetter ryggen og nedover magen, og telefonen berre **ringte** og **ringte**. SKIFTE Far min brølte da det **ringte** på døra igjen.....Eg sette meg opp i senga og kikka ut av vindauget. Det var ein mann med ein bladbunke som hadde ringt på. Far min kalla mannen for ein religiøs tulling (Tiller, 2001:141 – 142).

Her er igjen Yngstesonen rasende og ubehersket over å bli avbrutt. Det er flere traumatiske episoder som dukker opp i erindringen. Først er det farens alkoholmisbruk som er i fokus, og at faren slår mora hardt når hun ironiserer rundt dette. Så ringer det på døren, og faren er også voldelig mot mannen som er der for å snakke om religion. Mens dette står på, har den redde sønnen trukket seg tilbake på rommet, og i neste øyeblikk er han et annet sted. Det er

telefonen i leiligheten som ringer fordi noen er ute etter ham. Igjen er det angsten og følelsen av å bli forfulgt som herjer i Yngstesonens sinn.

Skriveøkten som innledes på s. 144 er meget spesielt. Her synes det som om han etter hvert går inn i hodet på far sin, og dette er også viktig å ta i betraktning med tanke på hva som følger de neste sidene:

Eg berre stirra og stirra ned på **tastaturet** på skrivemaskina..Eg sat lenge utan å skrive nokon ting. Etter hvert byrja **tastaturet** å forvandla seg til ei folkemengde. Stadig fleire folk kom stimlande til. Dei kom fra alle kantar og forvandla seg til ei folkemengde. Stadig flere folk kom stimlande til. Dei kom fra alle kantar, og snart myldra det av folk der nede. Eg var ein fyrste som stod oppe på balkongen og stira ned på folket mitt. Folket var berre svartte prikkar for meg. Eg kunne ikkje sjå ansiktet på ein einaste ein av dei, men eg skjønnte at dei sto og såg opp på meg. Etter ei lita stund kom eg til meg sjølv og byrja å kommandere. SKIFTE Skrivemaskina klapra fram bilde etter bilde. Bokstavar este ut til ord, og ord este ut til setningar. Eg sat og skreiv fire timar i strekk. **Eg var inne i hovudet på far min mens eig skreiv. Eg freista vera far min mens eig skreiv. I time etter time sat eg og kikka ut av skallen hans. Eg såg det far min såg, og eg sa det far min sa. Etter kvart som tida gjekk, likna eg berre meir og meir på far min.** Eg likna ikkje på fosterfar min. Fosterfar min drakk nesten ikkje alkohol i det heile tatt (Tiller, 2001:144).

Det er flere tolkninger som er mulig med tanke på de første seks linjene i denne episoden.

Den ene tolkningen er at dette er en skribents frie fantasi som slår til, den andre mer nærliggende tolkningen er at dette er en psykotisk persons storhetstanke; han er fyrste som folk ser opp til. Det kan også være betegnende for en lidendes persons virkelighetsflukt.

De fem neste linjene er svært tankevekkende. Hvorfor foretar han dette grepet om at han er inne i hodet på far sin? Fra tid til annen dukker det opp episoder hvor det er tydelig at Yngstesonen også drikker. Identifiserer han seg så mye med faren for å kunne skjønne de gode intensjonene han også hadde da han giftet seg med moren? Dette må ses i sammenheng med følgende passasje hvor han snakker om en hvit mandarinstein som ligger inne kapslet i et rødt fruktkjøtt, dette fordi han tenker på den gravide fostermoren:

Eg braut mandarinbåten i to. Det glinsande fruktkjøttet opna seg mot meg, og den kvite og skinnande steinen vart **pressa ut**. SKIFTE Snart skulle ungen min komme **glidande ut** av kona mi. Kona mi var gravid, og i dag tidleg vakna eg av at ho sat framfor doskåla og kasta opp. Eg sto opp med ein gong og hørte oppkastplaska. Soveromsgolvet var iskaldt under fotsolane, så eg smetta på meg dei gamle tøflane som so framfor nattbordet. Eg subba ut i gangen og inn på vesledoet. Vi ville ha eit stort hus når vi først skulle kjøpe, så vi har do både i over- og underetasjen. Der sat kona mi med ansiktet over doskåla. Eg gjekk bort til henne og sette meg på kanten av badekaret. Eg sette meg til å stryke henne på ryggen. Eg visste ikkje heilt kva eg skulle gjere for å hjelpe henne. Huff og huff, sa eg. Stakkars deg, sa eg. Kona mi var tre måneder på veg, og ho hadde kasta opp nesten heile tida. Eg gledde meg slik til å bli far igjen. Eg gledde meg slik til å sitte på stuegolvet og teikne i lag med dei to ungane mine.. Eg hadde brukt svært mykje tid på den første ungen, og eg var fast bestemt på å bruke like mykje tid på den neste.

....Ho var nok glad ho hadde funne ein far som tok seg av ungane og som verken drakk eller slo. Eg slutta nesten heilt å drikke da eg vart far. Ungane mine skulle aldri oppleve det sjølvmedlidande vrøvlet til ein full mann (Tiller, 2001:149).

Her identifiserer Yngstesonen seg med faren og hans intensjoner om å være en god far. En av tankesprangene er basert på at han assosierer farens drikkevaner med fosterfaren som sjelden drikker, en annen assosiasjon er den gravide fostermoren som fører tankene til hans egen mor. Ikke lenge etter blir vi peilet inn på Yngstesonens egne drikkevaner. «Eg fekk store problem da eg kom bort frå kona og sonen min. Eg er i ferd med å komme over problema mine no. Eg må berre passe på å halde meg unna **sprit**. SKIFTE Far min sat på stubben og **drakk** (s.151). Yngstesonens egne alkoholproblemer kommer til syne etter at han hadde erindret hvordan faren kastet den eldre broren på dør, jaget ham av gårde med en nykvasset kniv i handa.

Eg hadde knapt sett far min så sint nokon gang. Han var rasande enda han ikkje var full. Som regel var han rasande berre når han hadde **drukke**. SKIFTE Eg har også gjort gale ting i **fylla**. Eg pla gjere gale ting i lag med to kameratar. Den eine hadde ein larveliknande bart, og den andre var svært storvoksen. Faren til han med barten eigde eit hus vi kunne bu i. Han hadde eit gatekjøkken i etasjen over oss, og han hadde sagt at vi kunne ete så mykje hamburgerar og pommes frites vi ville. Det var ikkje nøye med husleiga heller. Eg har nok pengar som der er, sa han. De kan betale når de får arbeid, sa han. Vi gadd aldri skaffe oss arbeid (Tiller, 2001:153).

Dette lille utsnittet har flere underliggende temaer. For det første kulminerer farens raseri og forakt for akademikersønnen, det er en forakt vi er blitt kjent med allerede på de første sidene i romanen. Folk som ikke utfører et skikkelig håndverk, er samfunnssnyltere. Et annet tema er nok fra en senere tidsperiode i Yngstesonens liv, da er det faren til «han med barten» som bidrar med kost og losji inntil de selv får arbeid. Arbeid gadd de aldri skaffe seg. Her ser det ut til at Yngstesonen for lengst er falt av lasset som samfunnsnyttig borger. Det er ingenting i Yngstesonens skildringer som antyder ønsker om et eget arbeid, bortsett fra tidlig i barndommen hvor han hadde lyst til å bli trailersjåfør. Derimot ser det ut til at også Yngstesonen har evner og anlegg for å skrive, men det er ikke blitt oppmuntret av en far som brukte så mange anledninger til å gi Eldstesonen nedsettende bemerkninger.

Ny skriveperiode på s.158

Therkildsen var her nettopp med tablettane mine. Eg la fra meg pennen og strekte frem handa. Therkildsen la dei raude tablettane inn i handa mi, og så gjekk han og henta eit glass vatn til meg. Eg svelgde ned tablettane med **det kalde vatnet**. SKIFTE «Den store» vart slukt av den **kalde, blågrå sjøen**. Den blygrå sjøen klukka og **skvalpa** mot bergveggen. SKIFTE Vatnet **skvalpa** så vidt over

kanten på bøtta. Eg helte ein full kork grønnsåpe i det rykande vaskevatnet. Eg henta stoppeklokka og trykte inn knappen. Eg brukte nøyaktig tre timar på å vaske stua og soverommet (Tiller, 2001:158).

Her skifter tema fra hvordan den store kameraten druknet i vannet, til hvordan han selv vasker leiligheten på sin egen nevrotiske måte. Vi blir også minnet om at han er avhengig av medisiner for å kontrollere sykdommen.

Etter hvert ser vi at erindringene igjen skifter til naboenta som stirrende øyne på kjøkkenbenken, på de svarte bønnene i skåla som blir til krypende biller, hvordan han selv gjør armhevinger og etterpå dusjer seg grundig. Så hører vi om faren som igjen dukker frem på stubben i skråninga, og videre til hva avisene skriver om hærverket som ble gjort på Samvirkelaget. De to kameratene hadde dumpet bilen og tyvegodsset, men en toåring hadde fått en tegnestift i munnen da han spiste yoghurt. Hele bygda var i harnisk og forlangte at gjerningsmennene fikk streng straff. Yngstesonen og han med barten ble enige om at de ville skyldte på Den store hvis de ble tatt. Det ender med at Han med barten gir Yngstesonen en pengesum, reiser selv av gårde, men omkommer i en bilulykke i Oslo et par år senere. Den eneste rettsaken vi hører om, er at dommeren hadde dømt Yngstesonen til å holde seg minst med hundre meters avstand fra fosterfamilien sin. Det som skinner gjennom disse epistlene er hvor ensom han følte seg, når han ikke hadde familie eller venner å støtte seg til. Ensomheten hans kommer også til syne i neste skriveperiode.

Dette neste innlegget handler både om Yngstesonens anger over alt det gale han har gjort, men det handler også om stengslene som hindrer ham å snakke om det.

s. 183 Therkildsen synes eg overdriv skrivninga. Nei, no må du ta kvelden, sa han da han kom inn i går. Kom og få dei litt kveldsmat no, sa han. Dette blir litt for mykje av det gode, sa han. Det er ikkje bra å sitte så lenge i strekk, sa han. Eg snudde meg bort frå Therkildsen. Eg skjerma for ansiktet med den eine handa. Eg såg ut mellom dei kvite sprinklane. Eg tenkte på mor og far min, og eg tenkte på den stakkars fosterfamilien min. Eg tenkte på kor gode fosterforeldra mine hadde vore mot meg. Eg fekk så vondt i magen når eg tenkte på kva eg gjorde mot fosterforeldra mine. Therkildsen spurde kva det var for noko. Eg freista snu meg bort frå Therkildsen. Therkildsen stilte seg like bak meg. Therkildsen tok til å massere skuldrene mine. Kva er det, spurte han med låg stemme. Eg var like ved å bryte ut i gråt, men eg greidde å ta meg saman. Therkildsen fortsette å spørje kva som var i vegen. Du ser jo heilt knust ut, sa Therkildsen. Fortel meg kva som er i vegen no, sa Therkildsen. Eg var like ved å seia at eg angra slik på alt saman. Eg pressa saman leppene så det gjorde vondt. Eg ville verken tenke på eller snakke om dette no. Eg krumma tærne så smerta jog opp gjennom leggane. Det var ikkje nok å krumme tærne, så eg opna munnen og beit det hardaste eg greidde i handbaken også. Therkildsen ropte at eg måtte sleppe. Slegg med ein gong! Ropte Therkildsen, og så tok han tak i haka og handbaken min og freista rive de ifrå kvarandre. Therkildsen greidde ikkje å rive meg laus frå handbaken min. Eg beit så hardt at tårene tok til å piple fram i auga på meg. Eg beit heilt til eg ikkje greidde å tenke på noko anna enn at det gjorde vondt. Eg sleppte taket og retta meg opp i stolen. Herregud, sa Therkildsen. Du må da ikkje gjere slikt, sa Therkildsen. Eg sat urørlig på stolen min. **Eg sa framleis ingenting. SKIFTE Eg sa ingenting** om det som skjedde i bassenget heller. Eg hadde lova far min ikkje å seie nokon ting. Far min hadde

lova mor mi og halde seg unna spriten, men i går sprakk han igjen. Eg såg spritflaska nede i bagen hans, og eg såg at han stjal seg til en slurk før vi gjekk inn i symjehallen (Tiller, 2001:184).

Når Yngstesonen tenker tilbake på alt det gale han har gjort, blir han nedtyngt av skyldfølelse, og driver nærmest med selvskading. Dette prøver Therkildsen å stoppe, og han vil få ham til å snakke om det som plager ham. Det lykkes ikke, men tankene til Yngstesonen vandrer videre til faren som igjen hadde sviktet. Han hadde lovet kona å holde seg borte fra flaska, men han sprakk en dag han tok med seg sønnen til svømmebassenget. Det resulterte i at han forlangte at sønnen ikke skulle bruke svømmekorker, og sammenlignet ham med de andre flinke guttene som greidde seg uten. Dette var ikke en god erindring for gutten som igjen følte seg utsatt for farens forakt.

s. 233 Noe mer om skriveprosessen

Eg har ikkje skrive noko på formiddagen i dag.. Eg hadde bestemt meg for å slutte å skrive. Eg prøvde innbille meg at eg hadde skrive ferdig. Eg gjekk omkring på avdelinga og berre smilte. Eg hadde gira meg opp i eit svært godt humør, og eg var hyggeleg mot alle dei andre klientane. Eg har aldri vore særleg snakkesalig, men i formiddag snakka eg mykkje. Eg gjekk frå den eine klienten til den andre. Eg snakka og snakka, og heile tida kjende eg uroa vekse i kroppen. Therkildsen spurde kvifor eg var så rastlaus og oppjaga. Gruar du til gravferda i morgon, spurde han. Eg svarde ikkje på det han spurde om. Eg gjekk ut av daglegstua og inn på rommet mitt. Eg la meg ned på senga mi. Eg låg der og stira opp i taket. Endeleg ferdig, sa eg. Det var det, sa eg. No kan du slappe av, sa eg. Eg la hendene under hovudet. Eg låg heilt stille. Uroa herja meir og meir i kroppen min. Eg freista nynne, men det hjelte ikkje. Filmbit etter filmbit flimra forbi inne i hovudet. Eg såg for meg foreldra mine. Eg såg for meg den stakkars fosterfamilien min. Eg hørte det skjerande skriket til fostermor mi, og eg kjende korleis innvollane mine vart vridde som vaskeklutar. Eg slo handflatane ned i senga og spratt opp i sittande. Eg reiste meg opp frå senga. Eg tok til å gå i ring på golvet. Eg pusta fortare og fortare..... Eg ville vere ferdig, men her sitt eg no og skriv igjen (Tiller, 2001:223).

Her forteller Yngstesonen at han skal slutte å skrive nå, allikevel fortsetter han. At han har en sterk uro i seg som vokser utover hele kroppen, og at han snakker og snakker, kan tolkes på flere måter. Han skal i farens begravelse dagen etter, og det har gitt ham mange erindringer. Samtidig har kanskje også de smertefulle hendelsene og hans egen delaktighet medført at han aldri vil greie den konfrontasjonen som erindringene representerer. Samtidig sier uroen i kroppen noe om hans ustabile psykiske tilstand.

s. 269 Ny skriveperiode

«Det er heilt stille på avdelinga no. Eg er trøytt og sliten, men eg må skrive ferdig no.»

Avslutningsvis er Yngstesonen der han startet; han skal i begravelse til faren som skal bli til jord, og er derfor en del av våren; akkurat som han selv skal bli det (Tiller, 2001:272).

Innledningsvis i dette kapitlet stilte jeg spørsmål om forfatterens hensikt ved å la oss ta del i Yngstesonens skriveprosess på den måten som her er gjort. Hva er det forfatteren forsøker å vise oss? Skjer det en endring i Yngstesonens oppfattelse av seg selv i denne perioden? Får han kontakt med seg selv og sine følelser ved å skrive sine erindringer? Virker han mer rasjonell enn tidligere? Og kan man forvente det av en psykotisk person?

Det som kommer til uttrykk når han blir avbrutt i skriveprosessen, er noe ganger ubehersket sinne, raseri eller skam, andre ganger er han beskjemmet over at han har vært ubalansert. Han uttrykker også anger over mye av det som han kunne ha gjort annerledes, men han greier fremdeles ikke å gråte over det eller snakke om det. Mye av det uforløste sitter igjen som flimrende filmbiter i hodet, eller innvoller som vridde vaskekluter. Det er mye som fremdeles er galt med Yngstesonens mentale tilstand.

Vi sitter som lesere igjen med en opplevelse av at det forfatteren vil vise oss er en person, riktignok en litterær figur, som er hardt skadet mentalt av farens alkoholforbruk og det dysfunksjonelle familielivet dette medførte. De mange virkelighetsfluktene han gjør seg under skriveprosessen, og de mange dramatiske hendelsene han involverer seg i mens han fremdeles bodde på egen hånd, reiser tvil om han noensinne kan bli et «helsesamt» menneske, noe han egentlig heller aldri har vært.

4. Del III Fellespunkter og kontraster i romanene *På tvert* og *Skråninga*.

4.1 Menneskeskildring i *På Tvert*

Ved igjen å lese Olav Duuns *På tvert* etter å ha vært gjennom *Skråninga*, er det flere forhold som slår meg. Å greie seg selv, å være et nyttig samfunnsmenneske, å ikke være andre til bry, er en slags rasjonale som er sterkt til stede ganske tidlig i den litterære hovedpersonen i *På tvert*. Å være selvhjulpen er noe som moren Dåret tukter sønnen Danel til, og det er en egenskap som er med ham hele livet. Dette blir enda tydeligere etter å ha lest *Skråninga*. Der er det perspektivet blitt helt borte. Gjennom fremstillingen av Yngstesonen er det lite som tyder på slike ærgjerrige planer. Men vi skal i første omgang se nærmere på Danel.

Hvis vi tenker på det bygdesamfunnet som Danel vokste opp i som en resonansvegg for utvikling av moral, verdier, normer og holdninger (Riesman, 1985:164), og bygdas dom over den ugifte moren og hennes sønn, så er det ikke usannsynlig at slike fordommer var sterkt medvirkende til hennes syn på å være selvforsørgende. Det er verdt å se nærmere på den passasjen som forteller om den vinteren Dåret setertaus døde.

Ho hadde vore litt skrall i magen ei tid; men ho kunne ikkje skjøna kva det var, og då kunde ho ikkje gå til doktoren, tykte ho. So vart ho bråklen ein natta og kjende ho snart var ferdig. Guten vilde avstad etter hjelp, av eit eller anna slage, men det fekk han ikkje. – Eig stryk med no, korsom e, sa ho. – Å så vekk folk medt på nattens ti – e du gælin, gut? Ho låg og kasta seg i stor pine, til det leid ut på morgonen. Då gav ho liksom over og døydde (Duun, 1925:26).

Noen ville i dag kanskje ha definert en slik holdning om ikke å bry doktoren midt på natta som å være selvutslettende, men det er ikke det det er snakk om her. Her handler det mer om å ha akseptert livets realiteter og ha forsonet seg med det.

Men viljen til å greie seg selv og ikke være andre til bry, ble nok tidlig plantet i sønnen. I tillegg kommer flere andre egenskaper og karaktertrekk, som er medvirkende til den retning livet hans tar. Trassen og sinnet reiser seg hos ham når folk hadde tendenser til å synes synd på ham fordi han hadde dette vanføre beinet, underforstått, han hadde ikke noe verdifullt å bidra med til samfunnet. I stedet utvikler det seg en svært driftig og arbeidsom gutt, som setter pris på å få gjøre at nytte for seg. Derfor blir han svært skuffet over at Henrik ikke sender ham til setra denne første sommeren etter at moren døde, nettopp fordi de skulle skjerme ham. Det tar litt tid før han forsoner seg med dette, men han roer seg etter hvert når

han får arbeide på gården. Det kommer allikevel fort til en krise fordi Henriks kone og nabokjerringa gir uttrykk for at det er så synd i en slik en som både er «hølslaus å fersvarslaus» (Duun, 1925:39).

Det er flere episoder der han reagerer sterkt på at andre synes synd på ham, noe som for ham må ha opplevdes som en krenkelse, samtidig som det utløste trassen i ham. Det er vel noe av denne trassen som reiser seg i ham da han som sekstenåring egentlig står på farten til Amerika. En tilfeldig samtale med lensmannen får ham til å ombestemme seg. Det skinner igjennom ordene til lensmannen at Danel kan reise dit fordi han har noen å reise til, underforstått, noen som kan ta seg av ham (Duun, 1925:52- 53). Det avgjorde saken for ham. Han rømte ikke fra harde kår. «I hugen sat det urikkelig som en jarn-nagle, at han ikkje skulde reise.....Her var han, og her vart han; *her* skulde striden stå».

Det var ikke bare pågangsmot og hardt arbeid som skapte vekst i handelsbua hans, han var også innstilt på å behandle bygdefolket på en slik måte at de fortsatte å handle på bua. Hugen til å flå dem hadde han for lengst mistet, men han ville handle seg opp, tåle, tie og ta i mot skilling for skilling. «Han tok deim så vakkert, herda seg og tolde, svelgde og togg og tok inn pengene» (Duun, 1925:57). Men noen bønder var vanskeligere å tåle enn andre, Erik Sannan med den «eitrande godviljen sin», var en av dem. Sinnet brøt i fingrene på Danel da han av og til ble utsatt for ham, men egentlig var han i sitt ess når han hadde noen å strides i mot.

4. 2 Menneskeskildring i *Skråninga*

Annerledes er det med Yngstesonen. Her skildres en person som fra tidlig barnsben har tydelige tilpasningsvansker, både hjemme og på skolen, og senere i voksenlivet. I *Skråninga* møter vi en figur som er det motsatte av det Danel representerer, til tross for at de har en ting felles: opplevelsen av å falle utenfor fellesskapet.

Yngstesonen er syv år første gang leser møter ham, allerede da er det tydelig at han har store tilpasningsvansker. Senere er det vanskelig å anslå hvilken alder han er i, fordi fremstillingen veksler fra barn til voksen, og kanskje til barn igjen. Historien forteller om en person som fra tidlig alder ble utsatt for traumatiske opplevelser, noen ganger selvforskyldt. Farens alkoholisme påvirker hele oppveksten hans. Han mister moren sin under dramatiske

omstendigheter, havner på barnehem i seks måneder, deretter flyttes han til fosterforeldre hvor han er i flere år. Under denne perioden nekter han etter hvert å treffe faren, som etter å ha fått utbetalt en forsikringssum etter konas bortgang, isolerer seg og tilbringer mesteparten av livet med å drikke.

Yngstesønens fremferd var problematisk allerede som syvåring, noe som bekymret moren, men som faren nektet å akseptere. Senere var det skolen og fosterforeldrene som overtok denne bekymringen. Han hadde vansker med å konsentrere seg om skolearbeidet, kunne bli ganske rasende og ubehersket, utviste lite empati med andre sårbare barn, og kunne til tider bli svært voldelig. Etter hvert ble han også kriminell.

Det kan også diskuteres om den ville ferden hvor de tre karene brøt seg inn på Samvirkelaget, var en slags demonstrasjon på egen maktutøvelse som de ellers ikke fikk. Han med barten hadde jo en del penger, likevel stjal de biler og varer, selv om de til slutt kvittet seg med disse. Det som er fremtredende er at de ikke greier å ta skylden og gjøre opp for seg, og spørsmålet blir: Hvordan har Yngstesønnen blitt så ansvarsløs og så blottet for empati?

Riesman(1985) skriver om det ensomme masse menneske, og hevder at det moderne menneskets ensomhet synes å være forårsaket av at mennesket har falt ut av sine historiske og tradisjonelle sammenhenger (Riesman, her hos Nilsson, 2007:22). *Familien* som institusjon har endret seg, og har ikke samme påvirkningskraft som før. Yngstesønnen er vokst opp i en familie hvor faren er alkoholiker, det ligger mye sprengstoff i oppvekstvilkårene hans. Riesman påpeker også at foreldre er blitt mer ettergivende enn tidligere. Det kan vel diskuteres om det alltid er slik, men i fremstillingen av dette farsforholdet, ser vi også tegn på farens ettergivenhet. I det ene øyeblikket opptrer han streng og konsekvent, i det neste er han ettergivende. *Kameratene* er ikke der for Yngstesønnen. Han blir ikke akseptert av de populære guttene, tvert i mot, han blir nærmest kjeppjaget, ofte på grunn av farens alkoholmisbruk. Han finner bare gehør hos venner som selv har falt utenfor samfunnet. Riesmann skriver også om *de moderne eventyrfortellerne*, det vil si tegneserier og media. I dette tilfellet må det være fjernsynet. Det blir denne institusjonen som fascinerer foreldrene, og som ofte blir fokus for foreldrenes oppmerksomhet og krangling.

Forfatteren har gitt oss klare indikasjoner på Yngstesønens mistilpasning og ensomhet tidlig i livet. Men det er først når den psykotiske atferden hos Yngstesønnen får fritt spillerom, at vi begynner å ane intensiteten av dette. Nilsson, (2007:119) peker på at psykotisk

gjennombrudd avspeiler to forhold; det ene viser de voldsomme kreftene som er i alle mennesker, men som hos de fleste holdes i sjakk av et psykologisk forsvar. Det andre er at hos en psykotisk person kan et utbrudd til å begynne med gi en intens glede, en slags midlertidig lindring av ensomhetens dyp. Det kan forklare noe av Yngstesonens forestillinger når han innbiller seg at han har kone og barn. Og så kan man igjen spørre; er det dette forfatteren også søker å gi oss et innblikk i?

4.3 Psykologi i *På tvert*

Felles for begge forfatterne er at de på hver sin måte viser den sterke ensomheten hos sine romanfigurer, kontrastene kommer frem i hvordan hovedpersonene mestrer den. Det blir kanskje ganske absurd å sammenligne fremstillingen av to litterære figurer i en setting med hundre års avstand, og under så ulike forhold, men siden begge forfatterne greier å fremheve noe som er gjenkjennbart i mellommenneskelige relasjoner, er det kanskje verdt å forsøke og se litt nærmere på dette.

Danels behov for nærhet og tilhørighet, å bli sett, bekreftet og anerkjent, å kunne være en del av fellesskapet, ligger også implisitt i teksten. Danels oppførsel blir av tidligere kritikere sett på som kompenserende psykologi, men da er Danels følsomme sinn oversett. Duun går veldig nært inn på å beskrive de psykologiske kreftene som rører seg i menneskesinnet, og i beskrivelsen av Danel kommer vi ganske tett inn på de psykologiske kaoskreftene som ligger latent og truer på dypet av hvert menneskesinn (Gujord, 2007:250)

Hvordan greier Duun å vise oss Danels ensomhet gjennom sin fortelling? Danel opplevelse av å falle utenfor fellesskapet, kommer til uttrykk gjennom ”live, det kan han ikke med”(Duun,1925:92). Han føler seg ikke akseptert og respektert av bygdefolket, men han er i kontakt med sin smerte, den er ganske gjennomgående i fremstillingen. Han finner også ofte trøst i sitt savn gjennom den kontakt han har med naturen og naturkreftene. En god del av hans identitetsopplevelse er knyttet til naturen, og han henter mye styrke derfra. Men hans liv består av en kamp for å bli anerkjent og respektert, ringeakt og forakt var ikke ukjent for ham. Som barn møtte han det når de andre guttene ville sloss med ham, men også gjennom medlidenheten som andre utviste overfor ham, opplevdes krenkende for ham. Noen ganger var det tankesløs erting som den gangen da to slektninger overtok etter fru Rygh. De to

jentene forstod seg ikke mye på handel, og de gjorde narr av den vanføre foten til Danel bak ryggen hans.

Haustkveldane utover dreiv han helst ute, nedover jordene til nokre små tverdalar. Der stod det høge unge ospetre i krinsar og krullar. Dei stod stille og ålvorsame mot den grå kveldhimmelen, kviskra og skalv inn imillom og tagde. – Det var vondt å ferdast der, useiegelig vondt. Men han visste ikkje annan stad å vera. Stjernone kveiktest, stille små ålvorsblenk som han ikkje skjøna; og månen kom fram over skyranda, og all dagens lyd tagna. Einast ospene sukka, når kveldvinden anda på deim.

Men ein kvelden vart denne kjensla for tung. Alt seig innover han som tyngsel og pine, og han tykte han låg djupt nedi ei grav av modløyse og sviande einsemd, det var ikkje von om å vinne seg opp. Då tok det til å gå i han, til å vogge og vekse, – han svelgde og stridde, voks og leid vondt, til alt dirra av harne (Duun, 1925:50).

Danel har god kontakt med sin egen smerte, det bærer denne teksten bud om. Han er i stand til å gå i dybden og virkelig kjenne på den, Ertingen til disse jentene greier han å heve seg over. Et stort savn var å ikke kunne gå på dans som andre unge mennesker, være en av dem; den vanskapte foten tillot ikke det. Ikke minst få et nært forhold til et annet menneske. Det lykkes først når han treffer Borghild, men også det forholdet blir ødelagt da Borghild dør av tuberkulose.

I beskrivelsene av forholdet Ane, Ane og Normann, og senere Borghild, kommer andre sider ved Danel frem, karaktertrekk og egenskaper som er annerledes enn det vi forbinder med den fremsynte og driftige handelsmannen. Tilknytning til og følelser for andre mennesker ligger også i beskrivelsene av når fru Rygh dør, det savnet hun etterlater seg, kjente han godt på. Nære relasjoner med mennesker som betyr noe for ham, er vanskeligere, men ikke helt fraværende. Forholdet til Borghild gir ham en opplevelse av å bli akseptert, anerkjent og bekreftet som mann. I første omgang er det presten på vegne av bygdefolket som forårsaker problemer i forholdet, i neste omgang er det tuberkulosen. Dette var en sykdom som ikke var helt uvanlig på den tiden, og den rev bort mange unge folk.

Til tross for sine handikap mestrer Danel å gjøre noe ut av livet sitt. Han greidde å bli en dyktig handelsmann og entreprenør, men han levde mesteparten av livet med et stort savn, savnet etter nærhet. Danels pågående tiltakslyst og arbeidsinnsats var fremtredende, til tross for hans fysiske handikap og lave sosiale status. Folk ville helst synes synd på en slik «helselausing», og mente han ikke hadde noe nyttig å bidra med til samfunnet. For noen personer kan dette være ødeleggende for fremdriften, på Danel virket det motsatt. Det fikk

han til å stå på enda mer. En kan undre seg over om dette sterke ansvaret han hadde for å gjøre en god arbeidsinnsats også var et produkt av de sterke føringer og krav om moralsk atferd som også ligger i et slikt lite og gjennomsliktig bygdesamfunn.

Måten han dør på, er åpen for flere tolkningsmuligheter. De siste linjene i romanen forteller om «Fingrane sat fast i ei revne i berge; dei hadde klemmt seg inn så skinn og kjøtt ikkje vart med. Dei hadde ikkje tenkt å gi etter» (Duun, 1925:196). Dette sier en god del om den trassen og utholdenheten som preget Danel gjennom hele livet, og som kanskje var et poeng som Duun ønsket å understreke.

4.4 Psykologi i *Skråninga*

Yngstesonen skriver «Eg har alltid berre vore ein nabo til verda» (Tiller, 2001: 41). Han blir aldri akseptert av de populære gutta, og blir mobbet av disse.. Som hos Danel, som gjennomgår en operasjon på den vanskapte foten sin, forteller Yngstesonen at han har operert bort underbitten sin; skavanken blir en årsaksforklaring for ikke å bli akseptert, og operasjonen et middel for å nærme seg fellesskapet. Ellers er det lite som minner om fellespunkter når det gjelder mestring av tilværelsen.

Yngstesonens største problem og sperrer inn til fellesskapet, er hans mentale lidelse, selv om hans utenfor-følelse starter tidlig i barndommen. I følge Bendetti (1974:27) er det som kalles «det schizofrene symbol» en slik sperre. Hva jeg-fortelleren framstilt som psykotisk person forteller, må *tolkes* på en annen måte enn vanlig meddelelse. En schizofren *vil ikke bare meddele noe, men også tilsløre, skjule og forvrengte*; det er en meddelelse og samtidig en forsvarsmanøver, og nettopp derfor er schizofrenien – denne lidelse som består av de aller sterkeste kontaktbehov og forsvarsholdninger – også den klassiske grunn for symbolsk tenkning og tale, hevder Bendetti. Den schizofrenes reaksjon på en treffende tolkning av et symbolsk innhold viser at dette er slik. Pasientens angst for å bli avslørt, men også hans takknemlighet over det samme, kan vi merke i hans opphisselse som kan stige til sinne og raseri – og i hans befriende lettelse. (Bendetti, 1974:215). Og det er noe av dette som må legges til grunn for å få en dypere mening av jeg-fortellerens fremstilling, nemlig at pasienten må savne akkurat det som han har et større behov for enn sine medmennesker: aktelse, anerkjennelse og støtte til den svake selvbevisstheten. Det nevrotiske, schizofrene mennesket har en ufordelaktig selvforståelse og en dyptgående følelse av verdiløshet

(Bendetti, 1974:27). Dette mennesket får ikke en gang en brøkdel av hva det sunne mennesket mottar i livet. Det nevrotiske hos jeg-fortelleren fremkommer blant annet når han skal vaske klær, hver gang vasker han treningstøyet minst to ganger.

Yngstesonen strever hele livet med å bli respektert og anerkjent, i stedet møter han ringeakt og krenkelser. Her har han noe til felles med Danel, slik denne møtte krenkelser i oppveksten.. Savnet av tilhørighet til en nær person, til en kone som han er gift og har barn med, kommer til uttrykk gjennom Yngstesonens ville fantasier og virkelighetsflukt. I psykologien benevnes det som parataktisk fordreining, og det er flere episoder i fremstillingen som kan betegnes som det. Savnet og smerten blir så stort at han snur opp ned på virkeligheten, for å ha kontroll og beherske den.

Han hungrer etter kontakt, men i det øyeblikk han får det, blir det for angstfylt. Tidligere erfaringer har lært ham at dette er problematisk. De smertepunktene som ligger i Yngstesonens erindringer, er så voldsomme at han ikke greier den hele konfrontasjonen med disse. De stadige vendepunktene bort fra lidelsens sentrum viser det. Av og til har han også en kraftig virkelighetsflukt, som når han forestiller seg at terapeuten er kona hans. Noen ganger bringer psykosen ham på ville veier, og han blir en fare for sine omgivelser. Han blir derfor en destruktør, en som krenker andres soleklare rettigheter, retten til liv.

Avslutningsvis sitter leser igjen med en opplevelse av at Yngstesonen har mye skyld, anger og tapsfølelse som han ikke greier å snakke om. De siste linjene har flere tolkningsmuligheter. At han «også skal bli våren en gong», og at «Ein gong skal eg og far min vere våren i lag», tyder på at han trenger trøst, og at det er noe forsonende med å bli en del av våren som betyr vekst og fremdrift, det motsatte av hva hans og farens liv har vært.

Gjennom sin oppvekst er Danel blitt en del av naturen, og han henter mye styrke derfra. Med Yngstesonen er det annerledes. Flere av de store traumatiske opplevelsene i livet hans er også knyttet til naturen. Farens direkte skyld i at moren hans dør mens han selv er tilskuere, skjer i skråninga i et skogholt. Ikke minst hans egen skyld i at naboenta ramler utfor en skrent i skogen og dør, er svært traumatisk å erindre.

Eg sat og gjømte meg bakom gardina inne på rommet mitt. Eg hørde alt dei voksne sa. Slike folk bør skytast offentleg, sa dei. Dei bør i det minste kastrerast, sa dei. Eg visste ikkje hva kastrerast var for noko. Dei vaksne ville at eg skulle skytast og kastrerast no. Ekorntennene reiv og sleit i magen min, men eg tvang meg til å sjå ut vindaug et igjen. Eit lodent garnnøste av ei sol funkla bak morgondisen. Det kom til å bli eit nydeleg vêr i dag. Kva er det som held på å skje her oppe, spurde dei vaksne.

Ungane kan jo ikkje gå trygt lenger, sa dei.....Eg skalv mens eg såg på dei vaksne. Eg hadde ikkje sett så mange opphissa vaksne før. Eg var så forferdeleg redd der eg satt. Småfuglane i hekken sat og *freste* utover nabolaget (Tiller, 2001:113).

Vi får her innblikk i en meget forskremt og redd gutt, en gutt som senere stadig skulle herjes av mareritt og insektslignende krafsinger i kroppen.

4.5 Tematikk i *På tvert*

Olav Duun er kjent for å skrive om mennesker i motgang. Danel møter mye motgang, men forfatteren greier å fremstille ham så menneskelig på godt og vondt, at vi tror på ham. Fremstillingen av denne litterære figuren og hans samtid, bygdefolket, har mange trekk som fremdeles er gjenkjennbare, men forfatterens budskap blir ganske flertydig.

Gjennom sin romanfigur Danel viser Duun oss et eksempel på et driftig og selvhjulpen menneske som, med kløkt og noen ganger underfundige og kanskje etisk betenkelige handlinger, greier å få i gang en levedyktig forretningsdrift. Dette må være ett av romanens tematikk. Duun problematiserer på den måten enkelte forhold ved forretningsdrift, men gir ikke noen ensidig fordømmelse av det.

Et annet fremtredende tema i romanen er forholdet mellom mennesker, mellom-menneskelige relasjoner og fellesskap. Den handler om hvordan menneskene i et lite bygdesamfunn kan inkludere og ekskludere hverandre, og ikke minst kontrollere hverandre. Bua blir ofte det scenariet hvor disse relasjonene utspiller seg, et annet er kvinneforeningen, et tredje er landeveien, eller ute i naturen. Det er ikke bare Danels indre sjeleliv vi får et dypdykk i. Gjennom de forskjellige replikkvekslingene som utspiller seg folket i mellom, får vi også innblikk i noe av den menneskelige psyken som bygdefolket representerer, og som beskriver hvordan de gjensidig påvirkes av hverandre.

Dette bygdesamfunnet representerer også noe av oppvekstvilkårene til romanens hovedfigur. Danels oppvekstvilkår er ett sentralt tema, hva det er som gjør at han utvikler til den han blir. Ikke minst er Danels behov for nære relasjoner og hvordan han mestrer disse, et meget gjennomgående tema. Et sentralt tema synes også å være Danels målsetting om å utvikle seg til å bli et selvhjulpen, ansvarlig, selvbestemmende og selvstendig menneske, et menneske som fortjener andres respekt og anerkjennelse. Det er en tematikk som forfatteren problematiserer og gir antydninger om, ikke minst i siste kapittel. Relasjoner mennesker i

mellom og hvilken betydning nære forhold har for et meningsfullt liv, og hvordan ensomhet kan oppleves smertefullt, er også et fremtredende tema.

4.6 Tematikk i *Skråninga*

Hensikten til Tiller synes å være at han vil vise de vanskelige og dysfunksjonelle oppvekstvilkårene som Yngstesonen vokser opp under, og som gjør ham til en outsider. Det er tydelig allerede på første side av fremstillingen at dette må være meget traumatiske forhold for en gutt å vokse opp i, og det er ett av forfatterens poeng. Dette er forhold så rå og hjerteskjærende at også leser må tas med på denne traumatiske ferden, der den voksne Yngstesonen er innesperret på en psykiatrisk institusjon og blir jeg-fortelleren som skriver sine erindringer. Gjennom det psykotiske sinnet til jeg-fortelleren blir leseren tatt med på den kaotiske ferden det er å forstå hva dette handler om. Dette er heller ikke gitt for leser å komme til bunns i. Som Faulkner gir forfatteren også en del antydninger som det ikke gis noe svar på. Duun i *På tvert* gir heller ikke klare svar på alle spørsmål som leser stiller seg; for eksempel hva hensikten er med å la hovedpersonen omkomme på den måten han gjør.

«Yngstesonen» må være et marginalt eksempel på et fellesskap. Han har et fellesskap med sine hallusinasjoner og sine vrangforestillinger, men ikke til verden. Slike personer har ofte opplevd manglende fellesskap tidligere i livet. Og her trer også noe av forfatterens overordnede budskap frem: Fremmedgjøring, forfall og oppløsningstendenser i den moderne familie som den fremstilles i romanen, fremmer ikke forhold som nærhet, tilhørighet og akseptasjon. Ikke minst farens alkoholmisbruk kan ses som en sterk påvirkende faktor til forfallet og oppløsningen i denne familien. Det er ikke ukjent at barn av alkoholikere er utsatt for å utvikle lærevansker og problematisk atferd ganske tidlig i livet.

Det andre som slår meg er at behandlingsinstitusjonen og personene som jobber der, er fremstilt i et nøytralt eller sympatisk lys. Mellom linjene får Tiller frem at det finnes en del tilbud for psykisk syke, og at syke personer her blir møtt med overbærenhet og tålmodighet.

4. 7 Fremstillingsmåte og fortellerstil i *På tvert* og i *Skråninga*. En sammenligning

Begge romanene fremstiller den litterære hovedpersonens indre liv og bevissthet, men med helt ulik fortellerteknikk og romanform. Duuns romanform har en tydelig sammenheng, vi følger romanens hovedfigur fra fødsel til død. Det er heller ikke problemer med tidsmessig å vite hvor man er. Samtidig fenges man av den intense og psykologisk nære beskrivelsen av Danels sjeleliv, som veksler mellom indre tanker og ytre beskrivelser. Tillers fortellerform med sitt spesielle fokus på en 1.forteller og hans kaotiske sjeleliv, er så krevende at det ikke er usannsynlig at den enkelte leser av og til må følelsesmessig distansere seg, ta et skritt til siden, og vil kanskje på den måten gå glipp av en dypere sammenheng; en sammenheng som ligger innvevd i de mange vendingene som fortellingen gjør.

Tidligere i oppgaven, under begrunnelse for valg av problemstilling (s.11), fastslo jeg at det er en umulig oppgave å vurdere om en tradisjonell fortellerteknikk som hos Duun, lodder dypere i menneskesinnet enn en mer modernistisk prosa som hos Tiller. Kommer vi nærmere en forståelse av menneskesinnet gjennom Tillers fortellerstil, eller er Duuns å foretrekke? Har jeg allikevel besvart spørsmålet om hvilken fremstillingsform som er mest hensiktsmessig? Nei, det har jeg ikke. Jeg fastholder fremdeles at de to fremstillingsformene trenger hverandre. Det viktigste blir å speile dem opp mot hverandre, og så heller vurdere hva slags lys de kaster på hverandre.

Duuns Danel vokste frem fra forfatterens penn i en tid hvor moderne nyvinninger som blant annet telefonen så vidt var tatt i bruk, elektrisitet var noe man knapt hadde hørt om. Å drive handel krevde at man var åpen for varer som den gryende industrialiseringen førte med seg; nå kunne man for eksempel få kjøpt ferdig materiale til kjoletøy, eller ferdige sko, men handelsmannen måtte fremdeles ha tilgjengelig skolær for at den enkelte kunne lage sine egne støvler eller sko. I denne settingen som krambua representerer, trer også de menneskelige relasjonene frem, relasjoner som viser en form for nærhet og tilstedeværelse på godt og vondt som er annerledes enn de vi møter i *Skråninga*.

Og det er disse mellommenneskelige relasjonene Duun og Tiller på hver sin måte viser oss, som er verdt å se nærmere på. Hundre år tilbake var ikke relasjoner mennesker i mellom i samme grad påvirket av ytre stimuli som nå. Det er ikke usannsynlig at nåtidsmennesket i et stadig økende, hesblesende og markedsbevisst industrisamfunn og med

en stadig fornybar og krevende telekommunikasjon, også i større grad er utsatt for at mellommenneskelige forhold blir oppstykket eller går i oppløsning.

Det er denne oppløsningstendensen i relasjoner som det moderne mennesket kan være utsatt for, som det synes viktig for Tiller å vise gjennom denne type fremstillingsform. Hans intensjon synes å være at leser-opplevelsen skal innebære å komme nær dette kaoset, fremmedgjøringen og oppløsningstendensen som denne litterære hovedpersonen er utsatt for og samtidig er en representant for. Samtidig er farens alkoholmisbruk en direkte og sterkt medvirkende årsaksfaktor til denne oppløsningstendensen, og det skal også tydeliggjøres.

Det er ved å stille disse to hovedfigurene opp mot hverandre at man kan diskutere hvilke verdier Danel representerer, og som har gått til grunne hos Yngstesonen.

Danels evne til å greie seg selv, hans holdning om å ikke være andre til bry, hans ansvarlighet og bevissthet om dette, er ganske fremtredende i teksten. Danel hadde ikke en alkoholisert far som forvirrende forbilde. Han hadde ikke noen farsfigur i det hele tatt, men en mor som i de første ti årene av hans levetid, nærmest tuktet ham til å være selvhjulpen. I tillegg hadde han bygdefolkets forestillinger om ham som en helseløs krøpling, forventninger som i et bygdesamfunn som her er beskrevet, var nokså gjennomskuelige. I stedet for å bli stakkarsliggjort og handlingslammet av deres negative forventninger, greidde han å ta mål av seg til å bli et selvhjulpent menneske det skulle stå respekt av. Naturen ble den kilden han hentet mye av sin styrke fra.

Annerledes med Yngstesonen, naturen representerte ofte et skrekksenario hvor han hadde noen av sine mest traumatiske opplevelser. Samtidig er det tydelig at hans evne til å være selvhjulpen og å ta vare på seg selv, ikke eksisterer i det hele tatt. Han har utviklet seg til en person som samfunnet må ta vare på, og som samfunnet må beskyttes mot.

Forfatterne har fremstilt to hovedpersoner som på hver sin måte faller utenfor fellesskapet, og har disse to personene noe felles i det hele tatt? Bare delvis. Savnet etter nærhet, samklang og fellesskap i nære relasjoner, er en viktig livsbetingelse for vekst og utvikling, og det gir samtidig en opplevelse av tilhørighet, bekreftelse og anerkjennelse. Uten dette kan ensomhet oppleves smertefullt. Duun viser oss en hovedperson som føler seg utenfor fellesskapet, men som er i kontakt med sine savn og lengsler. Tillers hovedfigur derimot lever i et smertefullt kaos som virker ganske uutholdelig, og som holder ham konstant i fangenskap.

5. Avslutning

Et litterært møte med hovedpersonen Danel i *På tvert* og hans sambygdinger har vært et frodig møte. Til tross for at romanen handler om livet i en bygd i Nord-Trøndelag for over hundre år siden, er relasjoner mennesker i mellom så humoristisk og realistisk fortalt at dette blir spennende bekjenskaper. Hovedpersonen Danel er så inngående levendegjort gjennom forfatterens penn at det nesten føles ut som han skrider ut av permen og blir en av oss. Ikke bare er vi deltakere i hans ensomhetens smerte, men også hans utrolige virketrang, trass og pågangsmot.

Møtet med Yngstesonen i *Skråninga* er et svært ubehagelig, men et absolutt nødvendig bekjenskap. Han representerer på en overbevisende måte noe av den villfarelsen vi møter i virkeligheten i dag, og forklarer kanskje også noe av den isoleringen og fremmedgjøringen som skjer i mellommenneskelige relasjoner. Det er ganske rystende å bli konfrontert med en slik virkelighet. Tiller viser oss en person som til de grader har fått sine evner til empati ødelagt. Dermed har denne personen heller ikke det registreringsapparatet som skal til for å justere seg etter sine medmenneskers og samfunnets behov. Han blir selv en destruktør, han krenker andre menneskers rettigheter på alle nivåer.

På en måte trenger disse to romanene hverandre. Speilet opp mot hverandre er det visse trekk som skiller seg ut. Hovedpersonen Danels oppfostring til å kunne greie seg selv til å være et selvdrevent, selvstendig og nyttig samfunnsmenneske, er et ganske selvoppholdene og selvbekreftende motiv. Det skjermet han ikke fra ensomhetens smerte, men det skaffet ham allikevel en sterk identitet, ikke minst med naturen og naturkreftene.

Så helt annerledes med Yngstesonen. Hans tilintetgjøring som individ starter tidlig i barndommen, og hans smertefulle livsopplevelser er så inngående beskrevet at de blir nesten uholdbare for leser å dvele lenge ved. Det er en forfatterbragd å oppnå akkurat det.

6. Litteraturliste

- Aanderaa, Inger (1999) *Relasjoner i teamarbeid. Et psykodynamisk perspektiv*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Aarseth, Asbjørn (1976) «Episk handling som mimesis eller struktur», i *Episke strukturer. Innføring i anvendt fortellingsteori* Copyright © Universitetsforlaget. Ss. 179 – 194, 211 – 212
- Ainsworth, M. D.S. «Attachment across the life-span», *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, Vol 61, No. 9, 792 – 812, November 1985.
- Atkinson, Rita L., Atkinson, R.C., Smith, Edvard E., & Daryl J. Bem (1993) *Introduction to Psychology*. 11.edition. New York (s. 10 – 12, s.540, s.586 – 587)
- Bendetti, Gaetano(1974) *Klinisk psykoterapi* Oslo :Cappelens Almbøker
- Beyer, Harald & Edvard Beyer (1978) *Norsk litteraturhistorie* Stavanger: H.Aschehoug & Co (W. Nygaard)
- Birkeland, Bjarte (1968). “Innleiing” til *Menneske og maktene* av Olav Duun i Norges Nasjonallitteratur (red. Francis Bull), Oslo: Gyldendal Norsk Forlag (s.VII-XIX).
- Cullberg, Johan (1986). *Dynamisk psykiatri* Oslo: Tano
- Duun, Olav (1909) ” På tvert” Frå *Skrifter i samling* Bind I, Olav NorlisForlag, Oslo 1957
- Duun, Olav (1910/1995). *Skrifter i samling*. Bind II. Oslo: Aschehoug (s. 135- 234)
- Follesø, Gry Stålsett (2006) ” Hvordan tro kan helbrede eller ødelegge. Religionspsykologens blikk på tro” *Tro. 13 essays om tro* Jan-Olav Henriksen (red). Kom forlag (s.123 – 132)
- Gadamer, H.G. (1989) *Truth and Method* (Second, Revised Edition).London: Sheed& Ward
- Groven, Lars (1995) «Etterord». Fra Olav Duun *Skrifter i samling* Bind 1, Oslo: Aschehoug (s.481 -596)
- Groven, Lars (1998) *På sporet av Olav Duun.Artiklar og kommentarar*. Tapir
- Gujord, Heming (2007) *Olav Duun, Sjøtrønder. Forteller*. Aschehoug
- Haakonsen, Daniel (1958) *Tre essays*. Det Norske Studentersamfunds Kulturutvalg
- Haarberg, Jon, Tone Selboe og Hans Erik Aarset (2007). *Verdenslitteratur. Den vestlige tradisjonen*. Oslo: Universitetsforlaget

- Honneth, Axel (2008) *Kamp om anerkjennelse. Om de sosiale konfliktenes moralske grammatikk*. Oslo: Pax forlag
- Johnson, Pål Espolin (1973) *Mennesket i motgang. En innfallsport til Olav Duuns diktning*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag
- Kittang, Atle (2003) “ Mellom psykoanalyse og diktning. Eit bidrag til formidling “. *Moderne litterturteori. En antalogi*. (red. Kittang, A., Linneberg, A., Melberg, A. & Hans H. Skei) Oslo: Universitetsforlaget (s.217 – 235)
- Lothe, J., Christian Refsum & Unni Solberg (2007) *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget
- Nilsson, Brita (2007) *Ensomhet. Psykisk lidelse og hermeneutisk omsorg. ”Når horisonter møtes.”* Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Peterson, C. og Seligman, M.P. (1984). Causal explanation as a risk factor of depression: Theory and evidence. *Psychological Review* 91:347 – 374
- Riesman, David (1985). *Det ensomme masse menneske*. 2. utgave. København: Gyldendal
- Rosenhan, David, L. & Martin E.P. Seligman (1995) *Abnormal Psychology*. 3. Edition, New York. (s.385 – 398)
- Seligman, Martin, E.P. (1975) *Helplessness. On Development, Depression & Death*. New York.
- Seligman, Martin, E.P. (2006) *Learned Optimism. How to Change Your Mind and Your Life*. New York
- Skei, Hans H. (2006). Olav Duuns ettermæle, I: Per Thomas Andersen (red.) *Lesing og eksistens. Festskrift til Otto Hageberg på 70-årsdagen*. Gyldendal Akademisk, s.190 – 198
- Stålsett, Sturla J. (2011) *Respekt. Se om igjen* Oslo: Pax forlag
- Sæteren, Asbjørn (1953) *En dikter og hans stil*. Oslo: Olaf Norlis forlag
- Sæteren, Asbjørn (1956) *Mennesket og samfunnet. En motivundersøkelse innenfor Olav Duuns diktning* Oslo: Olaf Norlis forlag
- Thesen, Rolv (1942, 1969) *Mennesket og maktene. Olav Duuns diktning i vokster og fullending*. Oslo: Norli
- Tiller, Carl Frode (2001/2010) *Skråninga*. Oslo: Aschehoug & Co